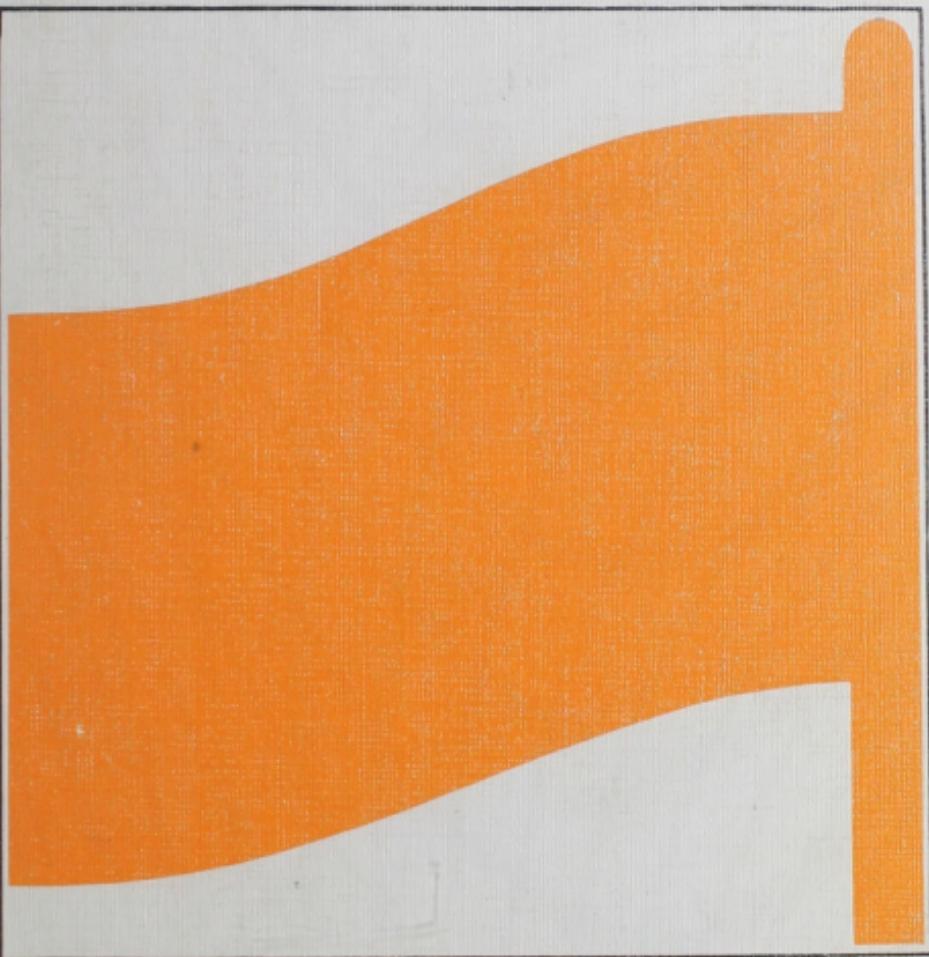

ĐERĐ LUKAČ: LENJIN

Džepna
knjiga
MARKSIZAM

Džepna knjiga
Beogradskog izdavačko-grafičkog zavoda

BELETROSTIKA

MARKSIZAM

PUBLICISTIKA

FEST-ROMANI

NAUČNA FANTAŠTIKA

KRIMINALNI ROMAN

PRAKTIČNA KNJIGA

DŽEPNA KNJIGA

MARKSIZAM (16)

Urednik

PETAR ŽIVADINOVIĆ

Korice

BOGDAN KRŠIĆ

Đerđ Lukač

LENJIN

Studija o povezanosti njegovih ideja

Prevod

OLGA KOSTREŠEVIĆ

BEOGRADSKI IZDAVAČKO-GRAFIČKI ZAVOD

Naslov originala

Georg Lukács

Lenin. Studie über den Zusammenhang seiner Gedanken

Redaktion: Jürgen Hartmann, Neuwied

© 1969 by Hermann Luchterhand Verlag

GmbH, Neuwied und Berlin

Predgovor

Ove zabeleške nijednog trenutka ne pretenju da iscrpno obrađuju Lenjinovu teoriju i praksu. One predstavljaju samo pokušaj da se — u grubim crtama — ukaže na povezanost njegove teorije i prakse, pokušaj koji je proizašao iz osećanja da upravo ova povezanost nije dovoljno jasna čak ni u svesti mnogih komunista. Stvarna obrada svih ovih problema ne samo što bi zahtevala sasvim drukčiji obim nego što je ovo malo strana već za takav prikaz Lenjinovog životnog dela ne postoji dovoljan ni potpun materijal, a naročito ne za one kojima je ruska literatura dostupna samo u prevodima. Lenjinova istorija zahteva kao okvir bar istoriju proteklih tridesetak-četrdesetak godina. Nadajmo se da neće biti potrebno predugo čekati na njen doštojan prikaz. Sam autor ovih zabeleški, koje predstavljaju samo nagoveštaje, najbolje oseća koliko je teško obrađivati pojedinačne probleme dok se ne razjasni celina kojoj oni pripadaju; popularizovati — dok se ono što treba popularizovati ne zasnuje u naučnom smislu besprekorno.

Zato ovde nije ni učinjen pokušaj da se problemi koji su ispunjavali Lenjinov život iznesu u potpunosti i istorijski tačnim redosledom kojim su iskrسavali. Izbor i redosled određen je samo aspektom da se što jasnije istakne povezanost ovih problema. Razume se da je izbor citata takođe određen ovim aspektom, a ne hronološkom preciznošću.

Beč, februara 1924.

I. Aktuelnost revolucije

Istorijski materijalizam je teorija proleterske revolucije. On je to zato što je njegova suština idejno sažimanje onog društvenog bića koje proizvodi proletarijat; koje određuje celo biće proletarijata; on je to zato što proletarijat koji se bori za oslobođenje nalazi u njemu svoju jasnu samosvest. Stoga se veličina proleterskog mislioca, predstavnika istorijskog materijalizma, meri dubinom i širinom njegovog uvida u ove probleme. Meri se intenzitetom njegove sposobnosti da ispod pojave svog društva tačno sagleda one tendencije ka proleterskoj revoluciji koje se u njima i preko njih uzdižu do delatnog bića i jasne svesti.

Meren ovim merilom, Lenjin je najveći mislilac koga je dao revolucionarni radnički pokret posle Marks-a. Svakako, oportunisti, koji više ne mogu da uklone ili prećute činjenicu koliko je on značajan, kažu: Lenjin je bio veliki ruski političar; za vođu svetskog proletarijata nedostaju mu uvid u razliku između Rusije i zemalja razvijenog kapitalizma; on je — tu je nje-

gova granica u istorijskim razmerama — pitanja i rešenja ruske stvarnosti nekritički proširio u opšte i primenio na ceo svet.

Oni zaboravljuju — ono što je danas, svakako, s pravom zaboravljeno — da je taj isti prigovor svojevremeno stavljан i Marksу. Govorilo se: Marks je svoja posmatranja engleskog privrednog života, engleske fabrike, nekritički izrazio kao opšte zakone društvenog razvijanja uopšte; ta posmatranja su možda po sebi sasvim tačna ali, nategnuta do opštih zakona, ona su upravo zato nužno postala pogrešna. Danas je već suvišno opširno pobijati ovu zabludu, razjašnjavati da Marks uopšte nije »uopštavao« pojedinačna, vremenski i prostorno ograničena iskustva. On je, naprotiv — onako kako to rade istinski istorijski i politički geniji — u mikrokosmosu engleske fabrike, u njenim društvenim pretpostavkama, uslovima i posledicama, u istorijskim tendencijama koje dovode do njenog nastanka, i u onima koje njenu egzistenciju čine problematičnom, teorijski i istorijski sagledao makrokosmos ukupnog kapitalizma.

Jer, po ovome se genije razlikuje od običnog rutinera u nauci ili politici. Ovaj drugi može samo razumeti i razlikovati neposredno date, međusobno razvijene momente društvenog zbijanja. I ako želi da se upusti u opšte zaključke, on u stvari ne čini ništa drugo nego izvesne strane vremenski i prostorno ograničene pojave

— stvarno apstraktno — shvata kao »opšte zakone« i primenjuje ih kao takve. Naprotiv, gennije, kome je postala jasna istinska suština, stvarna, živa, efikasna glavna tendencija neke epohe, ispod zbivanja svoga doba vidi upravo dejstvo te tendencije, i on obrađuje odlučujuća osnovna pitanja cele epohe čak i onda kad i sam misli da govori o aktuelnim pitanjima.

Danas znamo da je u tome Marksova veličina. Na osnovu strukture engleske fabrike on je sagledao i protumačio sve presudne tendencije modernog kapitalizma. On je stalno imao pred očima ceo kapitalistički razvitak: zato je bio kadar da u svakoj njegovoј pojavi ujedno sagleda i njegovu celinu, u njenom sklopu ujedno i njeno kretanje.

Ali danas samo malobrojni znaju da je Lenjin za našu epohu učinio isto što i Marks za celokupni razvitak kapitalizma. U problemima razvitka savremene Rusije — od nastanka kapitalizma u polufeudalnom absolutizmu do ostvarenja socijalizma u zaostaloj seljačkoj zemlji — on je stalno video probleme cele epohe: *ulazak u poslednju fazu kapitalizma i mogućnosti da se ovde neizbežna presudna borba izmedu buržoazije i proletarijata usmeri u korist proletarijata, za spasenje čovečanstva.*

Lenjin nije nikada — baš kao ni Marks — uopštavao prostorno ili vremenski ograničena

lokalnoruska iskustva. Ali on je, okom genija, već na mestu i u trenutku svog prvog delovanja sagledao osnovni problem našeg doba: revoluciju koja se bliži. I zatim je sve pojave, kako ruske tako i internacionalne, shvatio i učinio shvatljivim na osnovu ove perspektive, na osnovu perspektive aktuelnosti revolucije.

Aktuelnost revolucije: to je Lenjinova osnovna ideja i ujedno tačka koja ga odlučno povezuje s Marksom. Jer istorijski materijalizam, kao pojmovni izraz proleterske oslobodilačke borbe, mogao je da bude teorijski obuhvaćen i formulisan samo u onom istorijskom trenutku kad je njegova praktična aktuelnost već bila stavljena na dnevni red istorije; u trenutku kad je u bedi proletarijata, kako reče Marks, postala vidna ne samo sama beda nego i ona revolucionarna snaga »koja će srušiti staro društvo«. Svakako, i tada je bio nužan neustrašiv pogled genija da sagleda aktuelnost proleterske revolucije. Jer za prosečne ljudi proleterska revolucija postaje vidna tek kad radničke mase već počnu borbu na barikadama. A ukoliko su ovi prosečni ljudi stekli još i vulgarnomarksističko obrazovanje — oni čak ni tada nju neće videti. Jer u očima vulgarnog marksiste temelji buržoaskog društva su tako nepokolebljivi da on sam, u momentima kad je sasvim očigledno da se oni

ljuljaju, priželjkuje samo povratak njihovog »normalnog« stanja, u njihovim krizama vidi prolazne epizode, i borbu čak i u takvim vremenima smatra nerazumnom pobunom lakomislenih protiv — ipak — nepobedivog kapitalizma. Dakle, borci na barikadama izgledaju mu kao zabludeli, pobedena revolucija kao »pogreška«, a graditelji socijalizma u revoluciji koja je — u očima oportunistika ona ne može biti ništa drugo osim prolazna — bila pobedonosna, izgledaju mu čak kao zločinci.

Dakle, istorijski materijalizam — već kao teorija — ima za pretpostavku aktuelnost proleterske revolucije. U ovom smislu, kao objektivna osnova cele epohe i ujedno kao aspekt njenog poimanja, ona čini jezgro Marksovog učenja. Ipak, uprkos ovom ograničenju, koje je došlo do izražaja u oštem odbacivanju svih neosnovanih iluzija, u strogoj osudi svih pučističkih pokušaja, oportunističko tumačenje se odmah hvata za takozvane zablude u Marksovim predviđanjima u pojedinačnom, da bi ovim zaobilaznim putem iz celokupne građevine marksizma izdvojila revoluciju uopšte i temeljno. I »ortodoksnii« Marksovi branioci ovde se na pola puta suprotstavljuju njegovim »kritičarima«. Kaucki proglašava — nasuprot Bernštajnu — da se odluka o diktaturi proletarijata spokojno može prepustiti budućnosti (vrlo dalekoj budućnosti).

Lenjin je na ovoj tački *ponovo uspostavio čistotu Marksovog učenja*. Ali on ga je u isti mah upravo ovde shvatio jasnije i konkretnije. Ne u tom smislu što je Marks na neki način pokušao da poboljša. On je samo uneo u ovo učenje dalji razvoj istorijskog procesa posle Marksove smrti. A to znači da se aktuelnost proleterske revolucije sad više ne širi samo kao svetsko-istorijski horizont iznad radničke klase koja se oslobađa nego i *da je revolucija već postala aktuelno pitanje radničkog pokreta*. Lenjin je mirno mogao podneti prigovor blankizma itd. koji je izazvao ovim osnovnim stavom. Ne samo zbog dobrog društva, zato što je taj prigovor stavljen i Marksу (Marksovim »izvesnim stranama«), nego i zato što nije nezasluženo dospeo u ovo dobro društvo. S jedne strane, ni Marks ni Lenjin nisu nikad zamišljali aktuelnost proleterske revolucije i njenih krajnjih ciljeva tako kao da se oni mogu ostvariti po želji u bilo kom trenutku. Ali, s druge strane, aktuelnost revolucije je obojici dala sigurno merilo za odlučivanje u svakom aktuelnom pitanju. Aktuelnost revolucije određuje osnovni ton cele jedne epohe. Tek ta veza pojedinačnih akcija sa ovim centrom, koji se može otkriti samo pomoću tačne analize društveno-istorijske celine, čini ove pojedinačne akcije revolucionarnim i kontrarevolucionarnim. Prema tome, aktuelnost revolucije znači: svako pojedinačno aktuelno pitanje obrađivati u konkret-

noj povezanosti društvenoistorijske celine; na njih gledati kao na momente oslobođenja proletarijata. Dalji razvitak koji je marksizam na taj način doživeo kod Lenjina sastoji se samo — samo! — u tešnjem, vidnijem i sudbonosnijem povezivanju pojedinačnih akcija sa celokupnom sudbinom, sa revolucionarnom sudbinom cele radničke klase. On znači samo to da je svako aktuelno pitanje — već kao aktuelno pitanje — ujedno postalo i osnovni problem revolucije.

Razvitak kapitalizma učinio je da proleterska revolucija postane aktuelno pitanje. Lenjin nije bio jedini koji je video da se bliži ova revolucija. Ali on se ne samo hrabrošeu, predanošcu i požrtvovanosošcu razlikuje od onih koji su kavkički pobegli u trenutku kad je proleterska revolucija, koju su oni sami teorijski proglašili za aktuelnu, postala praktično aktuelna nego se, u isti mah, razlikuje i teorijskom jasnoćom od najboljih, najintuitivnijih i najpredanijih revolucionara među svojim savremenicima. Jer i oni sami su aktuelnost proleterske revolucije sagledali samo na onaj način na koji je nju bilo moguće sagledati u Marksovo doba: kao osnovni problem cele epohe. Ali oni su bili nesposobni da ovo svoje — iz svetskoistorijske, ali samo iz svetskoistorijske perspektive — tačno saznanje učine pouzdanim putokazom svih aktuelnih pitanja, političkih kao i ekonomskih, teorijskih kao i taktičkih, agitatorskih kao i organizacio-

nih pitanja. Lenjin je bio jedini koji je učinio ovaj korak ka konkretizaciji marksizma, koji je sada postao sasvim praktičan. Zato je on — u svetskoistorijskom smislu — *jedini teoretičar ravan Marksu* koga je dosad dala proleterska oslobođilačka borba.

II. Proletariat kao vodeća klasa

Neodrživost stanja u Rusiji pokazala se mnogo pre stvarnog razvitka kapitalizma, mnogo pre pojave industrijskog proletarijata. Raspadanje agrarnog feudalizma i propadanje birokratskog absolutizma ne samo što su još mnogo ranije postali neosporne činjenice ruske stvarnosti nego su i — u nemirima seljaštva i u revolucionisanju takozvane deklarisane inteligencije — proizveli društvene slojeve koji su s vremena na vreme ustajali protiv carizma, mada je to još prilično nejasna, zbumjena i samo elementarna pobuna. Jasno je da je razvitak kapitalizma, ma koliko da su i činjenica da taj razvitak postoji i njegov značaj ostali skriveni čak i pronicljivim ljudima, nužno veoma jačao ovo objektivno rastrojavanje i njegove revolucionarno-ideološke posledice. U drugoj polovini 19. veka postajalo je sve očiglednije da razvitak Rusije, koja je 1848. još bila sigurno uporište evropske reakcije, postepeno ide u pravcu revolucije. Pitanje je bilo samo ovo: kakav će karakter imati ova

revolucija? I u najtešnjoj vezi s tim: koja će klasa u njoj imati vodeću ulogu?

Odmah postaje jasno da su prve generacije revolucionara još sasvim nejasno postavljale ova pitanja. One su u grupama koje ustaju protiv carizma videle pre svega nešto jedinstveno: narod. Istina, ni na ovom stepenu nije mogla ostati skrivena podela na intelektualce i fizičke radnike, ali ona nije imala neki presudan značaj, pošto je »narod« u klasnom smislu još imao vrlo nejasnu fizionomiju, a od intelektualaca pokretu su se bili priključili još samo stvarno pošteni revolucionari; oni revolucionari koji su bili nepokolebljivo uvereni da treba da se utope u »narod« i da služe samo njegovim interesima.

Ipak, razvitak u Evropi ni u ovom stanju revolucionarnog pokreta nije mogao da ostane bez uticaja na tok događaja i, prema tome, na istorijsku perspektivu prema kojoj su revolucionari ocenjivali događaje. Tu se sad nužnojavljalo pitanje: da li je evropski razvitak kapitalizma neizbežna sudbina i same Rusije? Mora li i Rusija proći kroz pakao kapitalizma da bi u socijalizmu našla spas? Ili će ona biti kadra — zbog svojevrsnosti uslova, zbog toga što još postoji seoska opština — da preskoči ovaj stepen razvoja i nađe put od prvobitnog komunizma neposredno do razvijenog komunizma?

Odgovor na ovo pitanje tada nikako nije bio tako po sebi razumljiv kako se to nama danas

čini. I sam Engels je još 1882. na njega ovako odgovorio: ako ruska revolucija izazove u isti mah i evropsku proletersku revoluciju, »današnja ruska zajednička svojina može poslužiti kao polazna tačka komunističkog razvijanja«.

Ovo nije pogodno mesto da se dâ makar i skica istorije teorijskih borbi oko ovog pitanja. Bili smo prinuđeni samo na to da ovaj problem izaberemo kao svoju polaznu tačku zato što je s njim za Rusiju bilo dato pitanje vodeće klase buduće revolucije. Jer jasno je da priznavanje seoskog komunizma kao polazne tačke i ekonomskog osnove revolucije nužno čini od seljaka vodeću klasu društvenog prevrata. I, adekvatno ovoj ekonomskoj i socijalnoj bazi revolucije, različitoj od evropske, ova revolucija bi morala da potraži i drugo teorijsko utemeljenje umesto istorijskog materijalizma, koji i nije ništa drugo nego pojmovni izraz nužnog prelaska iz kapitalizma u socijalizam koji vrši društvo pod vodstvom radničke klase. Spor oko činjenice: da li u Rusiji počinje kapitalistički razvitak, da li se kapitalizam u Rusiji može razvijati, zatim, naučno-metodska kontroverza: da li je istorijski materijalizam opštevažeća teorija društvenog razvijanja i, konačno, diskusija o pitanju: koja je društvena klasa pozvana da postane stvarni motor ruske revolucije — sve se to vrti oko jednog istog pitanja. Sve su to ideološki oblici izražavanja razvijanja ruskog proletarijata: momenti

razvitka njegove ideološke (i, prema tome, i taktičke, organizacione itd.) samostalnosti u odnosu na druge društvene klase.

To je dugotrajan i bolan proces kroz koji mora da prođe svaki radnički pokret. Pri tom su posebno ruski samo pojedini problemi u kojima se ističe svojevrsnost klasnog položaja i samostalnosti klasnih interesa proletarijata. (U Nemačkoj se radnička klasa u periodu Lasala—Bebela—Švajcera nalazila na ovom stepenu, i nemačko jedinstvo je bilo pri tom jedno od presudnih pitanja.) Ipak, upravo za ove, posebne, lokalne probleme kao *takve* nužno je naći pravo rešenje da bi proletarijat mogao steći samostalnost u svom klasnom delanju. Ovde uopšte ne koristi ni najbolja teorijska obuka ako ostaje uopštena; ona mora doći do izražaja u rešavanju upravo ovih posebnih problema, da bi mogla postati praktično efikasna. (Tako, na primer, vatreći internacionalista Vilhelm Libknecht, Marksov neposredni učenik, u takvim pojedinačnim pitanjima nije bio kadar da češće i sigurnije doneće pravilnu odluku nego lasalovci, koji su čisto u teorijskom smislu bili mnogo smušeniji.) Ali posebno ruski faktor u ovom stanju stvari je i to što ova teorijska borba za samostalnost proletarijata, za spoznaju njegove vodeće uloge u budućoj revoluciji, nigde nije našla tako jasno i nedvosmisleno rešenje kao u samoj Rusiji. Tako je ruski proletarijat najvećim delom ostao po-

šteđen onih kolebanja i padova — ne u uspesima klasne borbe, gde je to neizbežno, nego u teorijskoj jasnoći i u taktičko-organizacionoj sigurnosti radničke klase — koje možemo zapaziti u svim razvijenim zemljama bez razlike. Bar njegov najsvesniji sloj mogao se teorijski i organizaciono razvijati isto tako pravolinijski i jasno kao što su ekonomski snage ruskog kapitalizma razvijale objektivan klasni položaj proletarijata.

Lenjin nije bio prvi čovek koji je prihvatio ovu borbu. Ali on je bio jedini koji je radikalno, do kraja, razmislio o svim pitanjima, jedini koji je u praksi radikalno sproveo svoje teorijsko saznanje.

Lenjin je bio jedan od teorijskih vođa u sporu protiv »spontano nastalog« ruskog socijalizma, protiv »narodnjaka«. To je bilo razumljivo. Jer je njegova teorijska borba imala za cilj da dokaže samostalnu, vodeću ulogu proletarijata u sudbini Rusije u bliskoj budućnosti. Ali pošto su se put i sredstva ove diskusije mogli sastojati samo u tome da se dokaže da onaj tipični tok razvitka kapitalizma koji je ocrtao Marks (prvobitna akumulacija) važi i za Rusiju, da u Rusiji može i mora nastati kapitalizam sposoban da prezivi — ova debata je vođe proleterske klasne borbe nužno (prolazno) dovela u isti tabor sa ideologima ruskog kapitalizma u nastanku. Teorijsko izdvajanje proletarijata iz smese »narod« nije samo od sebe donelo i saz-

nanje i priznavanje njegove samostalnosti, njegove vodeće uloge. Naprotiv. Čini se da jednostavnu, nedijalektičko-mehaničku konsekvencu dokaza da tendencije razvijanja ruskog privrednog života idu u pravcu kapitalizma, predstavlja bezrezervno priznavanje ove realnosti, njeno ubrzavanje. I to ne samo za progresivnu buržoaziju, čija — prolazna — »marksistička« ideologija postaje razumljiva ako imamo na umu da je marksizam jedina ekonomski teorija koja genezu kapitalizma prikazuje nužno iz raspadanja pretkapitalističkog sveta. Naprotiv, ova povezanost mora izgledati nužna i svim »proleterskim« marksistima koji marksizam shvataju na mehanički a ne na dijalektički način; onima koji ne razumeju — ono što je Marks razumeo od Hegela i, oslobođeno od svake mitologije i od svakog idealizma, ugradio u svoju teoriju — da priznanje da neka činjenica ili tendencija stvarno postoji još ni izdaleka ne znači da se ona mora priznati kao *stvarnost merodavna za naše delanje*; da je, istina, sveta dužnost svakog pravog marksista da se neustrašivo i bez iluzija suočava sa činjenicama, ali da za pravog marksista uvek postoji nešto što je stvarnije i zato i važnije od *pojedinih* činjenica ili tendencija: *stvarnost* ukupnog procesa, celina društvenog razvijanja. Zato Lenjin piše: »Stvar buržoazije je da razvija truslove, da goni decu i žene u fabrike, da ih tamo upropastiće i guli im kožu i da ih osuđuje na

krajnju bedu. Mi ne ,zahtevamo‘ takav razvitak, mi ga ne ,podržavamo‘, nego se borimo protiv njega. A kako se borimo? Znamo da su trustovi i fabrički rad žena progres. Ne želimo da se vraćamo natrag na zanat, na kapitalizam bez monopolskog položaja, na kućni rad žena. Napred kroz trustove i ostalo i dalje od njih ka socijalizmu!«

Tako je dato gledište za Lenjinovo rešenje celog ovog kompleksa pitanja. I odatle sledi da priznavanje nužnosti kapitalističkog razvijanja u Rusiji, priznavanje istorijskog progrusa koji leži u njemu, ni u kom slučaju ne znači i to da bi proletarijat trebalo i da podržava ovaj stvarni razvitak. On ga mora pozdraviti, jer tek taj razvitak stvara tlo za nastanak proletarijata kao odlučujućeg faktora moći. Ali proletarijat mora pozdraviti ovaj razvitak kao uslov, kao *prepostavku za svoju pravu, neumoljivu borbu* protiv stvarnog nosioca ovog razvijanja: protiv buržoazije.

Tek ovo dijalektičko shvatanje nužnosti istorijskih razvojnih tendencija stvara teorijsku mogućnost za samostalno istupanje proletarijata u klasnoj borbi. Jer ako se već prizna nužnost kapitalističkog razvijanja Rusije, kao što su to učinile ideološke preteče ruske buržoazije i kasniji menjševici, odatle se može izvući zaključak da se u Rusiji prvo mora završiti kapitalistički razvitak. Nosilac ovog razvijanja je buržo-

zija. Tek pošto ovaj razvitak bude zaista daleko odmakao, tek pošto buržoazija ekonomski i politički odstrani ostatke feudalizma i umesto njih nastane moderna, kapitalistička, demokratska itd. zemlja — tek tada može započeti samostalna klasna borba proletarijata. Prevremeno istupanje sa samostalnim klasnim ciljevima proletarijata ne samo što je nekorisno — zato što proletariat gotovo i ne dolazi u obzir kao samostalan faktor moći u ovoj borbi između buržoazije i carizma — nego je upravo i kobno za proletariat. Jer ono plaši buržoaziju, slabi njenu udarnu snagu uperenu protiv carizma, goni je upravo u ruke carizma. Dakle, proletariat — zasad — dolazi u obzir samo kao pomoćna snaga progresivne buržoazije u borbi za modernu Rusiju.

Jasno je — mada u tadašnjim diskusijama to nije sasvim razjašnjeno — da u osnovi cele ove kontroverze leži pitanje aktuelnosti revolucije; da su se putevi učesnika spora, koji nisu bili manje-više svesni ideolozi buržoazije, razilazili zavisno od njihovog gledišta: da li je revolucija smatrana aktuelnim problemom, aktuelnim pitanjem radničkog pokreta, ili im se činilo da ona, kao daleki »krajnji cilj«, nema neki određeni uticaj na donošenje trenutnih odluka. Svakako, s pravom se može sumnjati u to da bi menjševičko stanovište, čak i kad bi se moglo priznati da je njegova istorijska perspektiva

tačna, bilo prihvatljivo za proletarijat. Zar ne bi takva potpuna lojalnost prema buržoaziji nužno toliko pomutila klasnu svest proletarijata da bi odvajanje od buržoazije, samostalno delovanje proletarijata, čak i u istorijskom trenutku koji bi i menjševička teorija smatrala pogodnim, moralo biti ideološki onemogućeno ili bar veoma otežano. (Setimo se engleskog radničkog pokreta.) Doduše, ova pretpostavka je izlišna. Jer dijalektika istorije, koju oportunisti pokušavaju da eliminišu iz marksizma, mora i dalje dejstvovati u njima samima — protiv njihove volje; ona ih goni u tabor buržoazije, i trenutak samostalnog istupanja proletarijata pomera se kod njih u maglovitu daljinu budućnosti koja se nikad neće ostvariti.

Istorija je dala za pravo Lenjinu i malobrojnim nagovestiocima aktuelnosti revolucije. Savez sa progresivnom buržoazijom, koji se pokazao kao iluzija već u doba borbi za jedinstvo Nemačke, bio bi plodonosan samo da je proletarijat kao klasa bio u mogućnosti da sledi buržoaziju čak i u savezu sa carizmom. Jer iz aktuelnosti proleterske revolucije proizilazi da je buržoazija prestala da bude revolucionarna klasa. Svakako, ekonomski proces, čiji je nosilac i korisnik ona i dalje bila, znači progres u poređenju sa absolutizmom i feudalizmom. Ali ovaj progresivni karakter buržoazije opet je postao dijalektički. To jest, olabavio je nužan spoj ekonom-

skih uslova egzistencije buržoazije sa onim zah-tevima političke demokratije, pravne države itd. koji su, mada samo delimično, ostvareni u velikoj francuskoj revoluciji na ruševinama feudalnog apsolutizma. S jedne strane, proleterska revolucija koja se sve više približava omogućava *savez između buržoazije i feudalnog apsolutizma*, na osnovu obezbeđivanja ekonomskih uslova egzistencije i porasta buržoazije, uz političku prevlast starih sila. S druge strane, *buržoazija koja na ovaj način ideološki propada ostavlja proleterskoj revoluciji u nasleđe da realizuje svoje stare revolucionarne zahteve*. Ma koliko da je ovaj savez između buržoazije i starih sila problematičan, pošto je taj kompromis rezultat zajedničkog straha od većeg zla, a nije klasni savez na osnovu pozitivne zajedničnosti interesa — on ipak ostaje važna i nova činjenica. Činjenica, u poređenju sa kojom se shematsko i mehaničko »dokazivanje« »nužnog spoja« kapitalističkog razvitka i demokratije bezuslovno mora pokazati kao iluzija. »Uopšte je« — kaže Lenjin — »politička demokratija samo jedan od mogućih (mada teorijski za ‚čisti‘ kapitalizam normalnih) oblika nadgradnje nad kapitalizmom. Kako dokazuju činjenice, kako kapitalizam tako i imperijalizam razvijaju se uz svaki politički oblik i potčinjavaju sebi sve oblike.« Ovo brzo kolebanje buržoazije od — prividno — radikalne opozicije do podržavanja carizma posebno u Rusiji, u

suštini, na tome što kapitalizam, koji nije »organski« izrastao, koji je u Rusiji nakalemlijen, već u svojim začecima pokazuje jako monopolistički karakter. (Pretežna pojava krupnih preduzeća, uloga finansijskog kapitala itd.) Odatle proizilazi da je buržoazija brojno manji i socijalno slabiji sloj nego u drugim zemljama u kojima je došlo do »organskog« kapitalističkog razvijanja, ali da se istovremeno u krupnim preduzećima brže stvara materijalna osnova za razvitak revolucionarnog proletarijata nego što bi se to moglo i naslutiti na osnovu — shematski brojnog — prikaza tempa razvijanja ruskog kapitalizma.

Ako je savez sa progresivnom buržoazijom iluzija, ako je proletarijat koji se osamostaljuje konačno raskrstio sa haotičnim pojmom »narod«, zar on nije upravo zahvaljujući ovoj teško izvojevanoj samostalnosti doveden u beznadežnu izolaciju i uveden u borbu koja je zbog toga već od samog početka bez perspektive? Ovaj često stavljan i veoma jasan prigovor Lenjinovoj istorijskoj perspektivi bio bi održiv da odbacivanje agrarne teorije narodnjaka, saznanje nužnog raspadanja agrarnokomunističkih ostataka nije isto tako i dijalektičko saznanje. Dijalektika ovog procesa raspadanja — jer dijalektičko saznanje je uvek samo pojmovni izraz neke realno-dijalektičke činjenice — leži u tome što obaveznost raspadanja ovih oblika ima jasno određen

pravac samo kao proces raspadanja, dakle samo u negativnom smislu. Ali odgovor na pitanje koji će obrat ovaj proces uzeti u pozitivnom smislu ne može se nikako dati na osnovu samog tog procesa. Ovo zavisi od razvijanja društvene sredine, od sredine celog društva. Konkretnije izraženo: ekonomski neizbežan proces raspadanja starih agrarnih oblika — i to kako jokerskih tako i seljačkih — može teći u dva pravca. Po Lenjinovim rečima: »Oba oblika raspadanja, svaki na svoj način, olakšavaju prelaz na viši stepen tehnike i oba leže na putu progrusa agrikulture.« Jedan put je čišćenje svih srednjovekovnih (i starijih) ostataka iz života seljaka. Drugi — Lenjin ga naziva pruskim putem — »se karakteriše time što srednjovekovni odnosi zemljoposeda ne bivaju odjedanput likvidirani, nego postepeno prilagođavani kapitalizmu«. Oba puta su moguća. I oba su, u poređenju sa postojećim, — u ekonomskom smislu — progresivna. Ali ako su obe tendencije podjednako moguće i — u izvesnom smislu — podjednako progresivne: šta će odlučiti o tome koja je od njih određena za realizaciju? Lenjinov odgovor na ovo pitanje je, kao i na svako drugo, jasan i nedvosmislen: klasna borba.

Ali time se jasnije i konkretnije ocrtavaju obrisi onog miljea u kome je proletarijat pozvan da istupi samostalno, kao vodeća klasa. Jer *odlučujuća snaga u ovoj klasnoj borbi*, koja za

Rusiju označava pravac prelaza iz srednjeg veka u novi vek, *može biti samo proletarijat*. Seljaci su — ne samo zbog svoje strahovite kulturne zaostalosti nego, pre svega, zbog svog objektivnog klasnog položaja — sposobni samo za elementarnu pobunu protiv svog sve neodrživijeg položaja. Zahvaljujući svom objektivnom klasnom položaju, oni su određeni za to da ostanu kolebljiv sloj, klasa o čijoj sudbini, na kraju krajeva, odlučuje klasna borba u gradu, sudbina grada, krupne industrije, državnog aparata itd.

Tek ova veza pokazuje da odluku donosi proletarijat. Njegova borba protiv buržoazije bila bi možda — u datom istorijskom trenutku — nedovoljno perspektivna kad bi buržoazija uspela da, na njoj svojstven način, likvidira feudalizam agrarnog ustrojstva Rusije. Glavni razlog njenog — prolaznog — revolucionarnog ili bar opozicionog ponašanja jeste taj što joj carizam otežava ovu likvidaciju. *Ali sve dok ovo pitanje ostaje nerešeno, u svako doba je moguća pobuna porobljenih i izrabljivanih miliona seljaka*. Elementarna pobuna — kojoj samo proletarijat može dati upravo takav pravac koji će ovaj masovni pokret dovesti do cilja, stvarno korisnog za seljačke mase. Elementarna pobuna koja će tek stvoriti milje u kome proletarijat može — sa svim izgledima na pobunu — prihvati borbu protiv carizma i buržoazije.

Tako je ekonomski i socijalna izgradnja Rusije stvorila objektivne osnove za savez proletarijata i seljaštva. Njihovi klasni ciljevi su različiti. Zato se morao raspasti njihov haotičan spoj pod nejasnim narodnjačkim pojmom »narod«. Ali oni te različite klasne ciljeve mogu ostvariti samo u različitoj borbi. Tako se u Lenjinovoj koncepciji o karakteru ruske revolucije ponovo javlja stara ideja narodnjaka, ali dialektički izmenjena. Bilo je nužno odstraniti nejasan i apstraktan pojam »narod«, ali samo zato da bi se, na osnovu konkretnog razumevanja uslova proleterske revolucije, *istakao* revolucionarno diferenciran pojam: narod, *revolucionarni savez svih potlačenih*. Zbog ovoga se Lenjinova partija s pravom smatra naslednikom stvarno revolucionarnih tradicija narodnjaka. Ali pošto svest i sa njom sposobnost za rukovođenje u ovoj borbi — objektivno klasno — postoji *samo u obliku klasne svesti proletarijata*, proletarijat može i mora u budućoj revoluciji da bude vodeća klasa društvenog prevrata.

III. Vodeća partija proletarijata

Dakle, istorijski zadatak proletarijata je: izdvojiti se iz svake ideološke zajednice s drugim klasama, na osnovu osobenosti svog klasnog položaja i samostalnosti svojih klasnih interesa, koja odatle proizlazi, doći do svoje jasne klasne svesti. Tek na ovaj način on postaje sposoban da sve potlačene i eksploratisane u buržoaskom društvu povede u zajedničku borbu protiv njihovih ekonomskih i političkih vladalaca. Objektivna osnova ove vodeće uloge proletarijata je njegov položaj u procesu proizvodnje kapitalizma. Ali zamišljati da pravilna klasna svest, sposobna za rukovođenje, može nastati u proletarijatu sama od sebe, postepeno, bez trvanja i bez padova, *i da proletariat ideološki može da uraste u svoju klasno-revolucionarnu misiju* — bila bi mehanička primena marksizma i zato potpuno neistorijski iluzionizam. Debate sa Bernštajnom su jasno pokazale nemogućnost ekonomskog urastanja kapitalizma u socijalizam. Ali, uprkos tome, ideološka suprotnost ovom učenju dejstvovala je i dalje neosporena u miš-

ljenju mnogih poštenih revolucionara Evrope, čak nije bila ni spoznata kao problem i opasnost. Najbolji među njima su uvideli da ovaj problem postoji i da je značajan, videli su da se do konačne pobede proletarijata ide dugim putem preko mnogih poraza, da su pri tom neizbežni ne samo materijalni nego i ideoški padovi ispod već dostignutog stepena. Oni su znali — da navedemo formulaciju Roze Luksemburg — da se proleterska revolucija, koja po svojim društvenim pretpostavkama uopšte više ne može doći »prerano«, s obzirom na zadržavanje vlasti (dakle ideoški) nužno mora dogoditi »prerano«. Ali ako se, i uz takvu istorijsku perspektivu u smislu puta koji treba da pređe proletariat do svog oslobođenja, zastupa gledište da je spontano-revolucionaran samoodgoj proleterskih masa (u vidu masovnih akcija i njihovih iskustava), podržan teorijski ispravnom agitacijom, propagandom itd. partije, dovoljan da zajemči razvitak kakav je ovde potreban — onda se, ipak, na neki način ostaje pri ideoškom urastanju proletarijata u njegovu revolucionarnu misiju.

Lenjin je bio prvi — i dugo vremena jedini — značajan vođa i teoretičar koji je ovaj problem zahvatio sa teorijski centralne i zato sa praktično odlučujuće strane: *sa strane organizacije*. Spor oko § 1. Statuta organizacije na Briselsko-londonskom kongresu 1903. danas je već opštepoznat. On se vodio oko pitanja da li član partije

može biti onaj koji je podržava i radi pod njenom kontrolom (kako su menševici to hteli), ili je uz to neophodno i učešće u ilegalnim organizacijama, potpuno predavanje partijskom radu, potpuno potčinjavanje partijskoj disciplini, koncipiranoj kao vrlo stroga disciplina. Druga organizaciona pitanja, npr. pitanje centralizacije, predstavljaju samo nužne objektivne posledice ovog stava.

I ovaj spor se može shvatiti samo na osnovu suprotnosti oba osnovna gledišta o mogućnosti, verovatnom toku, karakteru itd. revolucije; mada je tada Lenjin jedini sagledao sve ove povezanosti.

Boljševički plan organizacije izdvaja grupu revolucionara, svesnih cilja, spremnih na svaku žrtvu, iz više-manje haotične mase cele klase. Zar se time ne stvara opasnost da se ovi »profesionalni revolucionari« odvoje od stvarnog života klase i da se u ovoj odvojenosti ne izopache u zavereničku grupu, u sektu? Zar ovaj plan organizacije nije samo praktična posledica onog »blankizma« za koji su »oštromumi« revizionisti mislili da se može zapaziti čak i kod Marksa? Ovde ne možemo proučiti pitanje koliko ovaj prigovor nije na svom mestu čak i u odnosu na Blankija. On ne pogadja jezgro Lenjinove organizacije već i zato što grupa profesionalnih revolucionara, po Lenjinu, nijednog trenutka nije imala zadatak »da pravi« revoluciju ili da svojom

samostalnom, hrabrom akcijom povuče za sobom i neaktivnu masu, da je stavi pred svršenu činjenicu revolucije. *Lenjinova ideja organizacije pretpostavlja činjenicu revolucije, aktuelnost revolucije.* Da su menjševici u svom istorijskom predviđanju imali pravo, mi bismo išli u susret — relativno — mirnom vremenu prosperiteta i sporog širenja demokratije, kad bi u krajnjem slučaju u zaostalim zemljama »narod«, progresivne »klase«, zbrisale feudalne ostatke, pa bi grupe profesionalnih revolucionara nužno morale da očvrstnu kao sekte ili da se pretvore u čisto propagandne kružoke. Partija kao strogo centralizovana organizacija najsvesnijih elemenata proletarijata — i samo njih — *zamišljena je kao instrument klasne borbe u revolucionarnom vremenu.* »Ne može se« — kaže Lenjin — »mehanički odvojiti politički faktor od organizacionog«, i onaj ko je, nezavisno od pitanja da li živimo u vremenu proleterskih revolucija, za boljševičku organizaciju partije ili je negira, sigurno nije uopšte shvatio njenu suštinu.

Ali mogao bi se — sa sasvim suprotne strane — staviti prigovor: upravo aktuelnost revolucije čini suvišnom takvu organizaciju. Možda je u vreme zastoja u revolucionarnom pokretu korisno okupiti u organizaciju profesionalne revolucije. Međutim, u godinama same revolucije, kad postoji previranje duboko u masama, kad one u toku nedelja čak u toku dana sakupljaju

veća revolucionarna iskustva, kad sazrevaju više nego u toku decenija, kad čak i oni delovi klase koji se inače ne mogu uvući u pokret ni na osnovu svoje najneposrednije, aktuelne koristi, istupaju revolucionarno — u tim godinama je takva organizacija beskorisna i besmislena. Ona rasipa korisnu energiju; kad postane uticajna, ta organizacija sputava spontanu, revolucionarnu produktivnost masa.

Jasno je: ovaj prigovor vraća nas opet na problem ideološkog urastanja. *Komunistički manifest* jasno označava odnos revolucionarne partije proletarijata prema celoj klasi. »Komunisti se razlikuju od ostalih proleterskih partija samo time što, s jedne strane, u različnim nacionalnim borbama proletera ističu i sprovode zajedničke, od nacionalnosti nezavisne interese celokupnog proletarijata, a, s druge strane, time što na različnim stupnjevima razvitka, kroz koje prolazi borba između proletarijata i buržoazije, stalno zastupaju interes celokupnog pokreta. Komunisti su, dakle, u praksi onaj deo radničkih partija svih zemalja koji je najodlučniji, koji stalno gura dalje, oni u teorijskom pogledu imaju to preim秉stvo nad ostalom masom proletarijata što razumeju uslove, tok i opšte rezultate proleterskog pokreta.« Drugim rečima, oni su *klasna svest proletarijata koja je dobila vidan oblik*. I pitanje njihove organizacije rešava se prema predviđanju kako će proletarijat stvarno izvojevati

ovu svoju vlastitu klasnu svest i sasvim ovladati njome. Svako ko bezuslovno ne osporava revolucionarnu funkciju partije prihvatiće da se ovo što je sad rečeno ne događa samo od sebe, niti zahvaljujući mehaničkom dejstvu ekonomskih snaga kapitalističke proizvodnje, niti zahvaljujući prosto organskom jačanju spontanosti masa. Razlika između Lenjinove koncepcije partije i drugih koncepcija počiva, pre svega, na tome što on, s jedne strane, ekonomsku diferencijaciju u okviru proletarijata (nastanak radničke aristokratije itd.) shvata dublje i u njoj vidi sudbonosnije posledice nego drugi, i što, s druge strane, sagledava revolucionarnu saradnju proletarijata sa drugim klasama u naslikanoj novoj istorijskoj perspektivi. Odatle proizilazi porast značaja proletarijata u pripremi i vođenju revolucije, a odatle, opet, vodeća funkcija partije u odnosu na radničku klasu.

Nastanak i porast značaja radničke aristokratije znači, s ovog stanovišta, to da stalno raste i u ovom porastu se okamenjuje stalno postojeća — relativna — divergencija neposrednih aktuelnih interesa izvesnih slojeva radnika od stvarnih interesa cele klase. Kapitalistički razvitak, koji na početku nasilno niveliše i sjeđinjuje lokalno, esnafski itd. razdvojenu radničku klasu, sad stvara novu diferencijaciju. A ova diferencijacija ima za posledicu ne samo to da sad proletarijat ne stoji sasvim jedinstveno u ne-

prijateljskom odnosu prema buržoaziji; pored toga javlja se još i opasnost da će ovi slojevi — — kojima njihov vlastiti uspon u malograđanskom načinu života, zaposedanje pozicija u partijskoj i sindikalnoj birokratiji, a mestimično i položaja u komunalnim službama itd. (uprkos ili upravo usled njihove poburžoažene ideologije, odsustva zrelosti proleterske klasne svesti) omogućava nadmoćnost u formalnom obrazovanju, u upravljačkoj rutini itd. u odnosu na ostale proleterske slojeve — dakle da će ovi slojevi postati kadri da ideološki negativno utiču na celu klasu. To znači: svojim uticajem u organizacijama proletarijata pomoći će zamagljivanju klasne svesti svih radnika, tj. uticaće da se ona razvija u pravcu prećutnog savezništva sa buržoazijom.

Ovu opasnost ne mogu da uklone čisto teorijska jasnoća, odgovarajuća agitacija i propaganda revolucionarnih grupa. Jer ove suprotnosti interesa vrlo dugo se ne ispoljavaju u obliku koji je vidan za sve radnike, tako da čak ni njihovi ideološki predstavnici katkad nemaju pojma o tome da su već skrenuli sa puta cele klase. Zato se takve razlike vrlo lako mogu prikrivati pred radnicima kao »teorijske razlike u mišljenju«, kao čisto »taktičke diferencije« itd. I revolucionarni instinct radnikâ, koji se ponekad prazni u velikim spontanim masovnim akcijama, ostaje nesposoban da nivo klasne svesti, dostignut ne-

svesnom akcijom, sačuva kao trajno dobro za celu klasu.

Već zbog ovog razloga neophodna je organizaciona samostalnost potpuno svesnih elemenata klase. Ali u ovom misaonom toku pokazuje se da je *Lenjinov oblik organizacije nerazdvojno spojen sa predviđanjem bliske revolucije*. Jer tek se u ovoj vezi ovo skretanje sa pravilnog puta klase javlja kao sudbonosno i kobno; tek u ovoj vezi može rešavanje prividno neznatnog aktuelnog pitanja dobiti ogroman značaj za celu klasu; tek u ovoj vezi za proletarijat postaje vitalno pitanje to da on ne gubi iz vida ono jasno mišljenje i delanje koje stvarno odgovara njegovom klasnom položaju.

Međutim, aktuelnost revolucije ujedno znači i to da se previranje u društvu, raspadanje njegovog starog sklopa nikako ne ograničava na proletarijat, nego obuhvata i sve klase društva. Zar nije, po Lenjinu, stvarno obeležje revolucionarne situacije to što »donji slojevi« neće da žive na stari način a »gornji slojevi« ne mogu da žive na stari način«; »revolucija nije moguća bez svenacionalne krize (koja se tiče eksploatisanih kao i eksploatatora)«. Što je kriza dublja, to su veći izgledi revolucije. Ali što je ona dublja, što je više slojeva društva zahvaćeno njome, to se više različitim elementarnih pokreta ukrštaju u njoj, to se više prepliću i menjaju odnosi snaga između one dve klase od čije borbe — konačno — zavisi

ishod celine: buržoazije i proletarijata. *Ako proletariat želi da pobedi u ovoj borbi, on mora pomagati i podržavati svaku struju koja doprinosi raspadanju buržoaskog društva, mora težiti da uvrsti u celokupni revolucionarni pokret svaki elementaran, makar i nejasan pokret bilo kog potlačenog sloja.* A približavanje revolucionarnog razdoblja pokazuje se i u tome što svi nezadovoljni starog društva pokušavaju da se priključe proletarijatu ili bar da se povežu s njim. Ali upravo u tome se može skrivati velika opasnost. Jer ako partija proletarijata nije organizovana na način koji garantuje u klasnom smislu pravilan pravac njene politike, ovi saveznici, čiji je broj sve veći u revolucionarnoj situaciji, mogu uneti samo zabunu, umesto da pomognu. Jer drugi potlačeni slojevi društva (seljaci, sitna buržoazija, intelektualci) ne teže, razume se, istim ciljevima kojima i proletariat. Ako zna šta hoće, šta mora hteti kao klasa, proletariat može sebi i ovim slojevima doneti spasenje od društvene bede. Ali ako je partija, borbeni nosilac njegove klasne svesti, nesigurna s obzirom na puteve kojima treba da krene klasa, ako čak nije zajemčen ni proleterski karakter organizacije, onda će ovi slojevi pokuljati u partiju proletarijata, skrenuće je s puta, i njihovo savezništvo, koje bi uz klasno jasan karakter organizacije proleterske partije unapredovalo revoluciju, može postati najveća opasnost za revoluciju.

Lenjinova ideja organizacije ima, prema tome, ove nužne polove: najstrožiji izbor u pogledu proleterske klasne svesti za članove partije; potpunu solidarnost i pomaganje svih potlačenih i eksplorativnih u kapitalističkom društvu. Dakle, dijalektički sjedinjava izdvojenost i univerzalnost s jasnim ciljem, vođenje revolucije u strogo proleterskom smislu i opšti nacionalni (i internacionalni) karakter revolucije. Menjševička organizacija slabi ova dva pola, meša ih, srožava ih na kompromise i tako ih sjedinjava *u samoj partiji*. Ona se odvaja od širokih slojeva eksplorativnih (npr. od seljaka), ali u partiji sjedinjava najrazličitije grupe interesa koje sprečavaju njeno jedinstveno mišljenje i delanje. Dakle, umesto da u burnoj borbi klasa koje se haotično bore — jer svaka revolucionarna situacija izražava se upravo u stanju duboke haotične uzburkanosti celog društva — s nužnom jasnoćom pomogne stvaranju *fronta*, koji je odlučujući za pobjedu, *fronta proletarijata protiv buržoazije*, i da oko proletarijata okupi nesvesne grupe drugih potlačenih, sama takva partija pretvara se u nejasnu mešavinu različitih grupa interesa. Ona dejstvuje samo zahvaljujući unutrašnjim kompromisima, i nju ili vuku svesnije grupe i grupe koje elementarno dejstvuju, ili ona ostaje prinudena da fatalistički posmatra zbivanja.

Dakle, Lenjinova ideja organizacije označava *dvostruki raskid sa mehaničkim fatalizmom*:

kako sa onim koji klasnu svest proletarijata shvata kao mehanički proizvod njegovog klasnog položaja tako i sa onim koji u samoj revoluciji vidi samo mehaničko dejstvo ekonomskih snaga koje se fatalistički prazne, ono dejstvo koje — u slučaju dovoljne »zrelosti« objektivnih uslova revolucije — tako reći automatski dovodi do pobeđe proletarijata. Ako bi se moralo čekati da proletarijat kreće jedinstven i svestan u odlučujuću borbu, nikad ne bi ni bilo revolucionarne situacije. S jedne strane, uvek će — i ukoliko je kapitalizam razvijeniji, utoliko više — postojati proleterski slojevi koji će kao neaktivni posmatrati oslobođilačku borbu svoje vlastite klase, čak će prelaziti i u neprijateljski tabor. Ali, s druge strane, ponašanje samog proletarijata, njegova odlučnost i nivo njegove klasne svesti nikako ne proizilaze fatalistički nužno iz ekonomskog položaja.

Po sebi se razume da i najveća i najbolja partija sveta može da ne »napravi« revoluciju. Ali način na koji proletarijat reaguje na neku situaciju uveliko zavisi od jasnoće i energije koju je partija u stanju da dâ njegovim klasnim ciljevima. *Tako u doba aktuelnosti revolucije potpuno nov značaj dobija stari problem da li se revolucija može »napraviti«.* A sa ovom promenom značaja menja se i odnos partije i klase, značaj pitanja organizacije za partiju i celokupni proletarijat. U osnovi starog pitanja tog »pravljenja« revolucije leži

kruto, nedijalektičko razdvajanje nužnosti istorijskog toka i aktivnosti aktivne partije. Na ovom nivou, na kome to »pravljenje« revolucije znači njeno hokus-pokus stvaranje ni iz čega, njega treba apsolutno negirati. Ali aktivnost partije u doba revolucije znači nešto iz osnova različito. Jer ako je osnovni karakter tog doba revolucionaran, svakog trenutka može nastati akutno revolucionarna situacija. Trenutak i okolnosti njenog nastupanja teško se mogu ikad tačno unapred odrediti, a utoliko više ni one tendencije koje dovode do njenog nastupanja ni osnovne linije pravilnog delanja u slučaju da nastupi takva situacija. Aktivnost partije je zasnovana na ovom istorijskom saznanju. *Partija mora da pripremi revoluciju.* To znači, ona mora, s jedne strane, pokušati da svoje delanje (utičući na delanje proletarijata pa i drugih potlačenih slojeva), usmeri na *ubrzavanje* sazrevanja ovih tendencija ka revoluciji. Ali ona mora, s druge strane, proletariat ideološki, taktički, materijalno i organizaciono pripremiti za delanje koje je nužno u akutno revolucionarnoj situaciji.

Ali, tako nastaje nova perspektiva i za unutrašnju organizaciju partije. Kao jednostrani i nedijalektički pokazuju se i staro shvatanje da organizacija predstavlja pretpostavku za revolucionarno delanje (ovo shvatanje je zastupao i Kaucki), a i shvatanje Roze Luksemburg da je organizacija *proizvod* revolucionarnog masovnog

pokreta. Funkcija partije da priprema revoluciju pretvara tu partiju istovremeno i podjednako u proizvođača i proizvod, prepostavku i rezultat revolucionarnih masovnih pokreta. Jer svesna aktivnost partije zasniva se na jasnom saznanju objektivne nužnosti ekonomskog razvijanja; njena striktna izdvojenost kao organizacije podložna je stalnom, efikasnom, naizmeničnom uticaju elementarnih borbi i patnji masa. Roza Luksemburg je na nekim mestima prilično dobro shvatila ovaj naizmeničan uticaj. Ali ona nije sagledala *svestan i aktivan elemenat* u njoj. Zato nije bila u stanju da spozna glavnu stvar u Lenjinovoj koncepciji partije: tu funkciju partije da vrši pripreme; stoga je ona sasvim pogrešno shvatila sve organizacione principe koji odatle proizlaze.

Naravno, sama revolucionarna situacija ne može biti proizvod delatnosti partije. Njen zadatak je da predviđa koji će smer imati razvoj objektivnih, ekonomskih snaga, kakvo će biti ponašanje radnika koje je primereno tako nastalim situacijama. U skladu sa ovim predviđanjem, partija treba duhovno, materijalno i organizaciono što bolje da pripremi mase proletarijata za ono što dolazi kao i za to kako da tada brane svoje interes. Međutim, zbivanja i situacije koje zbog njih nastaju proizvodi su ekonomskih snaga kapitalističke proizvodnje koje dejstvuju slepo i u skladu sa prirodnim zakonima. Ali ni ovde na mehanističko-fatalistički način. Jer već smo na

primeru ekonomskog raspadanja agrarnog feudalizma u Rusiji mogli da vidimo da je sâm proces ekonomskog raspadanja prinudno nastali proizvod kapitalističkog razvijanja, ali da njegovi uticaji na klase, nova klasna raslojavanja koja odatle nastaju, nikako nisu nedvosmisleno zasnovana u samom ovom procesu — ako se on posmatra izolovano — niti se, zato, mogu shvatiti samo na osnovu njega. Ona zavise od sredine u kojoj će se odigrati. Sudbina celog društva čiji delovi ulaze u ove procese odlučujući je momenat njihovog pravca. U ovoj celini presudnu ulogu imaju akcije klase koje izbijaju spontano ili su svesno vođene. I što je društvo uskomešanje, što nepravilnije funkcioniše njegova »normalna« struktura, što je više poremećena njegova društveno-ekonomска ravnoteža, to jest: što je više revolucionarna neka situacija, to je presudnija uloga pomenutih akcija. Odatle sledi da se celokupni razvitak društva u doba kapitalizma nikako ne odvija u prostom, pravolinijskom pravcu. Naprotiv, kao posledica zajedničkog delovanja ovih sila u društvenoj celini nastaju situacije u kojima se može ostvariti određena tendencija — ukoliko se takva situacija dobro sagleda i adekvatno iskoristi. Ali razvitak ekonomskih snaga, koji je, očigledno, nezadrživo dovodio do ovakve situacije, ne odvija se — ukoliko se propusti prilika, ukoliko se iz nje ne izvuku konsekvene — uopšte isto tako nezadrživo dotadašnjim prav-

cem, nego se vrlo često okreće u suprotnom pravcu. (Zamislimo u kakvoj bi situaciji bila Rusija da boljševici nisu uzeli vlast u novembru 1917, da nisu sproveli agrarnu revoluciju. »Prusko« rešenje agrarnog pitanja ne bi bilo sasvim isključeno pod kontrarevolucionarnim režimom, koji bi, međutim, u poređenju sa carizmom pre revolucije, bio moderno-kapitalistički režim.)

Tek kad bude spoznata istorijska sredina u kojoj treba da dejstvuje partija proletarijata, moći će da bude stvarno shvaćena i organizacija te partije. Ona počiva na krupnim, svetskoistorijskim zadacima koje proletarijatu postavlja epoha propasti kapitalizma; ona počiva i na ogromnoj svetskoistorijskoj odgovornosti koju ovi zadaci nameću sloju svesnog rukovodstva proletarijata. Budući da partija — zato što sagledava totalitet društva — zastupa interes celog proletarijata (i time posredno i interes svih potlačenih, budućnost čovečanstva), ona mora u sebi da sjedinjava sve suprotnosti u kojima se izražavaju zadaci postavljeni iz centra društvene celine. Već smo istakli da najstrožiji izbor članova partije u smislu izgrađene klasne svesti i bezuslovno lično predavanje stvari revolucije moraju biti povezani sa bezrezervnim stapanjem sa životom masa koje pate i bore se. I sva nastojanja da se prva strana ovih zahteva ostvari a da se ne ostvari i njen suprotan pol — nužno su završavala pretvaranjem u sekte onih grupa koje su se sastojale čak i od

valjanih revolucionara. Jer strogost zahteva koji se postavljaju članovima partije samo je sredstvo da se celoj klasi proletarijata (i osim toga svim slojevima koje eksploatiše kapitalizam) jasno predoče, unesu u svest njeni istinski interesi, sve ono što stvarno leži u osnovi njenih nesvesnih postupaka, njenog nejasnog mišljenja i zbrkanih osećanja.

Ali mase mogu da uče samo delajući, samo u borbi mogu da postanu svesne svojih interesa; u borbi čije se ekonomsko-socijalne osnove večito menjaju, gde se zato *neprekidno menjaju uslovi i sredstva borbe*. Vodeća partija proletarijata može da ispuni svoje određenje samo ako u ovoj borbi *stalno za korak prednjači* u odnosu na borbene mase, da bi mogla da im pokaže put. Ali da stalno prednjači *za korak* samo zato da bi uvek mogla ostati vođa *njihove* borbe. Dakle, nena teorijska jasnoća je dragocena samo ako se ne svede na opštu, čisto teorijsku valjanost teorije, nego teoriju stalno kruniše konkretnom analizom konkretne situacije. Prema tome, partija mora, s jedne strane, da ima teorijsku jasnoću i čvrstinu da bi mogla ostati na pravom putu uprkos svim kolebanjima masa, rizikujući čak da ostane u prolaznoj izolaciji. Ali, s druge strane, ona mora istovremeno biti tako elastična i sposobna za učenje da u svakom, makar koliko smušnom ispoljavanju masa otkriva revolucionarne mogućnosti, kojih ni same te mase nisu svesne.

Takvo prilagođavanje životu celine *nije moguće bez najstrožije discipline u partiji*. Ako partija nije u stanju da svoje saznanje momentano prilagođava situaciji koja se neprekidno menja, ona zaostaje za događajima, pretvara se od vode u partiju kojom drugi vode, gubi kontakt s masama i dezorganizuje se. Posledica toga je da organizacija stalno mora da funkcioniše uz najstrožiju disciplinu i strogost da bi, ako zatreba, izvršila ovo prilagođavanje. Ali to istovremeno znači da se ovaj zahtev za elastičnošću stalno mora da primenjuje i na samu organizaciju. Oblik organizacije, koji je bio koristan u određenoj situaciji za određene svrhe, može postati prava smetnja u izmenjenim uslovima borbe.

U biti istorije leži da stalno proizvodi nešto novo. Ovo novo ne može unapred proračunati nekakva nepogrešiva teorija: njegove prve klice moraju biti spoznate u borbi i njihov razvitak se mora svesno unapređivati. Zadatak partije nije da masama nametne bilo kakav način ponašanja, koji je rezultat apstraktnog razmišljanja. Naprotiv, ona mora da uči neprekidno na primeru borbe i metoda borbe masa. Ali ona mora biti aktivna u tom učenju, mora pripremati dalje revolucionarne akcije. Ono što su mase otkrile spontano, svojim dobrim klasnim instinktom, partija mora povezati sa totalitetom revolucionarnih borbi, uneti u svest; po Marksovim rečima, ona mora masama objasniti njihove vlas-

valjanih revolucionara. Jer strogost zahteva koji se postavljaju članovima partije samo je sredstvo da se celoj klasi proletarijata (i osim toga svim slojevima koje eksploratiše kapitalizam) jasno predoče, unesu u svest njeni istinski interesi, sve ono što stvarno leži u osnovi njenih nesvesnih postupaka, njenog nejasnog mišljenja i zbrkanih osećanja.

Ali mase mogu da uče samo delajući, samo u borbi mogu da postanu svesne svojih interesa; u borbi čije se ekonomsko-socijalne osnove včito menjaju, gde se zato *neprekidno menjaju uslovi i sredstva borbe*. Vodeća partija proletarijata može da ispuni svoje određenje samo ako u ovoj borbi *stalno za korak prednjači* u odnosu na borbene mase, da bi mogla da im pokaže put. Ali da stalno prednjači *za korak* samo zato da bi uvek mogla ostati vođa *njihove* borbe. Dakle, nena teorijska jasnoća je dragocena samo ako se ne svede na opštu, čisto teorijsku valjanost teorije, nego teoriju stalno kruniše konkretnom analizom konkretne situacije. Prema tome, partija mora, s jedne strane, da ima teorijsku jasnoću i čvrstinu da bi mogla ostati na pravom putu uprkos svim kolebanjima masa, rizikujući čak da ostane u prolaznoj izolaciji. Ali, s druge strane, ona mora istovremeno biti tako elastična i sposobna za učenje da u svakom, makar koliko smušnom ispoljavanju masa otkriva revolucionarne mogućnosti, kojih ni same te mase nisu svesne.

Takvo prilagođavanje životu celine *nije moguće bez najstrožije discipline u partiji*. Ako partija nije u stanju da svoje saznanje momentano prilagođava situaciji koja se neprekidno menja, ona zaostaje za dogadajima, pretvara se od vode u partiju kojom drugi vode, gubi kontakt s masama i dezorganizuje se. Posledica toga je da organizacija stalno mora da funkcioniše uz najstrožiju disciplinu i strogost da bi, ako zatreba, izvršila ovo prilagođavanje. Ali to istovremeno znači da se ovaj zahtev za elastičnošću stalno mora da primenjuje i na samu organizaciju. Oblik organizacije, koji je bio koristan u određenoj situaciji za određene svrhe, može postati prava smetnja u izmenjenim uslovima borbe.

U biti istorije leži da stalno proizvodi nešto *novo*. Ovo novo ne može unapred proračunati nekakva nepogrešiva teorija: njegove prve klice moraju biti spoznate u borbi i njihov razvitak se mora svesno unapređivati. Zadatak partije nije da masama nametne bilo kakav način ponašanja, koji je rezultat apstraktnog razmišljanja. Naprotiv, ona mora da *uči* neprekidno na primeru borbe i metoda borbe masa. Ali ona mora biti aktivna u tom učenju, mora pripremati dalje revolucionarne akcije. Ono što su mase otkrile spontano, svojim dobrim klasnim instinktom, partija mora povezati sa totalitetom revolucionarnih borbi, uneti u svest; po Marksovim rečima, ona mora masama objasniti njihove vlas-

tite akcije da bi na ovaj način ne samo očuvala kontinuitet revolucionarnih iskustava proletarijata nego i svesno i aktivno doprinela daljem razvitku ovih iskustava. Organizacija se mora kao instrument uključiti u celinu takvih iskustava i akcija koje odatle proističu. Ako to ne čini, naneće štetu razvoju koji nije sagledala i zato i nije ovladala njime. Zato su *svaki dogmatizam u teoriji i svaka neelastičnost u organizaciji kobni za partiju*. Jer, kako je Lenjin rekao: »Svaki nov oblik borbe, koji je skopčan sa novim opasnostima i žrtvama, neizbežno „dezorganizuje“ organizacije, nepripremljene za ovaj novi oblik borbe.« Zadatak partije je — čak i kad je ona sama u pitanju, i to naročito tada — da slobodno i svesno ide nužnim putem, da se reorganizuje pre nego što postane akutna opasnost od dezorganizacije i da ovim reorganizovanjem izazove reorganizovanje i unapređivanje masa.

Jer taktika i organizacija čine samo dve strane jedne nerazdvojne celine. *Samo u obema istovremeno mogu da se postignu stvarni rezultati*. Da bi se oni postigli, nužno je u obema biti ujedno dosledan i elastičan, neumoljivo se držati principa i otvorenih očiju gledati svaki nov preokret svakog dana. Ni u taktičkom ni u organizacionom smislu ne može biti nečeg što bi bilo po sebi ili za sebe loše ili dobro. Tek odnos prema celini, prema sudbini proleterske revolucije, određuje da li je neka ideja, neka mera, itd. pra-

vilna ili pogrešna. Zato je, na primer, Lenjin — posle prve ruske revolucije — podjednako neumoljivo vodio borbu kako protiv onih koji su žeeli da prekinu navodno beskorisnu i sektašku ilegalnost tako i protiv onih koji su odbacivali legalne mogućnosti bez rezerve se predajući ilegalnosti; zato je Lenjin pokazivao podjednako gnev i prezir i prema potpunom predavanju parlamentarizmu i prema principijelnom antiparlamentarizmu.

Ne samo što Lenjin nije nikad bio utopista nego nikad nije ni gajio bilo kakve iluzije o ljudima svoga doba. »Mi hoćemo«, kaže on u prvom herojskom dobu pobedonosne proleterske revolucije, »da izgrađujemo socijalizam s ljudima koje je vaspitavao kapitalizam, koje je on po-kvario i iskvario, ali ih je zato i prekalio za borbu.« Krupni zahtevi koje profesionalnim revolucionarima postavlja Lenjinova ideja organizacije nemaju ničeg utopijskog u sebi. Naravno, nemaju ni nešto što se lepi za površinu običnog života, datih činjenica, empirije. Lenjinova organizacija je i sama dijalektička, dakle, ne samo proizvod dijalektičkog razvijenja istorije nego ujedno i faktor koji je svesno unapredivao taj razvitak — utoliko što je i *ona sama u isti mah proizvod i proizvodač same sebe*. Ljudi stvaraju svoju partiju sami, moraju biti u visokom stepenu klasno svesni i požrtvovani da bi hteli i mogli da učestvuju u organizaciji; ali oni postaju stvarni

profesionalni revolucionari tek u organizaciji i pomoću organizacije. Jakobinac, koji se povezuje sa revolucionarnom klasom, daje onome što čini klasa oblik i jasnoću zahvaljujući svojoj odlučnosti, svojoj sposobnosti za delanje, svom znanju i svom entuzijazmu. Ali društveno biće klase, klasna svest koja iz njega proizlazi, uvek je ono što određuje sadržaj i pravac njegovih akcija. To nije delanje za klasu koju on zastupa, nego krunisanje delanja same klase. Zato partija koja je pozvana da vodi proletersku revoluciju ne pristupa kao gotova svom pozivu vođe: *ni ona ne postoji, nego postaje*. I proces plodnog uzajamnog uticaja između partije i klase ponavlja se — doduše, u izmenjenom obliku — u odnosu partije prema svojim članovima. Jer, kako Marks kaže u svojim aforizmima o Fojerbahu: »Materijalističko učenje o tome da su ljudi proizvodi okolnosti i vaspitanja i, prema tome, izmenjeni ljudi proizvodi drugih okolnosti i izmenjenog vaspitanja, zaboravlja da upravo ljudi i menjaju okolnosti i da i sam vaspitač mora biti vaspitavan.« Lenjinova konцепција partije je najgrublji raskid sa mehanističkom i fatalističkom vulgarizacijom marksizma. Ona je ostvarenje njegove prave suštine, njegove najdublje tendencije: »Filozofi su samo različito *tumačili* svet, a stvar je u tome da se on *izmeni*.«

IV. Imperijalizam: svetski rat i građanski rat

Da li smo ušli u period odlučujućih revolucionarnih borbi? Da li je već došao trenutak kad je proletarijat prinuđen da izvrši svoju misiju izmene sveta, rizikujući da zbog toga i sam propadne? Jer, bez sumnje, nikakva ideološka ili organizaciona zrelost proletarijata ne može dovesti do ove odluke ako ova zrelost, ova opredeljenost za borbu, nije posledica objektivne ekonomsko-socijalne situacije u svetu koja nagoni na to da se doneše odluka. Ovaj problem ne može rešiti nikakav događaj, bila to pobeda ili poraz. Kad se pojedinačno posmatra događaj ne može se konstatovati ni činjenica da li je uopšte reč o pobedi ili porazu: tek povezanost s celinom društveno-istorijskog razvijatka daje nekom pojedinačnom događaju pečat pobjede ili poraza u svetsko-istorijskom razmeru.

Zato nužno prelazi okvire ruskih problema u užem smislu diskusija koja je u ruskoj socijal-demokratiji (koja je tada obuhvatala kako menjevike tako i boljševike) započela još u vreme prve revolucije, a vrhunac dospjela posle poraza

revolucije — naime, diskusija o pitanju da li u vezi s revolucijom treba govoriti o 1847 (*pre* odlučujuće revolucije) ili 1848 (*posle poraza* revolucije). Ovo pitanje će biti rešeno tek kad bude rešeno pitanje osnovnog karaktera naše epohe. Tek u ovoj vezi može se odgovoriti i na uže, u stvari, na rusko pitanje da li je revolucija od 1905. bila buržoaska ili proleterska revolucija i da li je — proleterski-revolucionarno — držanje radnika bilo pravilno ili »pogrešno«. Svakako: već energično postavljanje ovog pitanja ukazuje na to u kom pravcu treba tražiti odgovor. Jer razlučivanje »levog« i »desnog« u radničkom pokretu počinje i izvan Rusije sve više da dobija oblik diskusije o opštem karakteru epohe. Naime, počinje da dobija oblik diskusije o tome da li su izvesni ekonomski fenomeni, koji se sve jasnije zapažaju (koncentracija kapitala, porast značaja velikih banaka, kolonizacija itd.) samo izraz kvantitativnog jačanja »normalnog« razvijenog kapitalizma, ili u njima treba videti približavanje jedne nove epohe kapitalizma, imperijalizma? Da li ratove koji postaju sve češći posle relativno mirnog perioda (burski rat, špansko-američki rat, rusko-japanski rat itd.) treba smatrati »slučajnim« ili »epizodnim«, ili u njima treba videti prve znake perioda sve žešćih ratova? I konačno, kad razvitak kapitalizma na ovaj način uđe u novu fazu: da li stari metodi borbe proletarijata mogu ostvariti njegove klasne interese pod ovim

izmenjenim uslovima? Da li su, zato, pomenuti novi oblici proleterske klasne borbe, koji su se pojavili pre ruske revolucije i u toku nje (masovni štrajk, oružani ustanak), događaji koji imaju čisto lokalni, poseban značaj, staviše, možda su »pogreške« i »zabune«, ili u njima treba videti prve spontane pokušaje masa da svoje delanje prilagode svetskoj situaciji — pokušaje rukovođene dobrim klasnim instinktom?

Poznat je Lenjinov praktičan odgovor na povezani kompleks ovih pitanja. On se najjasnije izražava u tome što je Lenjin — odmah posle ugušenja ruske revolucije, kad su se još mogle čuti jadikovke menjševika da su ruski radnici pogrešili jer su »išli predaleko« — na kongresu u Štutgartu vodio borbu za jasnoću i preciznost stava II internationale pred neposrednom opasnošću od imperijalističkog svetskog rata i pokušao da odredi smer odluke o tome *šta treba učiniti protiv ovog rata*.

Dopunski predlog Lenjina i Roze Luksemburg prihvaćen je u Štutgartu i kasnije su ga potvrdili kongresi u Kopenhagenu i Bazelu. To znači da je II internacionala priznala opasnost od skoroг imperijalističkog svetskog rata i nužnost da proletarijat istupi revolucionarno protiv njega. Dakle, Lenjin tu očigledno uopšte nije ostao sam, kao ni u ekonomskom saznanju da je imperijalizam nova faza kapitalizma. Cela levica, čak i delovi centra i desnog krila II internationale pri-

znali su da postoje ekonomске činjenice koje leže u osnovi imperijalizma. Hilferding je pokušao da dâ ekonomsku teoriju ovih novih pojava, a Roza Luksemburg je čak uspela da celokupni ekonomski kompleks imperijalizma prikaže kao nužnu posledicu procesa reprodukcije u kapitalizmu: da imperijalizam organski uključi u teoriju o istoriji istorijskog materijalizma i da time »teoriji o slomu« dâ konkretan ekonomski temelj. A ipak: kad je u avgustu 1914 — i još dugo posle toga — Lenjin ostao sam na svom stanovištu prema svetskom ratu, ta usamljenost nipošto nije bila slučajna. Ali ona se još manje može objasniti psihološki ili moralno: možda time što su mnogi drugi, koji su imperijalizam ranije takođe »tačno« procenjivali, sad iz »kukavičluka« postali kolebljivci itd. Ne! *Stavovi pojedinih socijalističkih struja u avgustu 1914. bili su pravolinijske, stvarne posledice njihovog dotadašnjeg teorijskog, taktičkog itd. ponašanja.*

Lenjinovo shvatanje imperijalizma je, s jedne strane, značajno teorijsko postignuće, što je — prividno — paradoksalno, a, s druge strane, i istovremeno, posmatrano kao čisto ekonomska teorija, ono sadrži malo stvarno novih stvari. Ono je u izvesnom smislu izgrađeno na Hilferdingovom shvatanju, i njegova dubina i grandioznost, sa čisto ekonomskog gledišta, ne mogu se upoređivati sa čudesnim daljim izvođenjem Marksove teorije o reprodukciji koju nalazimo

kod Roze Luksemburg. Lenjinova nadmoć saстоји се у томе — и то је велико теоријско дело каквом нema ravna — што је он успео да *ekonomsku teoriju imperijalizma potpuno konkretno poveže sa svim političkim pitanjima sadašnjosti*; што је успео да економику нове фазе учини путоказом за све конкретне акције у тако пресудној средини. Зато он, на пример, одбације за време рата извесна — екстремно левицарска — гледишта пољских комуниста као »империјалистички економизам«; зато се njегово иступање против Кауковог shvatanja »ultraimperijalizma« — теорије која израžава наду да ће nastati miroljubivi svetski trust kapitala, за који је svetski rat »slučajan« а не »pravi« put — крунише time što Kaucki odvaja економију империјализма од политike империјализма. Свакако, теорија империјализма код Roze Luksemburg (и код Panekoeka i drugih левићара) никако nije ekonomistička u užem, u pravom smislu. Svi oni — a pre svega Roza Luksemburg — ističu управо one моменте економије империјализма kad se она nužno pretvara u politički faktor (kolonizacija, industrija naoružanja itd.). Међутим, ово спајање nije konkretно. То значи, Roza Luksemburg покazuје на nenadmašan начин да је usled процеса akumulacije postao neizbežan prelaz u империјализам, u epohu борбе за kolonijalna područja radi obavljanja trgovine i nabavljanja sirovina, za ostvarivanje mogućnosti izvoza kapitala itd.;

ona pokazuje da ova epoha — poslednja faza kapitalizma — mora biti epoha svetskih ratova. Ali ona time utemeljuje samo teoriju *cele* epohe, teoriju ovog modernog imperijalizma *uopšte*, ali nije u stanju da otkrije prelaz sa ove teorije na konkretne zahteve. Konkretni delovi *Junius-broschüre* uopšte nisu nužna posledica »akumulacije kapitala«. Kod nje se teorijska valjanost procene cele epohe ne konkretizuje u jasnu spoznaju onih konkretnih pokretačkih snaga čije je procenjivanje i korišćenje u revolucionarne svrhe praktičan zadatak marksističke teorije.

Ali se Lenjinova nadmoć u ovome ne može potpuno izraziti nazivom »politička genijalnost«, »praktična pronicljivost« itd. Ona je, pre, *čisto teorijska nadmoć* u proceni *celokupnog procesa*. Jer u čitavom njegovom životu nema ni jedne jedine praktične odluke koja nije bila upravo objektivna i logična posledica njegovog teorijskog stava. I činjenica da je osnovna maksima ovog stava zahtev za konkretnom analizom konkretne situacije deluje tako da se samo u očima onoga ko ne misli dijalektički ovo pitanje prebacuje u »realnopolitičku« — praktičnu sferu. *Za marksiste ta konkretna analiza konkretne situacije* nije suprotnost »čistoj« teoriji, nego je, naprotiv, *vrhunac prave teorije*, tačka na kojoj je teorija stvarno ostvarena, na kojoj se ona — zato — pretvara u praksu.

Ova teorijska nadmoć počiva na tome da je Lenjin od svih Marksovih sledbenika bio jedini čiji je pogled najmanje zamagljen fetišističkim kategorijama vlastite kapitalističke sredine. Jer odlučujuća nadmoć Marksove ekonomije nad svim njenim prethodnicima i sledbenicima sastoji se u tome što je ona sama u najzamršenijim pitanjima — gde se očigledno mora operisati najčistijim ekonomskim (dakle, najčistijim fetišističkim) kategorijama — uspela da taj problem tako formuliše da iza »čisto-ekonomskih« kategorija postane vidan proces razvitka onih klasa čije društveno biće izražava ove ekonomске kategorije. (Setimo se razlike između postojanog i promenljivog kapitala, nasuprot klasnom razlikovanju između stalnog i optičajnog kapitala. Tek zahvaljujući ovom razlikovanju ispoljava se klasna struktura buržoaskog društva. Marksova formulacija problema viška vrednosti otkrila je već klasnu podelu na buržoaziju i proletarijat. Porast postojanog kapitala pokazuje ovaj odnos u dinamičnoj povezanosti procesa razvitka celokupne istorije i otkriva u isti mah borbu različitih grupa kapitala za podelu viška vrednosti.)

Lenjinova teorija o imperijalizmu manje je teorija o njegovom ekonomski nužnom nastanku i njegovim ekonomskim granicama — kao što je to teorija Roze Luksemburg — a više je teorija o konkretnim klasnim snagama što dejstvuju u imperijalizmu koji ih je i oslobođio stega. *To je*

teorija o konkretnoj svetskoj situaciji, nastaloj kao posledica imperijalizma. Kad Lenjin proučava suštinu monopolskog kapitalizma, njega u prvom redu interesuje ova konkretna svetska situacija i klasna podela koja je ovim izazvana: kako je Zemlja stvarno izdeljena između velikih kolonijalnih sila, kako se, kao rezultat kretanja koncentracije kapitala, menja unutrašnja klasna podela na buržoaziju i proletarijat (čisto parazitski rentijerski slojevi, radnička aristokratija itd.); i uglavnom: kako unutrašnje kretanje monopolskog kapitalizma, usled nejednakog tempa u pojedinim zemljama, ponovo poništava privremeno, mirnim putem izvršene podele »interesnih sfera« i druge kompromise i nagoni na sukobe koji se mogu rešiti samo silom, ratom.

Budući da su suština imperijalizma kao monopolskog kapitalizma i njegov rat kao nužan razvitak i ispoljavanje ove tendencije određeni da se razviju u još višu koncentraciju, u absolutni monopol, postaje jasna podela društva u njegovom odnosu prema ovom ratu. Pokazuje se da je naivan iluzionizam zamišljati — à la Kaucki — da bi se delovi buržoazije koji za imperijalizam »nisu zainteresovani« direktno, štaviše, kojima on »nanosi štetu«, mogli mobilisati protiv njega. Razvoj monopola povlači za sobom celu buržoaziju, čak nalazi (doduše, prolazni) oslonac ne samo u — već po sebi kolebljivoj — sitnoj buržoaziji nego i u delovima proletarijata. Ipak, po-

grešno je kad malodušne osobe kažu da revolucionarni proletarijat usled svog neumoljivog odbacivanja imperijalizma dolazi u izolovanu poziciju u društvu. Razvitak kapitalističkog društva je stalno protivrečan, stalno se kreće u suprotnostima. Monopolski kapitalizam stvara, prvi put u istoriji, svetsku privrednu u pravom smislu; njegov rat, imperijalistički rat, zato je prvi svetski rat u najčistijem značenju te reči. To znači, pre svega, da prvi put u istoriji one nacije koje tlači i eksplatiše kapitalizam ne stoje više samo u izolovanoj borbi protiv svojih tlačitelja nego da su celom svojom egzistencijom uvučene u vrtlog svetskog rata. Razvijena kapitalistička politika kolonizacije ne samo što prosto razbojnički izrabljuje kolonijalne narode, kao što je to bilo na početku kapitalističkog razvijatka, nego u *isti mah preobražava njihovu društvenu strukturu, pretvara je u kapitalističku*. Ovo se, svakako, čini da bi se povećalo eksplataisanje (eksport kapitala itd.), ali ima za posledicu — doduše, neželjenu za imperijalizam — da se u kolonijalnim zemljama javljaju začeci njihovog vlastitog buržoaskog razvijatka, naime, da kao njihova obavezna ideološka posledica *izbija borba za nacionalnu samostalnost*. Ovo se još pojačava time što imperijalistički rat mobilise u imperijalističkim zemljama sve raspoložive ljudske rezerve, kolonijalne narode delimično aktivno uvlači u borbu, a delimično pomaže bržem razvijatku njihove in-

dustrije; dakle, on ekonomski i ideološki ubrzava ovaj proces.

Ali položaj naroda je ekstremni slučaj odnosa monopolskog kapitalizma prema onima koje on eksploratiše. Istoriski prelaz iz jedne epohe u drugu nikad se ne vrši mehanički; ne tako što se neki način proizvodnje javlja i postaje istoriski delatan samo onda kad je prethodan način proizvodnje, kojeg je on prevladao, već svuda izvršio misiju preobražavanja društva. Naprotiv, načini proizvodnje koji se uzajamno prevladavaju i njima odgovarajući oblici društva i klasna podela uzajamno se ukrštaju i sukobljavaju u istoriji. Tako razvoji koji, apstraktno posmatrano, izgledaju jednaki (na primer, prelaz od feudalizma u kapitalizam), mogu — usled potpuno izmenjenog istorijskog miljea u kome se odigravaju — da dobiju sasvim drukčiji odnos prema društveno-istorijskoj celini i, prema tome, posmatrani i sami za sebe, da imaju sasvim novu funkciju i značaj.

Kapitalizam na usponu istupao je kao faktor obrazovanja nacija. Od srednjovekovne smese malih feudalnih oblika vladavine on je preoblikio kapitalistički razvijeniji deo Evrope — posle teških revolucionarnih borbi — u velike nacije. Borbe za ujedinjavanje Nemačke i za ujedinjavanje Italije bile su poslednje od ovih — objektivno posmatranih — revolucionarnih borbi. Ali, ako se u ovim državama kapitalizam dalje razvio u

imperijalistički monopolski kapitalizam, ako je čak u pojedinim zaostalim zemljama (Rusija, Japan) počeo da dobija takve oblike, to ne znači da je on za ceo ostali svet izgubio značaj kao faktora obrazovanja nacija. Naprotiv. *Poodmakli kapitalistički razvitak stvorio je nacionalne pokrete u svim dotle »neistorijskim narodima« Evrope.* Samo što se njihova »borba za nacionalno oslobođenje« više ne odvija samo kao borba protiv unutrašnjeg feudalizma ili feudalnog apsolutizma, dakle nije bezuslovno napredna, nego *se mora uključiti u okvire imperijalističke konkuren-cije svetskih sila.* Zato njihov istorijski značaj, njihovo vrednovanje, zavisi od toga kakvu konkretnu funkciju oni dobijaju u ovoj konkretnoj celini.

Marks je već sasvim jasno sagledao značaj ovog pitanja. Doduše, u njegovo doba to je bio pretežno engleski problem: problem odnosa Engleske prema Irskoj. I Marks sasvim energično naglašava »da, ako se apstrahuje sva internacionalna pravda, preduslov za emancipaciju engleske radničke klase jeste to da se sadašnje priznudno sjedinjavanje — to jest, ropsstvo Irske — pretvori u ravnopravan i slobodan savez, ako je to moguće, ili da dođe do potpunog razdvajanja, ako tako mora biti«. Naime, on je jasno video da, s jedne strane, eksploatacija Irske obezbeđuje odlučujuću poziciju moći engleskom kapitalizmu, koji je već tada, ali tada kao jedini

kapitalizam, imao monopolistički karakter, i da, s druge strane, neodređen stav engleske radničke klase o ovom pitanju dovodi do podele ugnjetenih, do borbe eksplorativnih protiv drugih eksplorativnih, umesto da oni udruženo povedu borbu protiv svojih zajedničkih eksploratora; dakle, on je video da samo borba za oslobođenje Irske može stvoriti stvarno efikasan front u borbi engleskog proletarijata protiv engleske buržoazije.

Ovo Marksovo shvatanje ne samo što nije imalo uticaja u savremenom engleskom radničkom pokretu nego nije oživljeno ni u teoriji i praksi II internationale. I tu je pripalo u deo Lenjinu da teoriji udahne nov život; ali stvarniji, konkretniji život nego što ga je ona imala čak i kod Marks-a. Jer ona se od puke svetskoistorijske aktuelnosti pretvorila u sasvim konkretno pitanje, i zato se kod Lenjina više ne javlja u teoriji nego čisto u praksi. U ovoj vezi svakome mora biti jasno da je ceo ogromni problem koji se ovde javlja pred nama — pomaganje svih potlačenih, ne samo radnika, u stvarno svetskim razmerama — *onaj isti problem koji je Lenjin od samog početka neprekidno proglašavao za srž ruskog agrarnog pitanja, nasuprot narodnjacima, legalnim marksistima, ekonomistima itd.* U svim ovim slučajevima reč je o onome što je Roza Luksemburg nazvala »spoljašnjim« tržistem kapitalizma, pod čime treba podrazumevati neka-

pitalističko tržište, bez obzira da li leži u okviru političkih granica zemlje ili izvan tog okvira. S jedne strane, kapitalizam koji se širi ne može postojati bez ovog tržišta, a, s druge strane, njegova društvena funkcija u odnosu na ovo tržište sastoji se u razaranju njegove prvobitne društvene strukture, u njegovom pretvaranju u kapitalističko, u njegovom preobražavanju u tržište koje je »unutrašnje« za kapitalizam, čime to tržište dobija tendencije samostalnosti, itd. Dakle, odnos je i ovde dijalektički. Samo što Roza Luksemburg nije našla put koji vodi do ove pravilne i izvanredne istorijske perspektive, do konkretnog rešenja konkretnih pitanja svetskog rata. Za nju je to bila istorijska perspektiva, pravilna i izvanredna karakteristika cele epohe. Ali samo epohe kao celine. A Lenjinu je palo u deo da učini korak iz teorije u praksu. Ali ovaj korak je — to se nikad ne sme zaboraviti — u isti mah *napredak teorije*. Jer to je korak iz apstraktnog u konkretno.

Ovaj prelaz s apstraktno ispravne procene aktuelne istorijske stvarnosti, sa dokazivanja da je suština cele imperijalističke epohe opšte revolucionarna — u konkretno, zaoštrava se kad je reč o posebnom karakteru ove revolucije. Jedno od najvećih Marksovih teorijskih dostignuća bilo je precizno razlikovanje buržoaske od proleterske revolucije. Ovo razlikovanje imalo je najveći praktično-taktički značaj u poređenju sa nezre-

lim iluzionizmom negovih savremenika, a delimično je predstavljalo jedini metod da se u tadašnjim revolucionarnim pokretima jasno otkriju stvarno novi, stvarno proletersko-revolucionarni elementi. *Medutim, u vulgarnom materializmu ovo razlikovanje se pretvorilo u mehaničko razdvajanje.* Kod oportunisti ono ima tu praktičnu posledicu što se shematski uopštava empirijski tačno zapažanje da svaka revolucija u novom veku počinje kao buržoaska revolucija, koliko god bila prožeta proleterskim akcijama, zahtevima itd. Revolucija je u takvim slučajevima, po mišljenju oportunisti, čisto buržoaska. Zadatak proletarijata je da pomaže *ovu* revoluciju. Iz ovog razdvajanja buržoaske od proleterske revolucije sledi to da *proletariat mora da se odrekne svojih vlastitih revolucionarnih klasnih ciljeva.*

Međutim, i shvatanje levih radikala, koji jasno vide mehanistički paralogizam ove teorije i svesni su proletersko-revolucionarnog karaktera naše epohe, postaje, na drugoj strani, žrtva isto tako opasne mehanistike shvatanja. Iz saznanja da je u periodu imperijalizma završena svetskoistorijski revolucionarna uloga buržoazije, ovo shvatanje zaključuje — takođe na osnovu mehanističkog razdvajanja buržoaske od proleterske revolucije — da smo sada *ušli u doba čisto proleterske revolucije.* Opasna praktična posledica ovog stava je to što se previđaju, šta-

više preziru i odbacuju svi pokreti nastali kao posledica raspadanja i previranja, do kojih nužno dolazi u doba imperijalizma (agrarno pitanje, pitanje kolonija, pitanje nacionalnosti), i koji su *objektivno revolucionarni, posmatrani povezano sa proleterskom revolucijom*. Još jedna posledica je i to što se ovi teoretičari čisto proleterske revolucije dobrovoljno odriču pravih i najvažnijih saveznika proletarijata, kao i to što oni zanemaruju onu revolucionarnu sredinu koja proleterskoj revoluciji pruža konkretne izglede za uspeh, i tako u vakuumu očekuju »čisto« proletersku revoluciju, i teže da je pripreme. »Onaj ko očekuje čisto socijalnu revoluciju — kaže Lenjin — »nikad je i neće doživeti; on je samo na rečima revolucionar koji ne shvata stvarnu revoluciju.«

Stvarna revolucija je dijalektičko preokretanje buržoaske revolucije u proletersku. Neosporna istorijska činjenica da je ona klasa koja je bila vođa prošlih velikih buržoaskih revolucija, ili koja je iz njih izvukla koristi, sada objektivno postala kontrarevolucionarna — ta činjenica uopšte ne znači da je time društvo rešilo i one objektivne probleme koji su postojali u ovim revolucijama, tj. ona ne znači da su zadovoljeni oni slojevi društva koji su bili vitalno zainteresovani za njihovo rešavanje u revoluciji. Naprotiv. Preokretanje buržoazije u kontrarevolucionarnu ne znači samo to da je ona neprijateljski

raspoložena prema proletarijatu nego i da je, u isti mah, okrenula leđa svojim vlastitim revolucionarnim tradicijama. *Ona prepušta naslede svoje revolucionarne prošlosti proletarijatu.* Sad je proletarijat jedina klasa koja je kadra da konsekventno privede kraju buržoasku revoluciju. S jedne strane, to znači da samo u okviru proleterske revolucije mogu da se ostvare oni zahtevi buržoaske revolucije koji su još ostali aktuelni, a, s druge strane, dosledno ostvarivanje ovih zahteva buržoaske revolucije nužno dovodi do proleterske revolucije. Dakle, proleterska revolucija danas znači i ostvarenje i ukidanje buržoaske revolucije.

Tačan uvid u ovakvo stanje stvari otvara veličanstvenu perspektivu izgledima i mogućnostima proleterske revolucije. Ali on ujedno postavlja ogromne zahteve revolucionarnom proletarijatu i njegovoј vodećoj partiji. Jer, da bi mogao da izvede ovaj dijalektički prelaz, proletarijat mora da ima ne samo tačan uvid u pravilnu povezanost zbivanja nego mora u sebi praktično da pobedi one sitnoburžoaske sklonosti, uobičajene načine mišljenja itd. što ga je sprečavalo da sagleda te povezanosti. (Na primer, nacionalne predrasude.) Tako za proletarijat nastaje nužnost *da se pobedom nad samim sobom uzdigne do vode svih potlačenih.* Pre svega, borba za nacionalnu samostalnost potlačenih naroda veličanstveni je rezultat revolucionarnog samood-

goja, kako za proletariat nacije koja tlači druge, koji ovim ostvarivanjem potpune nacionalne samostalnosti pobeđuje svoj vlastiti nacionalizam, tako i za proletariat potlačene nacije, koji uz odgovarajuću parolu federalizma, međunarodne proleterske solidarnosti, takođe prelazi okvire svog nacionalizma. Jer »proletariat se bori« — kako kaže Lenin — »za socijalizam i protiv svojih vlastitih slabosti«. Borba za revoluciju, korišćenje objektivnih izgleda svetske situacije i unutrašnja borba za sazrevanje vlastite revolucionarne klasne svesti — nerazdvojni su momenti jednog istog dijalektičkog procesa.

Dakle, imperijalistički rat svuda stvara saveznike proletarijatu, *kad proletariat podiže revoluciju protiv buržoazije*. Ali taj rat nagoni proletariat, ako ne sagleda svoj položaj i svoje zadatke, da sledi buržoaziju sve do strahovitog samouništenja. Imperijalistički rat stvara takvu situaciju u svetu u kojoj proletariat stvarno može postati vođa svih potlačenih i eksploatisanih i u kojoj njegova oslobođilačka borba može postati signal i putokaz za oslobođenje svih potrobljenih u kapitalizmu. Ali on istovremeno stvara i takvu situaciju u svetu u kojoj se milioni i milioni proletera moraju uzajamno ubijati uz najrafiniraniju okrutnost da bi učvrstili monopoličku poziciju svojih eksploatatora i proširili njene dimenzije. Kakva će od ovih dveju sudbina zadesiti proletariat — *zavisi od njegovog uvida*

u vlastiti istorijski položaj, od njegove klasne svesti. Jer »ljudi sami prave svoju istoriju«. Ali svakako »ne u uslovima koje su sami izabrali, nego u neposredno zatečenim, datim i u nasleđe dobijenim uslovima«. Dakle, ovde nije reč o izboru *da li* proletarijat želi ili ne želi da se bori, nego samo o izboru: *za čije interesе* on treba da se bori, za vlastite interese ili za interese buržoazije. Pitanje koje istorijska situacija postavlja proletarijatu *nije izbor između rata i mira, nego izbor između materijalističkog rata i rata protiv ovog rata: građanskog rata.*

Nužnost građanskog rata, kao odbrana proletarijata od imperijalističkog rata, proizlazi — kao i svi načini borbe proletarijata — iz uslova borbe koje proletarijatu nameće razvitak kapitalističke proizvodnje buržoaskog društva. Aktivnost partije i značaj tačne teorijske prognoze ima samo taj domet da proletarijatu dâ onu defanzivnu ili ofanzivnu snagu koju on, na osnovu klasne podele, objektivno poseduje u dатој situaciji, ali koju — zbog teorijske i organizacione nezrelosti — ne podiže na nivo date objektivne mogućnosti. Tako je još pre imperijalističkog rata masovni štrajk nastao kao spontana reakcija proletarijata na imperijalističke faze kapitalizma, i ovo zbivanje, koje su centar i desnica II internationale svim sredstvima pokušavali da prikriju, postepeno je za radikalno krilo postalo teorijsko zajedničko dobro.

Ali i ovde je jedino Lenjin još veoma rano, 1905, uvideo da masovni štrajk nije dovoljan kao oružje u odlučujućoj borbi. Kad je, posle ugušenog moskovskog ustanka, kao odgovor Plehanovu — koji je zastupao mišljenje da »nije trebalo pribegavati oružju« — neuspeli ustanak ocenio kao odlučujuću etapu i pokušao da utvrdi njegova konkretna iskustva, *Lenjin je već time teorijski zasnovao neophodnu taktiku proletarijata u svetskom ratu*. Jer imperijalistička faza kapitalizma i, posebno, svetski rat kao njena kruna pokazuje da se kapitalizam nalazi pred odlukom o svom opstanku ili propasti. A sa dobrim instinktom klase koja je navikla da vlada i koja je svesna da se uporedo sa širenjem sfere njene vlasti, uporedo sa razvitkom njenog aparata vlasti, sužava realna socijalna baza njene vlasti — kapitalistička klasa najenergičnije pokušava da proširi ovu bazu (da uvuče srednje slojeve u svoje pristalice, da korumpira radničku aristokratiju itd.) i da odnese odlučujuću pobedu nad svojim glavnim neprijateljima, pre nego što se ovi oporave i pruže stvarni otpor. Zato svuda buržoazija likvidira »miroljubive« načine klasne borbe na čijem se privremenom, mada problematičnom, funkcionisanju zasnivala cela teorija revizionizma; zato ona daje prednost »energičnijim« sredstvima borbe. (Setimo se Amerike!) Buržoazija sve više uspeva da u svoje ruke uzme državni aparat, da se sa njim toliko identificuje

da prividno čisto ekonomski zahtevi radničke klase sve češće nailaze na prepreke; tako su radnici prinuđeni da uđu u borbu sa državnom vlašću (dakle, mada nesvesno, u borbu za državnu vlast), da bi se zaštitili od pogoršavanja svog ekonomskog položaja, od gubljenja dotad osvojenih pozicija moći. Na taj način ovaj razvitak nameće proletarijatu taktiku masovnog štrajka, u kojoj je oportunizam, zbog straha od revolucije, stalno spremam pre da digne ruke od onoga što je izboreno, nego da izvuče revolucionarne konsekvene iz date situacije. Ali masovni štrajk je — po svojoj objektivnoj suštini — revolucionarno sredstvo. Svaki masovni štrajk stvara revolucionarnu situaciju u kojoj buržoazija, uz pomoć svog državnog aparata, po mogućnosti, izvlači konsekvene, neophodne za nju. A u odnosu na ova sredstva proletarijat je nemoćan. U odnosu na njih nužno će zatajiti i oružje masovnog štrajka ako se proletarijat *i sam ne lati oružja* suprotstavljujući se oružju buržoazije. To znači: on mora težiti da se naoruža, da dezorganizuje armiju buržoazije — armiju čiju većinu čine radnici i seljaci — da oružje buržoazije okrene protiv same te buržoazije. (Revolucija od 1905. pokazuje mnoge primere vrlo dobrog klasnog instinkta, ali samo jednog instinkta u ovom smislu.)

Imperijalistički rat znači krajnje zaoštravanje ove situacije. Buržoazija stavlja proletarijat u situaciju da bira: da li da pripadnike svoje

klase u drugim zemljama ubija radi monopolističkih interesa buržoazije, da gine za ove interese, ili da vladavinu buržoazije sruši oružanom silom. Sva druga sredstva borbe postaju nemoćna pred ovim krajnjim nasiljem, jer će ih sve, bez izuzetka, uništiti vojni aparat imperijalističkih država. Dakle, ako proletarijat želi da izbegne ovo krajnje nasilje, on mora i sam da prihvati borbu protiv ovog vojnog aparata: mora ga razarati iznutra i protiv imperijalističke buržoazije okrenuti oružje koje je ta buržoazija bila prinudena da dâ celom narodu, mora to oružje iskoristiti za uništenje imperijalizma.

Dakle, ni ovde nema ničeg što bi — teorijski — bilo novo. Naprotiv. Suština situacije leži u klasnom odnosu između buržoazije i proletarijata. Po definiciji Klauzevica, rat je samo produžetak politike; ali on je to *u svakom pogledu*. To znači: ne samo što za spoljnu politiku neke države rat znači potpuno i najaktivnije sprovođenje one linije koje se ta zemlja držala dotle, u »miru«, nego i za unutrašnju klasnu podelu u nekoj zemlji (i u celom svetu) rat do krajnosti zaostrava one tendencije koje su dejstvovale u tom društvu još u »miru«. Dakle, rat nikako ne stvara apsolutno novu situaciju ni za jednu zemlju, ni za jednu klasu u okviru jedne nacije. Ono što je u njemu novo sastoji se u tome što nečuven kvantitativan porast svih problema prelazi u njihov

kvalitativan porast i time se — ali samo time — stvara nova situacija.

Dakle, rat je, sa društveno-ekonomskog stanovišta, samo jedna etapa imperijalističkog razvijanja kapitalizma. Zato je on, nužno, takođe samo jedna etapa u klasnoj borbi proletarijata protiv buržoazije. Značaj Lenjinove teorije o imperijalizmu je u tome što je Lenjin — i niko drugi — dosledno teorijski uspostavio vezu između svetskog rata i celokupnog razvijanja, i nju i dokazao na konkretnim problemima rata. A pošto je istorijski materijalizam teorija proleterske klase borbe, uspostavljanje ove veze ostalo bi nepotpuno da *teorija o imperijalizmu nije ujedno bila i teorija o strujama u radničkom pokretu u doba imperijalizma*. Dakle, trebalo je ne samo biti načisto s tim kako proletarijat treba da dela u skladu sa svojim klasnim interesima, kad zahvaljujući ratu nastane nova situacija u svetu, nego je ujedno trebalo i dokazati na čemu se teorijski zasnivaju drugi »proleterski« stavovi prema imperijalizmu i prema ratu, kakva raslojavanja u proletarijatu obezbeđuju sledbenike ovim teorijama i uzdižu ih do političkih struja.

Pre svega trebalo je dokazati da ove struje uopšte postoje kao struje. Dokazati da stav socijaldemokratije prema ratu nije posledica — trenutnog — skretanja, kukavičluka itd., nego nužna posledica dotadašnjeg razvijanja. Dakle, da *ovaj stav treba shvatati kao rezultat istorije rad-*

ničkog pokreta, da ga treba tretirati povezano sa dotadašnjim »razlikama u mišljenju« u socijal-demokratiji (revizionizam itd.). Ali ovo stanovište, koje bi za marksistički metod moralo da bude po sebi razumljivo (setimo se kako su tretirane savremene struje u *Komunističkom manifestu*), teško se probijalo čak i kod revolucionarnog krila radničkog pokreta. Čak ni grupa »Internacionale«, grupa Roza Luksemburg i Franc Mering, nije bila kadra da do kraja dosledno promisli o ovom metodskom gledištu i da ga primeni. A jasno je da svaka osuda oportunizma i njegovog stava prema ratu koja oportunizam ne shvata kao struju koja se može zapaziti u istoriji radničkog pokreta, tj. ona njegova osuda koja postojanje te struje ne izvodi kao organski izrasli plod iz prošlosti tog pokreta, ne može ni da se uzdigne na stvarno principijelan nivo marksističke diskusije, ni da izvuče konkretno-praktične, u momentu delanja neophodne, taktičko-organizacione posledice.

Lenjinu, i to opet samo Lenjinu, bilo je od izbjivanja svetskog rata jasno da stav Šajdemana—Plehanova—Vanderveldea itd. prema svetskom ratu nije ništa drugo nego *dosledna primena principa revizionizma na savremenu situaciju*.

Ali u čemu se sastoji — ukratko rečeno — suština revizionizma? Prvo u tome što on pokušava da prevlada »jednostranost« istorijskog materijalizma: da se *svi fenomeni istorijsko-*

-društvenog zbivanja posmatraju isključivo sa klasnog stanovišta proletarijata. On bira kao stanovište interesu »celog društva«. A pošto takvih ukupnih interesa — konkretno posmatrano — i nema, pošto ono što bi moglo izgledati kao takvo nije ništa drugo već momentana rezultanta uzajamnog uticaja raznih klasnih snaga, revizionista shvata — *uvek drukčiji — rezultat istorijskog procesa kao uvek jednaku metodsku polaznu tačku*. On time postavlja stvari i teorijski na glavu. Praktično je njegova suština već i zbog ove teorijske polazne tačke stalno i nužno kompromis. Revizionista je uvek eklektik; to jest on pokušava — već teorijski — da izgladi, izmiri klasne suprotnosti i da njihovo — na glavu postavljeno, samo u njegovoj glavi postojeće — jedinstvo učini merilom procene zbivanjâ.

Drugo, zbog ovog razloga revizionista odbacuje *dijalektiku*. Jer dijalektika nije ništa drugo već pojmovni izraz za to da se u stvarnosti razvitak društva odvija u suprotnostima, da su ove suprotnosti (suprotnosti klase, antagonistička suština njegovog ekonomskog bića itd.) osnova i srž svega zbivanja i da »jedinstvo« društva, sve dok to društvo počiva na klasnoj podeli, može da bude uvek samo apstraktan pojam, stalno prolazni rezultat uzajamnog uticaja ovih suprotnosti. A pošto je dijalektika kao metod samo teorijska formulacija te društvene činjenice da se društveni razvitak odvija u suprotnostima, u nag-

loj promeni iz jedne suprotnosti u drugu, *dakle, revolucionarno* — teorijski odbaciti dijalektiku nužno znači principijelno prekinuti sa svakim revolucionarnim držanjem.

Treće, budući da revizionisti ovako odbijaju da priznaju da u stvarnosti postoji dijalektika sa njenim kretanjem u suprotnostima koja upravo zato pokazuje stalno nešto *novo*, iz njihovog mišljenja gubi se ono što je istorijsko, ono što je konkretno, novo. Stvarnost koju oni doživljavaju dejstvuje šematsko-mehanički, podređena je »večnim, gvozdenim zakonima« koji neprekidno — po svojoj suštini — proizvode *isto*, kojima je čovek, baš kao i prirodnim zakonima, fatalistički podređen. Dakle, dovoljno je jednom zauvez upoznati ove zakone, pa znati kako će se odvijati sudbina proletarijata. Za revizioniste je ne naučna pretpostavka da bi mogle postojati situacije koje nisu obuhvaćene ovim zakonima, ili takve situacije kad rešenje zavisi od odluke proletarijata. (Precenjivanje velike individualnosti, etike itd. samo su nužni suprotni polovi ovog shvatanja.)

Četvrto, ovi zakoni su, međutim, *zakoni kapitalističkog razvitka*, i naglašavati njihovo nad istorijsko-bezvremensko važenje znači da je za revizioniste kapitalističko društvo isto tako stvarnost, koja se u suštini ne može izmeniti, kao što je ono to i za buržoaziju. Revizionista ne smatra više da je buržoasko društvo nešto što je isto-

rijski nastalo i zato istorijski osuđeno na propast, niti smatra da je nauka sredstvo da se spozna epoha ove propasti i da se ta propast ubrza, nego — u najboljem slučaju — da je nauka sredstvo da se položaj proletarijata poboljša *u okviru buržoaskog društva*. Svako mišljenje koje praktično prevazilazi horizont buržoaskog društva iluzionističko je, utopijsko za revizionizam.

Peto, revizionizam je zato »realnopolitički« orijentisan. *On stalno žrtvuje stvarne interese cele klase*, čije dosledno zastupanje naziva utobijom, *da bi mogao da zastupa aktuelne interese pojedinačnih grupa*. I jasno je — već i iz ovih malobrojnih primedbi — da je revizionizam mogao postati stvarna struja u radničkom pokretu samo zato što nov razvitak kapitalizma omogućava izvesnim radničkim slojevima da — prolazno — izvuku ekonomske koristi iz ove situacije, a i zato što oblik organizacije radničkih partija ovim slojevima i njihovim intelektualnim predstavnicima osigurava veći uticaj nego — mada nejasno i samo instinkтивно — revolucionarnim širokim masama proletarijata.

Ono što je zajedničko za sve oportunističke struje — naime da one događaje nikad ne posmatraju sa klasnog stanovišta proletarijata i zato se podređuju neistorijskoj i nedijalektičkoj, eklektičkoj »realnoj politici« — povezuje sva njihova različita shvatanja o ratu i pokazuje da su sva ta shvatanja, bez izuzetka, nužne posle-

dice dotadašnjeg oportunizma. Činjenica da je desno krilo bezuslovno išlo za imperijalističkim silama u »vlastitoj« zemlji proizišla je organski iz shvatanja po kome se — mada na početku još vrlo rezervisano — buržoazija smatra vodećom klasom istorijskog razvjeta, a proletarijatu pada u deo da podržava tu njenu »progresivnu ulogu«. I kad Kaucki Internacionalu naziva neupotrebljivom za rat, kad je naziva pukim instrumentom mira, po čemu se onda on razlikuje od ruskog menjševika Čerevanina, koji posle prve ruske revolucije jadikuje: »Ipak, u vatri revolucije, kad izgleda da su revolucionarni ciljevi tako blizu svom stvaranju, samo teško se može prokrčiti put razumnoj menjševičkoj taktici« itd.

Oportunizam je različit u raznim *slojevima* buržoazije u kojima nailazi na podršku i u čije sledbenike pokušava da uključi proletarijat. To može biti, kao u slučaju desnog krila, teška industrija i bankovni kapital. U ovom slučaju, imperijalizam se bezuslovno priznaje kao nužan. Ostvarenje svojih interesa proletarijat treba da nađe *u* imperijalističkom ratu, *u* veličini, *u* pobedi »vlastite« nacije. Ili on može pokušati da se priključi onim slojevima buržoazije koji su, istina, prinuđeni da sudeluju u razvoju događaja, ali osećaju da su potisnuti u drugi plan; koji zato, istina, podržavaju (i moraju da podržavaju) imperijalizam, ali protiv njega gundaju i »priželjkuju« da stvari dobiju drukčiji obrt;

dakle, koji iz ovog razloga žele skori mir, slobodnu trgovinu, povratak na »normalno« stanje itd. Ali oni, razume se, nikad nisu u stanju da istupe kao aktivni protivnici imperijalizma. Na-protiv, oni mogu voditi samo — uzaludnu — borbu za svoj ideo u imperijalističkom plenu. (Delovi industrije gotovih proizvoda, sitna buržoazija itd.) Iz ove perspektive i imperijalizam izgleda »slučajan«; čine se pokušaji da se nađe pacifističko rešenje, da se izglade suprotnosti. A i proletarijat — kojeg centar želi da pretvorи u sledbenika ovih slojeva — ne treba da se aktivno bori protiv rata. (Ali ne boriti se znači: praktično učestvovati u ratu.) On treba prostо da oglasi da je nužan »pravedan« mir itd.

Internacionala je organizacioni izraz interesne zajednice celokupnog svetskog proletarijata. Onog trenutka kad je priznato da je teorijski moguće da se radnici bore protiv radnika u službi buržoazije, Internacionala je praktično prestala da postoji. I onog trenutka kad se moralo uvideti da je ova krvava borba radnika protiv radnika u službi rivalskih imperijalističkih sila nužna posledica dotadašnjih ponašanja odlučujućih elemenata Internationale, više se i nije moglo govoriti o njenom ponovnom osnivanju, o njenom vraćanju na pravilan put, o njenom obnavljanju. Saznanje da je oportunizam struјa znači *da je oportunizam klasni neprijatelj proletarijata u taboru samog proletarijata*. Dakle, uklanjanje opor-

tunista iz radničkog pokreta je prvi, neophodan preduslov za uspešno prihvatanje borbe protiv buržoazije. Znači, za pripremu proleterske revolucije je bezuslovno nužno da se radnici oslobođe (u duhovnom smislu i u pogledu organizacije) ovog uticaja, koji ih vodi u propast. I pošto je ova borba upravo borba cele klase protiv svetske buržoazije, iz borbe protiv oportunitizma kao struje proizlazi nužna posledica: stvaranje nove proletersko-revolucionarne Internacionale.

Utapanje stare Internationale u glib oportunitizma posledica je epohe čiji se revolucionarni karakter na površini nije mogao zapaziti. Njen slom, nužnost nove Internationale je indikacija za to da je sad postao neizbežan ulazak u epohu građanskih ratova. To nikako ne znači da se odmah i svakog dana treba boriti na barikadama. Ali to znači da se ova nužnost *može* javiti odmah svakog dana; da je istorija stavila na dnevni red građanski rat. A partija proletarijata i pogotovo Internacionala može biti sposobna za život samo kad tu nužnost jasno sagleda i kad je spremna da proletarijat duhovno i materijalno, teorijski i organizaciono pripremi za takvu nužnost i za njene posledice.

Polazna tačka ove pripreme mora biti spoznaja karaktera epohe. Tek kad radnička klasa spozna da je svetski rat nužna posledica imperialističkog razvijanja kapitalizma; tek kad joj po-

stane jasno da je *gradanski rat njena jedino moguća odbrana* od toga da propadne u službi imperijalizma — tek tada može početi materijalna i organizaciona priprema ove odbrane. I tek kad ova odbrana postane efikasna, duboko previranje među potlačenima postaće saveznik proletarijata koji se oslobađa. Dakle, proletariat mora pre svega jasno imati u vidu svoju vlastitu pravu klasnu svest, da bi pomoću nje postao vođa u istinskoj oslobodilačkoj borbi, u stvarnoj svetskoj revoluciji. Internacionala koja nastaje iz ove borbe, za ovu borbu, znači, prema tome, teorijski-jasno, borbeno-čvrsto sjedinjavanje stvarno revolucionarnih elemenata radničke klase, a u isti mah ona je i organ i centar oslobodilačke borbe svih potlačenih u celom svetu. *Ona je boljševička partija. Lenjinova koncepcija partije u svetskom razmeru.* Tako je sam svetski rat u makrokosmosu gigantskog razaranja sveta pokazao one sile kapitalizma koji propada i one mogućnosti borbe protiv njega koje je Lenjin već sasvim jasno video u mikrokosmosu ruskog kapitalizma koji je nastajao, u mogućnostima ruske revolucije.

V. Država kao oružje

Revolucionarna suština neke epohe najočiglednije se ispoljava u tome što borba klase i partija više ne nosi karakter borbe u okviru jednog određenog državnog poretka, nego počinje da ruši te granice, izlazi iz njihovih okvira. S jedne strane, ona se javlja kao borba za državnu vlast, a, s druge strane, i u isti mah, sama država biva — otvoreno — pretvorena u *učesnika* te borbe. Ne samo što se borba vodi *protiv* države nego i sama država pokazuje da je po svom karakteru *oružje klasne borbe*, jedan od najvažnijih instrumenata za održavanje klasne vladavine.

Marks i Engels su stalno zapažali ovaj karakter države i proučavali su ga u svakoj njegovoj vezi sa istorijskim razvitkom, sa proleterskom revolucijom. Oni su sasvim jasno postavili teorijske osnove teorije o državi u okviru istorijskog materijalizma. Ali oportunizam se upravo ovde — dosledno — najviše udaljio od Marks-a i Engels-a. Jer, na svakoj drugoj tački bilo je moguće ili »revizionizam« pojedinih ekonomskih teorija prikazati tako da njegove osnove

ipak budu u skladu sa suštinom Marksove metode (Bernštajnov pravac), ili »ortodoksnim« ekonomskim učenjima dati mehanističko-fatalistički, nedijalektičko-nerevolucionarni obrt (pravac Kauckog). Ali samo pokretanje problema, što su Marks i Engels smatrali osnovnim pitanjima svoje teorije o državi, već znači priznavanje aktuelnosti proleterske revolucije. Oportunizam svih tendencija koje vladaju u II internacionali ispoljava se najjasnije u tome što se nijedna od njih ozbiljno ne bavi problemom države; ovde — na odlučujućoj tački — nema razlike između Kauckog i Bernštajna. Svi su oni, bez izuzetka, jednostavno prihvatili državu buržoaskog društva. I ako su je kritikovali, time je trebalo suzbiti samo pojedine, za proletarijat štetne pojavne oblike, načine ispoljavanja države. Na državu se gledalo isključivo sa stanovišta partikularnih aktuelnih interesa, ali njena suština nikad nije proučavana i ocenjivana sa stanovišta cele klase proletarijata. I revolucionarna nezrelost i neopredeljenost levog krila II internationale pokazuje se upravo u tome što ni ono nije u stanju da jasno postavi problem države. Ono je katkad dolazilo *do* problema revolucije, do problema borbe *protiv* države, ali nije bilo u stanju da ovo pitanje — čak ni čisto teorijski — postavi konkretno, a kamoli da praktično ukaže na nje-gove konkretnе posledice u aktuelnoj istorijskoj stvarnosti.

I ovde je jedino Lenjin dostigao teorijski nivo Marksovog shvatanja, čistotu proletersko-revolucionarnog stava prema problemu države. I kad bi se njegovo dostignuće sastojalo samo u tome, i to bi već bilo teorijsko dostignuće najvišeg ranga. A ovo ponovno uspostavljanje Marksove teorije o državi kod Lenjina nije ni filološko ponovno uspostavljanje prvobitnog učenja, ni filozofska sistematizacija njegovih pravih principa, nego — kao i svuda — njegovo dalje razvijanje u konkretno, njegova konkretizacija u aktuelno-praktično. *Lenjin je u pitanju države video aktuelno pitanje proletarijata koji se bori i tako ga i prikazao.* Tako je — da se zasad zadržimo na značaju samog postavljanja ovog pitanja — krenuo putem odlučujuće konkretizacije pitanja. Jer objektivna mogućnost za oportunističko zamagljivanje kao dan jasne teorije o državi u istorijskom materijalizmu ležala je u tome što je ova teorija pre Lenjina shvatana samo kao opšta teorija, kao istorijsko, ekonomsko, filozofsko itd. objašnjenje suštine države. Svakako, Marks i Engels su na konkretnim revolucionarnim pojavama svoga doba zapažali stvaran napredak proleterske ideje o državi (komuna); svakako, oni su oštro ukazivali na značaj pogrešnih teorija o državi za vođenje proleterske klasne borbe (*Kritika Gotskog programa*). Ali, čak i njihovi sasvim neposredni učenici, najbolje vođe u to doba, nisu shvatili *povezanost* proble-

ma države sa svojim aktuelnim radom. Zato je bio upravo tada potreban teorijski genije Marksa i Engelsa da sagleda ono što je samo u svetsko-istorijskom smislu aktuelno u ovoj povezanosti sa malim borbama svakidašnjice. A, razume se, proletarijat je još manje bio u stanju da ovaj glavni problem organski poveže sa neposredno iskrslim problemima svojih svakodnevnih borbi. Taj problem je sve više dobijao akcent »pojedinačnog pitanja« čije se rešavanje može prepustiti budućnosti.

Tek zahvaljujući Lenjinu ova »budućnost« je postala i teorijski sadašnjost. Ali tek kad se uvidi da je pitanje države aktuelan problem, biće moguće da proletarijat konkretno u kapitalističkoj državi više ne vidi svoju neizmenjivu prirodnu sredinu, da taj društveni poredak više ne smatra jedinim mogućim za svoje savremeno postojanje. Tek ovaj stav prema buržoaskoj državi obezbeđuje proletarijatu *teorijsku nepristrasnost* prema državi, pretvara njegovo držanje prema njoj u pitanje čiste taktike. Na primer, sasvim je jasno da se — kako iza taktike legalnosti po svaku cenu tako i za taktike romantičnosti ilegalnosti — podjednako krije nedostatak teorijske nepristrasnosti prema buržoaskoj državi. Na buržoasku državu se ne gleda kao na instrument klasne borbe buržoazije s kojim se može računati kao s realnim faktorom moći, ali *samo* s realnim faktorom moći; pitanje njegovog

uvažavanja srozava se na pitanje *čiste svršis-hodnosti*.

Ali Lenjinova analiza države kao oruđa klasne borbe još mnogo više konkretizuje ovo pitanje. Naime, ne samo što se izvlače neposredno praktične (taktičke, ideološke itd.) konsekvence pravilnog istorijskog sagledavanja buržoaske države nego se i obrisi političke države istovremeno ocrtavaju konkretno i organski vezano s drugim sredstvima borbe proletarijata. Danas je jasno da tradicionalna podela rada u radničkom pokretu (partija, sindikat, zadruga) nije dovoljna za revolucionarnu borbu proletarijata. Postaje nužno stvaranje takvih organa koji su u stanju da obuhvate i uvedu u borbu velike mase proletarijata i, osim njih, i sve one koje kapitalističko društvo eksploatiše (seljake, vojnike). Ovi organi, sovjeti, su međutim, po svojoj suštini — već u okviru buržoaskog društva — organi proletarijata koji se organizuje u klasu. Ali time se na dnevni red postavlja revolucija. Jer, kako kaže Marks: »Organizacija revolucionarnih elemenata kao klase prepostavlja slobodnu egzistenciju svih proizvodnih snaga koje se uopšte mogu razviti u krilu starog društva.«

Htela—ne htela, ova organizacija cele klase mora prihvatići borbu protiv državnih aparata buržoazije. Ovde nema izbora: ili proleterski sovjeti dezorganizuju buržoaski državni aparat, ili država uspeva da sovjetima nametne karakter

nečeg što samo prividno postoji i da ih time osudi na odumiranje. Nastaje situacija u kojoj ili buržoazija vrši kontrarevolucionarno ugnjetavanje revolucionarnog masovnog pokreta i ponovo uspostavlja »normalne« prilike, »red« ili od sovjeta, borbenih organizacija proletarijata, postaje njegova organizacija vlasti, njegov državni aparat, koji je takođe organizacija klasne borbe. Sovjeti radnika imaju ovaj karakter čak i u svojim prvim, najnerazvijenijim oblicima, već 1905: *oni su kontravlada*. Dok se drugi organi klasne borbe mogu taktički prilagoditi i neospornoj vladavini buržoazije, to jest revolucionarno delovati u takvim uslovima, suština sovjeta radnika je to da se oni prema buržoaskoj državnoj vlasti odnose kao vlada-dvojnik, koja konkuriše buržoaskoj. Dakle, kad na primer Martov priznaje da su sovjeti organi borbe, ali osporava njihovu podobnost za to da postanu državni aparat, on time iz teorije uklanja upravo revoluciju, realno preuzimanje vlasti od strane proletarijata. A kad pojedini ekstremno levičarski teoretičari žele da od sovjeta radnika načine permanentnu klasnu organizaciju proletarijata i da njome zamene partiju i sindikat — oni pokazuju da ne shvataju razliku između revolucionarnih i nerevolucionarnih situacija i da nisu načisto sa pravom funkcijom sovjeta radnika; da ne znaju da, istina, samo sagledavanje konkretne mogućnosti sovjeta radnika vodi preko granica buržoaskog društva,

da je to perspektiva proleterske revolucije (da se zato sovjeti radnika moraju u redovima proletarijata neprekidno propagirati i proletarijat neprekidno pripremati za izvršenje ovog zadatka), ali da njihovo stvarno postojanje — ako nije puka farsa — znači već ozbiljnu borbu za državnu vlast, znači građanski rat.

Sovjet radnika kao državni aparat: to je *država kao oružje u klasnoj borbi proletarijata*. Nedijalektičko i zato neistorijsko i nerevolucionarno shvatanje oportunizma izvuklo je iz činjenice da se proletarijat bori protiv klasne vladavine buržoazije, da on teži da stvori besklasno društvo, taj zaključak da proletarijat kao borac protiv klasne vladavine buržoazije mora biti borac protiv svake klasne vladavine; da, zato, njegovi vlastiti oblici vladavine ni pod kakvim uslovima ne smeju biti organi klasne vladavine, tlačenja klase. Ovo osnovno shvatanje je, apstraktно posmatrano, utopija jer do takve vladavine proletarijata nikad ne može stvarno doći. Ali, kad se shvati konkretnije i primeni na sadašnjost, ovo shvatanje ispada *ideološka kapitulacija pred buržoazijom*. Najrazvijeniji oblik vladavine buržoazije, demokratija, čini se ovom shvatanju u najmanju ruku kao prethodan oblik proleterske demokratije, a većinom kao sama ova demokratija, u kojoj se samo — miroljubivom agitacijom — mora obezbediti pridobijanje većine stanovništva za »ideale« socijaldemokratije.

Dakle, prelaz iz buržoaske demokratije u proletersku demokratiju nije nužno revolucionaran. Revolucionaran je samo prelaz iz zaostalih oblika države u demokratiju; pod izvesnim okolnostima nužna je revolucionarna odbrana demokratije od socijalne reakcije. (Koliko je nepravilno i kontrarevolucionarno ovo mehaničko razdvajanje proleterske revolucije od buržoaske, pokazuje se praktično u tome što socijaldemokratija nigde nije pružila ozbiljan otpor fašističkoj reakciji, niti je revolucionarno branila demokratiju.)

Kao rezultat ovog shvatanja, ne samo što se revolucija odstranjuje iz istorijskog razvitka i prikazuje kako u vidu grubih ili lepo konstruisanih prelaza dolazi do »urastanja« u socijalizam nego se *nužno i buržoaski klasni karakter demokratije prikriva proletarijatu*. Momenat obmane leži u *nedijalektički shvaćenom pojmu većine*. Naime, pošto vladavina radničke klase, po svojoj suštini, zastupa interes pretežne većine stanovništva, kod mnogih radnika se vrlo lako javlja iluzija da je čista, formalna demokratija, u kojoj podjednako važi glas svakog državljanina, najpogodniji instrument za izražavanje i zastupanje interesa svih. Pri tom se gubi iz vida samo — samo! — ta sitnica da ljudi upravo nisu apstraktne individue, apstraktni državljeni, izolovani atomi jedne državne celine, nego su bez izuzetka konkretni ljudi koji zauzimaju određeno mesto u društvenoj proizvodnji, čije je društveno biće

(i time posredno i njihovo mišljenje itd.) određeno ovim položajem. Čista demokratija buržoaskog društva isključuje ovo posredovanje: ona povezuje neposredno čistu, apstraktnu individuu sa državnom celinom, koja u ovoj vezi izgleda takođe apstraktna. Već zahvaljujući ovom formalnom karakteru čiste demokratije, *politički se raspada buržoasko društvo*, što predstavlja ne samo korist za buržoaziju nego upravo i odlučujuću pretpostavku njene klasne vladavine.

Jer ma koliko da je svaka klasna vladavina, na kraju krajeva, izgrađena nasilno, ipak nema te klasne vladavine koja bi se trajno mogla održati samo silom. Još je Taljeran rekao: »Bajonetima se može učiniti sve, samo se na njima ne može sedeti.« *Dakle, svaka vladavina manjine je u socijalnom smislu organizovana na način koji koncentriše vladajuću klasu i osposobljava je za jedinstveno istupanje, i ujedno dezorganizuje i cepa potlačene klase.* U uslovima vladavine manjine, vladavine moderne buržoazije, ne sме se gubiti iz vida činjenica da većina stanovništva ne spada ni u jednu od klase koje imaju presudan značaj u klasnoj borbi, ni u proletarijat ni u buržoaziju; da, prema tome, čista demokratija ima tu društvenu klasnu funkciju da buržoaziji obezbedi vođstvo u ovim međuslojevima. (Uz to ide, razume se, i ideološka dezorganizovanost proletarijata. Ukoliko je u nekoj zemlji starija demokratija, ukoliko je oblik u kome se razvila

čistiji, utoliko je veća ova ideološka dezorganizovanost. To se najjasnije može videti u Engleskoj i Americi.) Svakako, sama takva politička demokratija uopšte ne bi bila dovoljna za izvršenje ovog cilja. Ona je takođe samo politički vrhunac takvog društvenog sistema čiji su drugi članovi: ideološko razdvajanje privrede i politike, stvaranje birokratskog državnog aparata koji veliki deo sitne buržoazije čini materijalno i moralno zainteresovanim za postojanje države, buržoaski partijski sistem, štampa, škola, religija itd. Svi oni idu — u obliku više ili manje svesne podele rada — ovom cilju: sprečavaju pojave takve samostalne ideologije u potlačenim klasama stanovništva koja izražava interes samih tih klasa; povezivanju pojedinih članova ovih klasa kao pojedinaca, kao individua, samo kao »državljan« itd. sa apstraktnom državom koja dominira nad klasama; *dezorganizovanju ovih klasa kao klasa*, njihovom pretvaranju u atome koje buržoazija lako usmerava.

Saznanje da su sovjeti (sovjeti radnika *i* seljaka *i* vojnika) državna vlast proletarijata, označava *pokušaj proletarijata* kao vodeće klase revolucije *da onemogući ovaj proces dezorganizovanja*. On mora pre svega samog sebe konstituisati kao klasu. Ali on, pored toga, želi da organizuje za aktivnost i one elemente međuslojeva koji instinkтивno ustaju protiv vladavine buržoazije. Istovremeno treba i materijalno i ideološki one-

mogućiti uticaj buržoazije na druge delove ove klase. Pametniji oportunisti, kao što je na primer Otto Bauer, takođe su uvideli da društveni smisao diktature proletarijata, dikatature sovjeta, velikim delom leži u ovome: *radikalno oduzeti buržoaziji mogućnost da ideološki rukovodi ovim klasama, posebno seljacima, i ovo rukovodenje u prelaznom periodu obezbediti proletarijatu.* Tlačenje buržoazije, razbijanje njenog državnog aparata, uništavanje njene štampe itd. — životna je nužnost za proletersku revoluciju, zato što se buržoazija posle njenih prvih poraza u borbi za državnu vlast nikako ne odriče toga da se ponovo dokopa uloge ekonomskog i političkog vođe, i čak u klasnoj borbi koja se i dalje vodi u izmenjenim uslovima, još dugo ostaje moćnija klasa.

Dakle, proletarijat pomoću sistema sovjeta kao države produžava onu istu borbu koju je ranije vodio za državnu vlast, protiv kapitalističke državne vlasti. On mora ekonomski da uništi buržoaziju, da je politički izoluje, ideološki razori i potčini. A istovremeno za sve druge slojeve društva, koje proletarijat izvlači iz ruku buržoazije, on mora biti vođa koji će ih povesti u slobodu. To znači: nije dovoljno da se proletarijat *objektivno* bori za *interese* drugih eksploritanih slojeva. Njegov oblik države mora poslužiti i za to da, vaspitno delajući, pomogne ovim slojevima da prebrode svaku ograničenost

i rascepljenost, da ih vaspita da budu aktivni, da samostalno učestvuju u životu države. Jedna od najviših funkcija sistema sovjeta je povezivanje onih momenata društvenog života koje kapitalizam razjedinjuje. Tamo gde ovo razjedinjavanje postoji samo u svesti potlačenih klasa, njima se u svest mora uneti da su ovi momenti povezani. Sistem sovjeta stalno stvara, na primer, nerazdvojno jedinstvo privrede i politike; na taj način on povezuje neposredno postojanje ljudi, njihove neposredne svakodnevne interese itd. sa odlučujućim pitanjima celine. Ali, on i u objektivnoj stvarnosti uspostavlja jedinstvo tamo gde su klasni interesi buržoazije stvorili »podelu rada«. Tako, pre svega, jedinstvo »aparata vlasti« (vojske, policije, uprave, suda itd.) i »naroda«. Naoružani seljaci i radnici kao državna vlast istovremeno su proizvodi borbe sovjeta i pretpostavka za njihovo postojanje. Sistem sovjeta svuda pokušava da poveže aktivnost ljudi sa opštim pitanjima države, privrede, kulture itd., boreći se protiv toga da rešavanje svih ovih pitanja postane privilegija jednog zatvorenog, od celokupnog života društva izolovanog — birokratskog — sloja. Budući da sistem sovjeta, proleterska država, na ovaj način stvara u društvu svest o realnoj povezanosti svih momenata društvenog života (i u jednom kasnijem stadijumu: objektivno ujedinjuje i ono što je danas objektivno razdvojeno — na primer grad i selo, duhovni i fi-

zički rad itd.), on predstavlja odlučujući faktor u organizovanju proletarijata kao klase. Ono što je u proletarijatu postojalo samo kao mogućnost u kapitalističkom društvu, tek ovde izrasta u svoju stvarnu egzistenciju; *prava produktivna energija proletarijata može se probuditi tek posle osvajanja državne vlasti*. A ono što važi za proletarijat, važi i za druge potlačene slojeve buržoaskog društva. I oni se mogu tek u ovoj povezanosti razviti tako da postanu vitalni, samo što oni i u ovom državnom poretku ostaju slojevi kojima drugi rukovode. Svakako, to što su njima rukovodili u kapitalizmu nije im omogućavalo da postanu svesni da su ekonomski i društveno uništavani, eksploratisani i tlačeni. Naprotiv, sada — pod rukovodstvom proletarijata — oni ne samo što mogu da žive onako kako to odgovara njihovim vlastitim interesima nego mogu i da razvijaju svoju dotle prikrivenu ili obogaljivanu energiju. Okolnost da se njima rukovodi ispoljava se samo u tome što se određuju okvir i pravac ovog razvijanja proletarijata, kao vodeće klase revolucije.

Dakle, rukovođenje neproleterskim međuslojevima u proleterskoj državi razlikuje se vrlo bitno materijalno od rukovođenja njima u buržoaskoj državi. Ali pored toga postoji još jedna formalna razlika koja nije nebitna: *proleterska država je prva klasna država u istoriji koja sebe sasvim otvoreno i bez licemerja naziva klasnom*

državom, aparatom tlačenja, instrumentom klasne borbe. Ova bezobzirna iskrenost, ovo odsustvo licemerja omogućava stvarno razumevanje između proletarijata i drugih slojeva društva. Ali to je još i izuzetno značajno sredstvo za samovaspitanje proletarijata. Jer ma koliko bilo značajno u proletarijatu probuditi svest o tome da je nastupila faza odlučujućih revolucionarnih borbi, da se već rasplamsala borba za državnu vlast, za rukovođenje društvom — bilo bi takođe opasno dopustiti da se ova istina nedijalektički zaledi. Dakle, bilo bi vrlo opasno kad bi proletariat, oslobodivši se ideologije pacifikacije klasne borbe, shvativši istorijski značaj, neophodnost nasilja, sad uobrazio — *da se svi problemi* vladavine proletarijata mogu pod svim okolnostima rešiti *nasiljem*. Ali još bi opasnije bilo da se u proletarijatu stvori predstava kako je sa osvajanjem državne vlasti okončana klasna borba ili bar došlo do zatišja. Proletariat mora da shvati da je osvajanje državne vlasti *samo jedna faza* u ovoj borbi. Posle osvajanja državne vlasti borba će biti još žešća i nikako se ne može tvrditi da su se odnosi snaga odmah i presudno promenili u korist proletarijata. Lenjin neumorno ponavlja da buržoazija i posle nastanka sovjetske republike, i posle ekonomске eksproprijacije, a i onda kad je objekt političkog tlačenja, ipak, ostaje moćnija klasa. Ali odnosi snaga su se promenili utoliko što je proletariat osvojio *novo*,

moćno oružje za svoju klasnu borbu: *državu*. Svakako, vrednost ovog oružja, njegova sposobnost da razjedini, izoluje, uništi buržoaziju, da druge slojeve društva pridobije i vaspita da saraduju u državi radnika i seljaka, da sam proletarijat stvarno organizuje u vodeću klasu — ta sposobnost nikako nije automatski data samim osvajanjem državne vlasti, niti se država nužno razvija kao sredstvo borbe iz proste činjenice da je osvojena državna vlast. Vrednost države kao oružja za proletarijat zavisi od toga šta će proletarijat biti kadar da *načini* od nje.

Aktuelnost revolucije izražava se u aktuelnosti problema države za proletarijat. Ali time se u isti mah pred proletarijat postavlja problem samog socijalizma, koji se od dalekog čistog krajnjeg cilja pretvara u neposredno aktuelno pitanje. Ovo ostvarenje socijalizma u sasvim bliskoj budućnosti je, opet, dijalektički odnos, i on može postati sudbonosan za proletarijat ukoliko on ovo ostvarenje socijalizma u bliskoj budućnosti — na mehanističko-utopistički način — shvati kao njegovo realizovanje samim uzimanjem vlasti (eksproprijacija kapitalista, socijalizacija itd.). Marks je prelaz od kapitalizma u socijalizam analizirao krajnje pronicljivo i ukazao na mnoge oblike buržoaske strukture koji se mogu postepeno eliminisati samo u toku dugotrajnog razvijanja. Lenjin i ovde najoštrije povlači liniju razgraničavanja od utopizma. On kaže: »Mislim da

nijedan komunista nije više osporavao da izraz „socijalistička sovjetska republika“ označava rešenost sovjetske vlasti da izvrši prelaz u socijalizam a ne priznavanje datih privrednih odnosa kao socijalističkih.« Dakle, aktuelnost revolucije znači, svakako, socijalizam kao aktuelno pitanje za radnički pokret, ali samo u tom smislu što je iz dana u dan nužno boriti se za stvaranje njegovih pretpostavki, tj. što neka od konkretnih aktuelnih merila već znače konkretne korake ka njegovom ostvarenju.

Oportunizam otkriva upravo u ovoj tački, u svojoj kritici odnosa između sovjeta i socijalizma, da je i sâm konačno prešao u tabor buržoazije, da je postao klasni neprijatelj proletarijata. Jer on, s jedne strane, gleda na sve prividne koncepcije, koje trenutno uplašena ili dezorganizovana buržoazija daje proletarijatu, kao na prave korake u socijalizam. (Setimo se odavno likvidiranih »komisija za socijalizaciju« od 1918—1919. u Nemačkoj i Austriji.) S druge strane, oportunizam izvrgava poruzi sovjetsku republiku zato što ona socijalizam stvarno ne oživotvoruje odmah, zato što pod proleterskim oblicima, pod proleterskim rukovodstvom sprovodi samo proletersku revoluciju. (»Rusija kao republika seljaka«, »Ponovno uvođenje kapitalizma« itd.). U oba slučaja se pokazuje da je za oportunizam svih boja *pravi neprijatelj*, protiv koga se stvarno treba boriti: *upravo sama proleterska revolucija*.

I ovo nije ništa drugo nego njegovo dosledno dalje razvijanje stava prema imperijalističkom ratu. Ali isto tako i Lenjin samo dosledno dalje razvija svoju kritiku oportunizma pre i za vreme rata kad se u sovjetskoj republici prema oportunistima i u praksi odnosi kao prema neprijateljima radničke klase. Uz *buržoaziju* čiji duhovni i materijalni aparat treba da bude razoren, čiju strukturu treba da dezorganizuje diktatura — da uticaj te buržoazije ne bi zahvatio slojeve koji su kolebljivi adekvatno svom objektivnom klasnom položaju — dakle, *uz buržoaziju ide i oportunizam*. Upravo aktuelnost socijalizma čini da ova borba postaje oštira nego što je bila, recimo, u doba debata sa Bernštajnom. Država kao oružje proletarijata u borbi za socijalizam, za tlačenje buržoazije, jeste istovremeno njegovo oružje za otklanjanje oportunističke opasnosti za klasnu borbu proletarijata koja se u diktaturi mora voditi i dalje s nesmanjenom žestinom.

VI. Revolucionarna realna politika

Proletarijat uzima državnu vlast i uspostavlja svoju revolucionarnu diktaturu: to znači da je ostvarenje socijalizma postalo aktuelno pitanje. Problem za koji je proletarijat ideološki najmanje pripremljen. Jer »realna politika« socijaldemokratije — koja je sva aktuelna pitanja uvek tretirala samo kao aktuelna pitanja, ne povezujući ih sa celokupnim razvitkom, ne dovođeći ih u vezu sa poslednjim problemima klasne borbe, dakle nikad ne prelazeći realno i konkretno horizont buržoaskog društva — dala je, upravo zahvaljujući tome, socijalizmu u očima radnika *ponovo* karakter utopije. Odvajanje konačnog cilja od pokreta ne samo što lažno prikazuje pravu perspektivu za pitanja svakidašnjice, pokreta, nego u isti mah taj konačni cilj pretvara u utopiju. Ovo padanje nazad u utopizam ispoljava se u veoma različitim oblicima. Pre svega u tome što se socijalizam u očima utopista javlja ne kao nešto što postaje, nego kao postojanje. To znači da se problemi socijalizma — ukoliko ih uopšte pokreću — proučavaju samo u tom

smislu koja su to ekonomска, kulturna itd. pitanja i koja — за njih najpovoljnija — tehnička itd. rešenja moguća kad socijalizam već u stadijum praktičnog ostvarenja. Međutim, ne pokreće se ni pitanje kako je u društvu moguća takva situacija, kako do nje dolazi, niti pitanje kakvog je društveno-konkretnog karaktera takva situacija, koje klasne odnose, koje privredne oblike proletarijat zatiče u onom istorijskom trenutku u kome pristupa ispunjenju zadatka da ostvari socijalizam. (Kao što je Furije tačno analizirao osnivanje falansterija, a nije mogao da ukaže na konkretan put kojim ih treba ostvariti.) Dakle, oportunistički eklekticizam, *odstranjivanje dijalektike iz metode socijalističkog mišljenja izvlači sam socijalizam iz istorijskog procesa klasne borbe*. Zato oni koji su zaraženi otrovom ovog mišljenja moraju videti u izopačenoj perspektivi kako prepostavke ostvarenja tako i probleme njegovog ostvarenja. Ova pogrešna osnovna orijentacija ide tako duboko da ovladava ne samo mišljenjem oportunista, za koje socijalizam uvek ostaje daleki krajnji cilj, nego i poštene revolucionare navodi na iskrivljene predstave. Sigurno je da su oni — veliki deo levice II internationale — sagledali kako je sam revolucionarni proces, borba za vlast kao proces povezana sa praktičnim pitanjima svakidašnjice, ali nisu bili u stanju da u ovu vezu uključe i položaj proletarijata posle uzimanja vlasti i konkretnе probleme koji pro-

izlaze iz ovog položaja. Oni su ovde takođe postali utopisti.

Veliki realizam Lenjina pri sagledavanju svih problema socijalizma za vreme diktature proletarijata, što mu je donelo poštovanje i njegovih buržoaskih i sitnoburžoaskih protivnika, nije ništa drugo nego *dosledna primena marksizma*, istorijsko-dijalektičkog načina posmatranja, na sada aktuelne probleme socijalizma. U Lenjinovim spisima i govorima — kao, uostalom, i u Marksovim delima — može se naći vrlo malo o *socijalizmu kao stanju*, ali zato se utoliko više može naći o *koracima* koji vode ka njegovom ostvarenju. Jer mi nikako ne možemo konkretno detaljno zamisliti socijalizam kao stanje. Koliko god bilo važno teorijski tačno saznanje njegove osnovne strukture, ipak značaj ovog saznanja leži pre svega u tome što je njime dato merilo za ispravnost koraka koje preduzimamo da dođemo do socijalizma. Konkretno saznanje socijalizma je — baš kao i on sam — proizvod borbe koja se vodi za njega; do njega se može doći samo u borbi za socijalizam, samo kroz ovu borbu. I svaki pokušaj da se do saznanja o socijalizmu ne dođe preko ovog njegovog dijalektičkog uzajamnog uticaja sa svakodnevnim problemima klasne borbe pretvara ovo saznanje u metafiziku, u utopiju, u nešto čisto kontemplativno, a ne praktično.

Dakle, Lenjinov realizam, njegova »realna politika« je *konačna likvidacija svakog utopizma*, konkretno sadržajno ostvarenje Marksovog programa: dati teoriju koja je postala praktična, dati teoriju prakse. Lenjin je s problemom socijalizma učinio isto što i sa problemom države: on je taj problem iščupao iz dotadašnje metafizičke izolacije, lišio ga njegovog buržoaskog karaktera i *uneo u celokupnu povezanost problema klasne borbe*. On je genijalne nagoveštaje koje je Marks dao u *Kritici Gotskog programa* i u drugim spisima proverio na konkretnom životu istorijskog procesa, učinio ih konkretnijim i potpunijim u istorijskoj stvarnosti nego što je to bilo moguće u Marksovo doba, čak i geniju kakav je Marks.

Prema tome, problemi socijalizma su problemi ekonomске strukture i klasnih odnosa u trenutku kad proletarijat uzima državnu vlast. Oni proizlaze neposredno iz položaja u kome proletarijat uspostavlja svoju diktaturu. Stoga se oni mogu shvatiti i rešiti samo rešavanjem ovih drugih problema; ali oni, ipak, sadrže — zbog ovog razloga — nešto u principu novo u poređenju sa pomenutim položajem i svim prethodnim položajima. Iako su svi njihovi elementi izrasli iz prošlosti, njihovo povezivanje sa očuvanjem i učvršćivanjem vladavine proletarijata stvara probleme koji nisu mogli postojati ni u Marksовоj ni u drugim ranije nastalim teorijama, tj. koji se

mogu shvatiti i rešiti samo na osnovu ovog bitno novog položaja.

Lenjinova »realna politika« pokazuje se tako — kad dođemo do njene povezanosti i njenog temelja — *kao dotle nedostignuti nivo materijalističke dijalektike*. Na jednoj strani strogo-markistička, jasna i trezvena analiza datog položaja privredne strukture i klasnih odnosa, ali analiza koja ulazi u najkonkretnije stvari. Na drugoj strani jasno sagledavanje svih novih tendencija koje proizlaze iz ovog položaja — sagledavanje koje nije izvitopereno nikakvom teorijskom predrasudom, nikakvom utopijskom željom. Ali ovaj pravidno jednostavan zahtev, koji stvarno proizlazi iz suštine materijalističke dijalektike, koja je teorija istorije, nije lako ispuniti. Oblici u kapitalizmu su vaspitavali sve ljude, pre svega one koji su orijentisani na nauku, da teže da ono što je novo stalno objasne u potpunosti na osnovu starog, današnje pojave u potpunosti na osnovu jučerašnjih. (Utopizam revolucionara je pokušaj da se čovek jednim skokom prebaci u potpuno nov svet, umesto da se dijalektički nastanak novog shvati na osnovu starog pomoću dijalektike.) »Zato su«, kaže Lenjin, »mnogi ljudi zbumjeni državnim kapitalizmom. Da se ne bi zbumjivali, moraju stalno misliti na ono osnovno, na to da državni kapitalizam u obliku u kome ga danas imamo nije analiziran ni u jednoj teoriji, ni u kakvoj literaturi, iz prostog razloga što se svi

pojmovi, koji su povezani s ovom rečju, odnose na buržoasku vlast u kapitalističkom društvu. A mi imamo državu koja je napustila kapitalistički kolosek a još nije ušla u nov kolosek.«

A šta to ruski proletarijat koji je došao na vlast zatiče kao konkretnu, realnu sredinu u kojoj treba da se ostvari socijalizam? Prvo, relativno razvijen monopolski kapitalizam, razoren svetskim ratom, u zaostaloj seljačkoj zemlji čije se seljaštvo moglo oslobođiti okova feudalnih ostataka samo u sklopu proleterске revolucije. Drugo, izvan Rusije — neprijateljski raspoložen kapitalistički svet, voljan da se svim raspoloživim sredstvima obori na novonastalu državu radnika i seljaka, svet koji bi bio dovoljno snažan da tu državu vojno i ekonomski uništi kad i njega samog ne bi raspinjale sve jače suprotnosti imperialističkog kapitalizma, tako da se proletarijatu stalno pruža prilika da ova rivalstva itd. iskoristi u svoju korist. (Svakako, time su ocrtana samo dva glavna kompleksa problema; ali na ovo malo strana nemoguće je iscrpsti čak ni ta dva.)

Materijalna osnova socijalizma kao višeg oblika privrede koji smenjuje kapitalizam može biti samo reorganizacija, viši razvitak industrije, njeno prilagođavanje potrebama radničkih klasa, njen preobražaj u smislu života koji dobija sve više smisla (prestaju suprotnosti između grada i sela, između duhovnog i fizičkog rada itd.). Stanje ove materijalne osnove socijalizma uslov-

ljava, prema tome, mogućnosti i puteve njegovog konkretnog ostvarenja. I ovde je Lenjin — već 1917, pre preuzimanja državne vlasti — jasno odredio ekonomsku situaciju i zadatke koji iz nje proizlaze za proletarijat. »Dijalektika istorije je upravo takva da je rat, upravo *time* što je neizmerno ubrzao preobražaj monopolističkog kapitalizma u državnomonopolistički, čovečanstvo neizmerno približio socijalizmu. Imperijalistički rat je predvečerje socijalističke revolucije. I to ne samo zato što rat sa svojim strahotama rađa proleterski ustank — nijedan ustank ne može stvoriti socijalizam, ako nije ekonomski sazreo — nego zato što je državnomonopolistički kapitalizam potpuna *materijalna* priprema za socijalizam, ulazna vrata za njega, zato što on na istorijskoj lestvici označava onaj stupanj između koga i sledećeg stupnja, koji se zove socijalizam, *nema nikakvih međustupnjeva.*« Prema tome, »socijalizam nije ništa drugo nego državnokapitalistički monopol, *uspostavljen u korist celog naroda*, i utoliko više nije kapitalistički monopol.« I početkom 1918: »... državni kapitalizam bi značio korak napred na sadašnjem stupnju stvari u našoj sovjetskoj republici. Ako bi kod nas, na primer, posle pola godine, državni kapitalizam uhvatio čvrste korene, to bi označilo veliki uspeh i najsigurnije jemstvo da bi se kod nas socijalizam posle godinu dana konačno etabrirao i bio nepobediv.«

Bilo je nužno dati ova mesta posebno iscrpno zato što veoma rasprostranjena buržoaska i socijaldemokratska legenda da je Lenjin, posle neuspela »doktrinarno-marksističkog« pokušaja da »odjednom« uvede komunizam, zbog »realno-političke mudrosti«, zaključio kompromis, odstupio od prvo bitne linije svoje politike. Istorijска истина је upravo suprotna od ovoga. Tako-zvani ratni komunizам, koji је Lenjin nazivao »privremenom merom, uslovljrenom građanskim ratom i razaranjem«, merom која »nije bila niti je mogla biti politika, adekvatna ekonomskim zadacima proletarijata«, bio је skretanje с linije на којој се — по njegovoj teorijskoj prognozi — odigrava razvitak u pravcu socijalizma. Svakako, та је мера uslovljena unutrašnjim i спољашњим građanskим ратом, dakле неизбеžна, али је ipak само privремена. Ali, по Lenjinu, за revolucionarni proletarijat bilo bi sudbonosno да не sagleda ovaj karakter ratnog komunizma, да га чак — kao и mnogi поштени revolucionari koji, међutim, nisu bili dostigli Lenjinov teorijski nivo — oceni kao stvarni korak u pravcu socijalizma.

Dakle, nije u pitanju to koliko спољашњи oblici privrednog života по себи nose socijalistički karakter, nego isključivo to koliko proletarijat uspeva da *stvarno* оvlada onim privrednim aparatom koji je preuzeo zajedno sa vlašću и koji je u isti mah osnova njegovog društvenog bića

— dakle, koliko je uspeo da ovlada krupnom industrijom i da tu vladavinu *stvarno* stavi u službu svojih klasnih ciljeva. Ali ma koliko da su izmenjeni sredina u kojoj treba ostvariti ove klasne ciljeve i, prema tome, i sredstva njihovog ostvarenja, ipak je njihova opšta osnova ostala ista: i dalje voditi klasnu borbu rukovodeći — stalno kolebljivim — srednjim slojevima (naročito seljacima) na odlučujućem frontu, na frontu protiv buržoazije. I ovde se nikad ne sme zaboraviti da je i pored svoje nove pobeđe proletarijat još ostao slabija klasa i da će to i ostati još dugo vremena — sve do pobeđe revolucije u svetskim razmerama. Dakle, njegova borba se mora usmeravati, u ekonomskom smislu prema dva principa: s jedne strane, što brže i što potpunije sprečiti razaranje ratom i građanskim ratom krupne industrije, jer bez ove baze proletarijat mora propasti kao klasa. S druge strane, sve probleme proizvodnje i distribucije regulisati tako da se seljaštvo, koje je revolucionarnim rešavanjem agrarnog pitanja pretvoreno u saveznička proletarijata, zadrži u ovom savezu time će mu se u najvećoj mogućoj meri ostvariti materijalni interesi. Sredstva za ostvarivanje ovih ciljeva menjaju se zavisno od okolnosti. Ali postepeno ostvarivanje ovih ciljeva jedini je način da se održi vladavina proletarijata, prva pretpostavka socijalizma.

Dakle, borba između buržoazije i proletarijata odvija se i dalje i nesmanjenom žestinom i na unutrašnjem frontu. Sitan posed, čije je ukidanje, »socijalizovanje« u ovom stadijumu čista uto-pija, »neprestano, svakodnevno, svakog časa, i elementarno i u masovnim razmerama stvara kapitalizam i buržoaziju«. Reč je o tome da li će u ovoj konkurenciji pobjediti buržoazija koja se iznova formira, akumulira, ili državna krupna industrija kojom vlada proletarijat. Proletarijat mora rizikovati da uđe u ovu konkurenčiju, ako ne želi da rizikuje da ukidanjem sitnog poseda, trgovine itd. (a stvarno sprovođenje tog ukidanja je ionako iluzorno) trajno raskine savez sa seljacima. Pored toga, u ovu konkurenčiju ulazi još i buržoazija u obliku stranog kapitala, koncesija itd. Ovde sad nastaje ta paradoksalna situacija da takvo kretanje — bez obzira kakve su mu namere — objektivno-ekonomski može koristiti proletarijatu, budući da se njime jača ekonomска moć krupne industrije. Nastaje »savez protiv elemenata sitnog poseda«. Pri čemu se, s druge strane, mora energično suzbijati prirodna tendencija konkurentskog kapitala da proletersku državu postepeno pretvori u kapitalističku koloniju (uslovi za nadmetanje, spoljnotrgovinski monopol itd.).

Zadatak ovih malobrojnih napomena ne može biti skiciranje Lenjinove privredne politike čak ni u najgrubljim crtama. Ono što je ovde

nagovešteno trebalo bi da posluži samo kao primer, da se što jasnije istakne princip Lenjinove politike, njegova *teorijska osnova*. A ovaj princip je: po svaku cenu sačuvati vladavinu proletarijata u univerzumu otvorenih i prikrivenih neprijatelja, kolebljivih saveznika. Kao što je i osnovni princip njegove politike pre uzimanja vlasti bio: u zbrici i ukrštanju društvenih tendencija kapitalizma koji propada otkriti one momente čije je iskorišćavanje moglo uzdići proletarijat u vodeću, vladajuću klasu društva. Lenjin se celog svog života nepokolebljivo, i bez ustupaka, držao ovog principa: u tom smislu »da se načelo marksističke dijalektike sastoji u tome što su sve granice u prirodi i u istoriji uslovljene i pomerljive, što *nema ni jedne jedine* pojave koja se pod izvesnim uslovima ne bi mogla obrnuti u svoju suprotnost«. Zato »dijalektika [zahteva] svestrano ispitivanje razvitka dotičnih društvenih pojava kao i svodenje spoljašnjih i prividnih momenata na principijelne, pokretačke snage, na razvitak proizvodnih snaga i klasnu borbu«. Veličina Lenjina kao dijalektičara sastoji se u tome što je on uvek jasno video osnovne principe dijalektike, razvitak proizvodnih snaga i klasnu borbu u njihovoј najdubljoj suštini, konkretno, bez apstraktnog predubeđenja, ali i bez fetišističke zbumjenosti pojavama na površini. Njegova veličina se sastoji u tome što je sve pojave s kojima je *dolazio u vezu stalno svodio na njihovu posled-*

nju osnovu: na konkretno delanje konkretnih (to jest klasno uslovljenih) ljudi na osnovu njihovih realnih klasnih interesa. Tek kad se podje od ovog principa, nestaje legenda o »mudrom realnom političaru« Lenjinu, »majstoru kompromisa«, i pred našim očima pojavljuje se pravi Lenjin, koji dosledno izgrađuje Markssovu dijalektiku.

Pre svega, već pri odredbi pojma kompromisa nužno je odbaciti takav smisao da je reč o ujdurmi, o spretnosti, o rafiniranoj podvali. Lenjin kaže: »Osobe koje pod politikom podrazumevaju sitne trikove koji se katkad graniče s podvalom moraju kod nas naići na najodlučnije odbacivanje. *Klase ne mogu biti prevarene.*« Dakle, za Lenjina kompromis znači ovo: *realne razvojne tendencije klasa* (eventualno — kao primer kod potlačenih naroda — nacija), koje pod određenim okolnostima, za izvesni vremenski period, u određenim pitanjima idu paralelno sa životnim interesima proletarijata, iskoristiti u ovu svrhu — u korist i *jednih i drugih*.

Svakako, kompromisi mogu biti i oblik klase borbe sa odlučujućim neprijateljem radničke klase, sa buržoazijom. (Setimo se samo odnosa sovjetske Rusije sa imperijalističkim državama.) I teoretičari oportunizma hvataju se i za ovaj poseban oblik kompromisa, delimično zato da bi Lenjina i ovde hvalili kao »nedogmatičnog realnog političara« ili ga srozali na taj nivo, a delimično zato da bi tako našli pokriće za svoje vlas-

tite kompromise. Već smo ukazali na neodrživost prvog argumenta, a kad je u pitanju drugi, nužno je — kao i kod svakog pitanja dijalektike — uzeti u obzir onaj totalitet koji čini konkretni milje kompromisa. I ovde se odmah ispoljava da Lenjinov kompromis i kompromis oportunistički *polaze od direktno suprotnih pretpostavki*. Socijal-demokratska taktika je — svesno ili nesvesno — zasnovana na tome da je prava revolucija još daleko; objektivni preduslovi socijalne revolucije još ne postoje, proletarijat još nije ideološki zreo za revoluciju, partija i sindikati su još isuviše slabi itd.: *zato* proletarijat mora praviti kompromise s buržoazijom. Ukoliko bude više subjektivnih i objektivnih preduslova socijalne revolucije, utoliko će proletarijat »čistije« moći da ostvari svoje klasne ciljeve. Tako je način kompromisa u praksi često veliki radikalizam, potpuna »čistota« principa u odnosu na »krajnje ciljeve«. (Razume se, u ovoj vezi se mogu uzeti u obzir samo one socijaldemokratske teorije koje se na bilo koji način još drže teorije klasne borbe. Jer za druge poglede kompromis i nije više nikakav kompromis, nego prirodna saradnja slojeva raznih zanimanja za dobro svih.)

Naprotiv, za Lenjina *kompromis proizlazi direktno i logično iz aktuelnosti revolucije*. Ako je osnovni karakter cele epohe aktuelnost revolucije, ako ova revolucija može da izbije svakog trenutka kako u pojedinoj zemlji tako i u svetskim

razmerama, ali se taj trenutak ne može tačno predskazati, ako se revolucionarni karakter cele epohe ispoljava u sve većem raspadanju buržoaskog društva, što nužno ima za posledicu neprekidno smenjivanje i ukrštanje najrazličitijih tendencija — onda sve ovo znači da proletarijat svoju revoluciju ne može da započne i izvrši pod »njapovoljnijim« uslovima koje će sam izabrati, i da, prema tome, on može u svim okolnostima koristiti svaku tendenciju koja, mada prolazno, može da ubrza revoluciju ili bar da oslabi neprijatelje revolucije. Ranije smo naveli neke Lenjinove izjave iz kojih se vidi koliko je on malo iluzija gajio — još pre uzimanja vlasti — s obzirom na tempo ostvarenja socijalizma. Ali sledeće rečenice iz jednog od njegovih poslednjih članaka, napisane posle perioda »kompromisa«, isto tako jasno pokazuju da ova prognoza za njega nikad nije značila odlaganje revolucionarnog delanja. »Napoleon je pisao: ,On s'engage et puis on voit.' U slobodnom prevodu to znači: ,Najpre se mora prihvati ozbiljna borba, a onda će se ono dalje pokazati.' Tako smo i mi u oktobru 1917. najpre prihvatali ozbiljnu borbu, a onda su se već pokazale neke pojedinosti (sa gledišta svetske istorije, to su, bez sumnje, pojedinosti) kao što je brestski mir ili ,nova ekonomska politika'« itd. Dakle, Lenjinova teorija i taktika kompromisa samo je objektivno-logična posledica marksističkog, dijalektičkog saznanja

istorije da ljudi, istina, sami stvaraju svoju istoriju, ali da ne mogu da je stvaraju pod okolnostima koje sami biraju. Ona je posledica saznanja da istorija stalno proizvodi nešto novo; da se zato ovi istorijski trenuci, momentane tačke ukrštanja tendencija nikako ne javljaju ponovo u istom vidu; da se danas za revoluciju mogu koristiti tendencije koje bi sutra za nju značile pogubnu opasnost, i obrnuto. Tako Lenjin 1. septembra 1917. želi da ponudi menjševicima i socijalrevolucionarima kompromis, zajedničko istupanje na osnovu stare boljševičke parole »Sva vlast sovjetima«. Ali već 17. septembra on piše: »Najzad, već je kasno nuditi kompromis. Možda je prošlo i ono malo dana u toku kojih je još bio moguć miran razvitak. Štaviše, posle svega je očigledno da je i to već prošlo.« Primena ove teorije na Brest—Litovsk, na koncesije itd. proizlazi sama od sebe.

Kolika je cela Lenjinova teorija o kompromisima zasnovana na njegovom osnovnom shvatanju o aktuelnosti revolucije, pokazuje se možda još izrazitije u njegovim teorijskim borbama protiv levog krila njegove vlastite partije (posle prve revolucije i posle brestskog mira u ruskim, a 1920. i 1921. u evropskim razmerama). U svim ovim debatama *principijelno odbacivanje svakog kompromisa bila je parola levog radikalizma*. I Lenjinova polemika svodi se bitno na to da je u odbacivanju svakog kompromisa sadržano izbe-

gavanje odlučujućih borbi, da u osnovi ovog shvatanja leži *defetizam u odnosu prema revoluciji*. Jer prava revolucionarna situacija — a to je, po Lenjinu, osnovna crta naše epohe — izražava se u tome da nema nijednog polja klasne borbe na kome ne postoje revolucionarne (ili kontrarevolucionarne) mogućnosti. Dakle, pravi revolucionar, onaj ko zna da živimo u revolucionarnim epohama i ume u praksi da izvlači konsekvence iz ovog saznanja, mora stalno sa ovog stanovišta da posmatra celu društveno-istorijsku stvarnost i da u interesu revolucije intenzivno uzima u obzir sve — i ono najveće i ono najmanje, ono što je uobičajeno i ono što je iznenadujuće — zavisno od toga koliko je to značajno za revoluciju, ali *samo* zavisno od toga. Ako je Lenjin levi radikalizam katkad nazivao levim oportunizmom, on je time vrlo tačno i temeljno ukazao na *zajedničku istorijsku perspektivu* ove dve, inače tako suprotne struje, od kojih jedna prezire svaki kompromis, a druga u kompromisu vidi princip »realne politike« nasuprot »krutom pridržavanju dogmatskih principa«: dakle, ukazao je na pesimizam u odnosu na skoro izbijanje i aktuelnost proleterske revolucije. Način na koji on obe tendencije odbacuje polazeći od istog principa pokazuje da je kompromis kod Lenjina i kod oportunistika *samo jedna ista reč*, koja se, međutim, kod svakoga od njih odnosi na

stvarnost, različitu iz osnova, i zato kod svakog pokriva *pojam različit iz osnova*.

Stvarno saznanje onoga što je Lenjin shvatao pod kompromisima i kako je teorijski zasnovao taktiku kompromisa, ne samo što ima elementaran značaj za tačno razumevanje njegove metode nego je i praktično od vrlo velike važnosti. Kompromis je kod Lenjina moguć samo u *dijalektičkom naizmeničnom uticaju uz pridržavanje principa i metoda marksizma*; u kompromisu se stalno pokazuje prvi realan korak u ostvarenju teorije marksizma. Dakle, kako se ova teorija i taktika oštro razlikuju od mehaničkog krutog pridržavanja »čistih« principa, tako se moraju i strogo odvajati od svake »realne politike« koja shematizuje bez principa. To jest, Lenjinu nije dovoljno da *stvarno* pravilno sagleda i oceni konkretnu situaciju u kojoj se dela, konkretnе odnose snaga koji određuju kompromis, tendenciju nužnog daljeg razvitka proleterskog pokreta koji uslovljava njegov pravac; on smatra da za radnički pokret nastaje *ogromna praktična opasnost* kad se takva tačna saznanja činjenica ne unesu u okvir opštег tačnog saznanja *celog istorijskog procesa*. Tako je on praktično ponašanje nemačkih komunista prema »radničkoj vladи«, planiranoj posle ugušenja Kapovog puča, takozvanu lojalnu opoziciju ocenio kao pravilnu, ali je u isti mah najopštije kritikovao to što je u osnovi ove pravilne taktike ležala teorijski po-

grešna istorijska perspektiva, puna demokratskih iluzija. Dakle, dijalektički pravilno sjednjavanje opšteg i posebnog, sagledavanje opšteg (opšte osnovne tendencije istorije) *u* posebnom (u konkretnoj situaciji), konkretizovanje teorije, koje odatle proizlazi, osnovna je ideja ove teorije o kompromisima. Oni koji u Lenjinu vide samo mudrog ili, eventualno, čak i genijalnog »realnog političara«, uopšte ne sagledavaju suštinu njegovog metoda. Ali tu suštinu naročito ne sagledavaju oni koji misle da u njegovim odlukama mogu naći svuda primenjive »recepte«, »propise« za pravilno ponašanje u praksi. Lenjin nije nikad postavio »opšta pravila« koja bi se mogla »primeniti« na mnoge slučajeve. Njegove »istine« proizlaze iz konkretnе analize konkretnе situacije pomoću dijalektičkog posmatranja istorije. Iz mehaničkog »uopštavanja« njegovih saveta ili odluka može nastati samo karikatura, vulgarni lenjinizam; kao na primer kod onih mađarskih komunista koji su u sasvim različitoj situaciji, odgovarajući na notu Klemansoa u leto 1919, pokušali da shematski kopiraju brestski mir. Jer, kao što Marks oštro kritikuje kod Lasala: »... dijalektička metoda se pogrešno primeњuje. Hegel nije nikad nazvao dijalektikom podvođenje mase „slučajeva“ under a general principle (pod jedan opšti princip).«

Ali uzimanje u obzir svih postojećih tendencija u datoј konkretnoj situaciji ne znači da ove

tendencije imaju podjednaku težinu pri donošenju odluke. Naprotiv. *Svaka situacija ima jedan centralni problem*, od čijeg rešenja zavisi kako rešenje drugih istovremenih pitanja tako i dalji razvitak svih društvenih tendencija u budućnosti. Lenjin kaže: »Treba znati u svakom trenutku uhvatiti onu posebnu kariku u lancu za koju je nužno držati se svom snagom da bi se zadržao ceo lanac i pripremio prelazak na sledeću kariku lanca, pri čemu redosled karika, njihov oblik, njihova povezanost, njihova uzajamna različitost u istorijskom lancu događaja nisu tako prosti i besmisleni kao kod kakvog običnog lanca, koji je iskovao kovač.« Koji momenat društvenog života u datom trenutku dobija takav značaj — to može proizići samo iz marksističke dijalektike, iz konkretne analize konkretne situacije. Ali nit vodilja kojom se može do toga doći je revolucionarno posmatranje društva *kao celine koja se nalazi u procesu*. Jer samo ovaj odnos prema celini daje taj značaj svakoj odlučujućoj karici lanca: ona mora biti shvaćena, jer se samo tako shvata celina. Lenjin naročito oštro i konkretno ističe ovaj problem i u jednom od svojih poslednjih članaka u kome govori o zadrugama i ukazuje na to da je »postalo čista stvarnost mnogo od onoga što je u snovima starih zadrugara bilo fantazija ili čak mirisalo na romantiku«. On kaže: »U stvari, preostaje nam, *samo* jedno: da svoje stanovište toliko ,civili-

zujemo‘ da ono shvati sve prednosti ličnog učešća u kooperaciji i da prihvati to učešće. „Samo‘ tako. Sad nam nije potrebna nikakva druga oštromnost da pređemo u socijalizam. Ali da bi se ovo ‘samo‘ ostvarilo, nužan je ceo preokret, cela putanja kulturnog razvitka cele narodne mase.« Na žalost, ovde nije moguće opširno analizirati ceo članak. Takva bi analiza — i to analiza bilo kog Lenjinovog saveta o taktici — pokazala kako je u svakoj takvoj »kritici« stalno sadržana celina. Pokazala bi da kriterijum prave marksističke polemike leži u tome da se stalno iz procesa izvlače određeni momenti i da se na njih koncentriše — momenti koji u datom trenutku, u datoј fazi, u sebi kriju ovaj odnos prema celini, prema celini sadašnjosti i prema centralnom problemu razvitka u budućnosti, pa dakle i prema budućnosti u njenoj praktično-obuhvatljivoj celini. Ovo energično hvatanje za sledeću, odlučujuću kariku lanca ne znači, dakle, da je ovaj momenet iščupan iz celine i da zbog njega treba zanemariti druge momente. Naprotiv. To znači da se *svi drugi momenti, dovedeni u vezu sa ovim centralnim problemom*, u ovoj vezi *pravilno shvataju i rešavaju*. Ovo shvatanje ne remeti međusobnu povezanost svih problema, nego je, naprotiv, čini intenzivnijom i konkretnijom.

Ove momente stvara proces istorije, objektivni razvitak proizvodnih snaga. Ali od proletarijata zavisi da li će i u kojoj meri on biti u

stanju da ih sagleda, shvati i utiče na *njihov dalji razvitak*. Elementarni, već često navođeni stav marksizma da ljudi sami stvaraju svoju istoriju, dobija sve veći i veći značaj u doba revolucije, posle uzimanja državne vlasti; iako je, razume se, neophodno dijalektički ga dopuniti značajem okolnosti koje nisu ljudi izabrali. To praktično znači *da uloga partije u revoluciji* — velika ideja mladog Lenjina — u doba prelaska u socijalizam postaje još veća i odlučnija nego što je bila u epohi pripreme. Jer ukoliko više raste aktivan uticaj proletarijata — uticaj koji određuje tok istorije — ukoliko sudbonosnije postaju (u dobrom kao i u lošem smislu) odluke proletarijata za sebe i za celo čovečanstvo, utoliko je važnije sačuvati jedini kompas na ovom burnom, olujom uskovitlanom moru, tj. *klasnu svest proletarijata* u čistom obliku, kao i odgajiti ovaj duh, jedinog mogućeg vođu u borbi. Ovaj značaj aktivno-istrijske uloge partije proletarijata osnovna je crta Lenjinove teorije i zato i politike, koju je on stalno neumorno isticao, naglašavajući njen značaj za donošenje praktičnih odluka. Tako on kaže na XI kongresu RKP, kad je pobedio protivnike razvijka državnog kapitalizma: »Državni kapitalizam je onaj kapitalizam kojeg ćemo moći da ograničimo, čije ćemo granice moći da ustanovimo; ovaj državni kapitalizam je povezan sa državom a država, to su radnici, najnapredniji deo radnika,

avangarda, to smo mi... A od nas zavisi kakav će biti taj državni kapitalizam.«

Zato je svaki zaokret u razvitku ka socijalizmu stalno i na odlučujući način istovremeno i *unutrašnji problem partije*. Pregrupisavanje snaga, prilagođavanje partijskih organizacija novom zadatku: na razvitak društva uticati u onom smislu koji proističe iz brižljive i precizne analize celine sa klasnog stanovišta proletarijata. Zato u rangiranju odlučujućih sila u državi — koja *smo mi* — partija стоји на najvišem stepenu. Ali, pošto revolucija može da pobedi samo u svetskim razmerama, pošto se proletarijat samo kao svetski proletarijat konstituiše stvarno u klasu, sama ova partija je kao sekција podređena najvišem organu proleterske revolucije, Komunističkoj internacionali. Mehanistička neelastičnost mišljenja, koja karakteriše sve oportuniste i građanske elemente, videće u takvoj povezanosti uvek nerazrešive protivrečnosti. Ona neće razumeti kako se to boljševici, pošto su se »vratili kapitalizmu«, ipak drže stare partijske strukture, stare »nedemokratske« diktature partije. Ona neće razumeti kako se to Komunistička internacionala nijednog trenutka ne odriče svetske revolucije, štaviše, teži da je svim raspoloživim sredstvima pripremi i organizuje, dok država ruskog proletarijata u isto vreme pokušava da ubrza sklapanje mira sa imperijalističkim silama i moguće učešće imperijalističkog kapitalizma u ekonomskoj iz-

gradnji Rusije. Ona neće razumeti kako to partija nepokolebljivo čuva svoju unutrašnju disciplinu i najenergičnije se ideološki i organizaciono učvršćuje, dok privredna politika sovjetska republike brižljivo bdije nad tim da ne popusti savez sa seljacima, kome može da zahvali za svoje postojanje, dok sovjetska republika u očima oportunista sve više postaje država seljaka, sve više gubi svoj proleterski karakter itd. itd. Mehanistička neelastičnost nedijalektičkog mišljenja ne može da shvati *da su ove protivrečnosti objektivne, bivstvujuće protivrečnosti savremenog doba*: da je politika RKP, Lenjinova politika, protivrečna samo utoliko što ona traži i nalazi dijalektički tačne odgovore na objektivne protivrečnosti svog vlastitog društvenog bića.

Tako nas analiza Lenjinove politike stalno vraća na osnovna pitanja dijalektičkog metoda. Celo Lenjinovo životno delo je dosledna primena Marksove dijalektike na pojave огромнog prelaznog perioda koje se neprekidno menjaju, stalno proizvode nešto novo. A pošto dijalektika nije gotova teorija koja se može mehanički primeniti na životne pojave, nego *postoji kao teorija samo u ovoj primeni, zahvaljujući ovoj primeni*, dijalektički metod je iz Lenjinove prakse proistekao širi, puniji i *teorijski razvijeniji* nego što ga je Lenjin preuzeo iz nasleđa koje su ostavili Marks i Engels.

Zato je potpuno opravdano govoriti *o lenjinizmu kao o novoj fazi* u razvitku materijalističke dijalektike. Lenjin je ne samo ponovo dao čistotu Marksovom učenju, koje je decenijama rasplinjavao i izopačavao vulgarni marksizam, nego je i sam metod dalje razvio, učinio ga konkretnijim i zrelijim. A ako je sada zadatak komunista da se i dalje kreću stazom lenjinizma, onda ovo dalje kretanje može doneti rezultate samo ako se oni prema Lenjinu budu odnosili onako kako se sam Lenjin odnosio prema Marksu. Vrsta i sadržaj tog odnosa određeni su razvojem društva, problemima i zadcima koje proces istorije postavlja marksizmu, a rezultat takvog odnosa određen je nivoom proleterske klasne svesti u vodećoj partiji proletarijata. Lenjinizam označava da se teorija istorijskog materijalizma još više približila svakodnevnim borbama proletarijata, postala još praktičnija nego što je mogla biti u Marksovo doba. Dakle, tradicija lenjinizma može se sastojati samo u tome da se ova živa i životvorna funkcija istorijskog materijalizma, koja sve više raste i unapređuje porast, sačuva u neiskvarenom i neokoštalom obliku. Zato komunisti moraju — ponavljamo — Lenjina proučavati onako kako je Lenjin proučavao Marksа. Moraju ga proučavati da bi naučili da operišu dijalektičkim metodom. Da bi naučili: kako se konkretnom analizom konkretne situacije u onome što je opšte može naći ono što je posebno a u

posebnom ono što je opšte; u novom momentu neke situacije ono čime se taj momenat povezuje sa dotadašnjim procesom i u zakonitosti procesa istorije nov elemenat koji stalno nastaje; u celini deo i u delu celina; u nužnosti razvitka momenat aktivnog delanja i, u stvari, povezanost sa nužnošću procesa istorije. Lenjinizam označava dotle nedostignut stepen konkretnog mišljenja koje nije shematsko, nije mehaničko i usmereno je samo na praksu. Zadatak lenjinista je da *to* sačuvaju. Ali u procesu istorije može se sačuvati samo ono što se razvija kao živo. A *takvo očuvanje* tradicije lenjinizma označava danas najuzvišeniji zadatak svakog onog ko dijalektički metod ozbiljno shvata kao oružje u klasnoj borbi proletarijata.

Pogovor

Ova knjižica je napisana neposredno posle Lenjinove smrti, bez ikakvih pripremnih radova, iz spontano nastale potrebe koja mi se tada činila bitnom, naime iz potrebe da se teorijski sačuva centralni elemenat Lenjinove duhovne ličnosti. Otuda podnaslov: »O povezanosti njegovih ideja«. On ukazuje na to da mi nije bilo stalo do toga da reproducujem Lenjinov objektivan, teorijski sistem, nego da prikažem pokretačke snage, objektivne i subjektivne, koje su omogućile ovo sistematizovanje, njegovo ovaploćavanje u Lenjinovoj ličnosti i delima. Ni u kom slučaju nisam pomisljao da pokušam da ekstenzivno u potpunosti izložim ovo dinamično jedinstvo u njegovom životu, u njegovom delu.

Današnje, relativno veliko interesovanje za spise ove vrste je, pre svega, uslovljeno vremenom. Otkad je počela marksistička kritika Staljinovog perioda, probudilo se i interesovanje za opozicione tendencije dvadesetih godina. To je razumljivo, mada je — sa teorijsko-objektivnog gledišta — umnogome preterano. Jer koliko god

da su Staljin i njegove pristalice dale pogrešno rešenje one krize revolucije koja se tada razvijala, ipak se retko može reći da je bilo ko u to vreme dao neku analizu, neku perspektivu koja bi mogla biti teorijski putokaz i za probleme kasnijih faza. Onaj ko danas želi da uspešno sarađuje na renesansi marksizma, mora na te dvadesete godine da gleda čisto istorijski, kao na završen protekli period revolucionarnog radničkog pokreta; samo će tako moći pravilno da oceni njihova iskustva i pouke koje se iz njih mogu izvući za bitno novu savremenu fazu. Upravo je Lenjinova ličnost, kao što je to pravilo kod velikih ljudi, tako ovaploćavala svoje doba da rezultati, pre svega metod njegovih iskaza i dela, mogu imati još određenu aktuelnost i u znatno izmenjenim okolnostima.

Ovaj spis je samo proizvod sredine dvadesetih godina. Zato on nije neinteresantan kao dokument za to kako je tada ne neznatan sloj marksista video Lenjinovu ličnost, misiju, njegovo mesto u toku svetskih događaja. Ali nikad se ne sme izgubiti iz vida to da su tokovi njihovih misli bili mnogo više određeni tadašnjim shvatanjima — uključujući i iluzije i preterivanja — nego teorijskim životnim delom samog Lenjina. Već prva rečenica pokazuje ovu određenost vremenom; »Istorijski materijalizam je teorija proleterske revolucije.« Bez sumnje, u njemu je izražena važna odredba istorijskog materijalizma. Ali, isto

tako, bez sumnje, ne jedina, ne *odredba* njegove suštine. I Lenjin, za koga je aktuelnost proleterske revolucije predstavljala putokaz za njegovo vlastito mišljenje i za njegovu praksu, najrevnosnije bi zamerio kad bi se takvom »definicijom« sadržajno i metodološko bogatstvo, društvena univerzalnost istorijskog materijalizma učinili jednostranim.

Kritika u Lenjinovom duhu mogla bi naći polazne tačke na mnogim mestima u ovoj knjizi. Zadovoljiću se time da samo nagovestim opravdanost i pravac takve kritike, jer se nadam da će čitaoci koji umeju trezveno da misle sami postaviti kritičku distancu. Čini mi se da je važno da naglasim gde je moj — Lenjinovim delom izazvan — stav doveo do rezultata koji su kao momenti potiskivanja staljinizma i danas sačuvali izvesnu metodološku opravdanost, dakle, u kojima je tada autorova predanost Lenjinovoj ličnosti i delu bila potpuna. Naime, u nekim konstatacijama o Lenjinovom držanju neizričito je sadržana umesna kritika kasnijeg staljinističkog razvitka, koji se tada u Zinovjevljevom vođstvu Kominterne ispoljavao samo u skrivenom vidu, epizodno. Setimo se zamrzavanja svih organizacionih problema pod Staljinom; nezavisno od vremena, nezavisno od zahteva politike, partijska organizacija je — čak uz pozivanje na Lenjina! — pretvorena u neizmenjiv fetiš. Ovde se navodi Lenjinovo upozorenje: »Ne može se mehanički

razdvajati politički faktor od organizacionog« i zaključuje se u smislu takve Lenjinove političke dinamike: »Zato je svaki dogmatizam u teoriji, svako okoštavanje u organizaciji kobno za partiju. Jer, kako Lenin kaže: „Svaki nov oblik borbe, koji je povezan s novim opasnostima i žrtvama, neizbežno „dezorganizuje“ organizacije, nepripremljene za ovaj nov oblik borbe.“ Zadatak partije je i u odnosu na samu sebe — i posebno tu — da slobodno i svesno ide nužnim putem, da se preobražava, pre nego što postane aktivna opasnost od dezorganizovanja, da bi ovim preobražavanjem uticala na mase u smislu preobražavanja i unapređivanja.« To je tada bila samo defanzivna borba konkretnog revolucionarnog komešanja velikih godina — pred birokratskim uniformisanjem i mehanizovanjem koje se probijalo.

Međutim, da bi se danas uspešno suzbila dogmatska »uravnilovka« na svim poljima, iskustva dvadesetih godina mogu dati plodonosne impulse samo zaobilaznim putem, samo ako se prizna da pripadaju prošlosti. A zato je neophodno kritički jasno sagledati razliku između perioda u kome mi živimo i perioda tih dvadesetih godina. Po sebi se razume da takva kritička jasnoća mora postojati i u odnosu na Lenjinovo delo. I za onoga ko ne želi da njegovo životno delo pretvori u zbirku »nepogrešivih« dogmi, takve konstatacije nimalo ne umanjuju njegovu

sekularnu veličinu. Danas, na primer, znamo da je Lenjinova teza, po kojoj razvitak imperijalizma nužno stvara svetske ratove, izgubila svoje opšte važenje za sadašnjost. Naravno, prevaziđena je samo nužnost tog razvjeta; a njeno svedenje na mogućnost menja kako teorijski smisao tako i, naročito, praktične konsekvene tog razvjeta. Isto tako, Lenjin je uopštavao i iskustva prvog svetskog rata, »kolika je tajna u kojoj se rađa rat«, na buduće imperijalističke ratove, a budućnost je dala sasvim drukčiju sliku.

Naveo sam neke primere ovakve vrste i to upravo zato da bih obelodanio ono što je kod Lenjina bilo stvarno svojevrsno, a što uopšte nema ničeg zajedničkog sa birokratskim idealom nekakve staljinističke statue nepogrešivosti. Po sebi se razume da se karakteristika stvarne Lenjinove veličine već mnogo udaljila od ove knjige. Ova knjiga je mnogo više nego njen objekt vezana za vreme. Lenjin je u toku poslednjih godina svoga života neuporedivo jasnije nego ova njegova biografija prognozirao skori završetak perioda koji je započeo s 1917. godinom.

Uprkos tome, u ovoj biografiji se tu i tamo može naići na naslućivanje Lenjinove istinske duhovne fizionomije, i u daljem izlaganju poći ćemo od ovog tada još nejasnog op pavanja u traganju za istinom. Konstatovano je da Lenjin nije bio specijalno istraživač u oblasti ekonomije, kao što su to bili među njegovim savremenicima

Hilferding i, pre svega, Roza Luksemburg. Ipak je on u odnosu na njih bio nadmoćan u ocenjivanju perioda kao totaliteta. Ova »nadmoć se sastoji u tome — i to je teorijsko veliko delo kakvom nema ravna — što je uspeo da ekonomsku teoriju imperializma potpuno konkretno poveže sa svim političkim savremenim pitanjima, da ekonomiku nove faze učini putokazom za sve konkretne postupke u sredini koja tako nastaje«. To su osetili mnogi savremenici, zato su oni — neprijatelji kao i pristalice — mnogo govorili o njegovoј taktičkoј, realnopolitičkoј veštini.

Time nije još ni izdaleka pogodena srž stvari. Reč je, naprotiv, o »čisto teorijskoj nadmoći u procenjivanju celokupnog procesa«. Ono je kod Lenjina bilo teorijski duboko i bogato zasnovano. Njegova takozvana realna politika nikad nije bila politika empirijskog praktičara, nego praktično krunisanje bitno teorijskog poнаšanja. Samo što ono kod njega stalno kulminira u sagledavanju društveno-istorijskog činjeničkog stanja svake date situacije u kojoj je trebalo delati. Za marksistu Lenjina »konkretna analiza konkretne situacije nije suprotnost ,čistoj‘ teoriji, nego naprotiv: vrhunac prave teorije, tačka u kojoj je teorija stvarno ispunjena, u kojoj se ona — zato — pretvara u praksu«. Tako bi se bez ikavog preterivanja moglo tvrditi da se u Lenjinovoj ličnosti i delu najadekvatnije ovaplotila poslednja, završna Marksova teza o Fojerbahu

da su filozofi dosad samo tumačili svet, a da je reč o tome da se on izmeni. Marks je ovaj zahtev ispunio izričito, a i na polju teorije. On je dao tumačenje društvene stvarnosti, kao pogodnu teorijsku bazu za njenu izmenu. Ali tek kod Lenjina je — bez ukidanja, bez potiskivanja teorije — ova teorijsko-praktična suština novog pogleda na svet postala oblik koji dela u istorijskoj stvarnosti.

Svakako, u ovom spisu može se naći samo neznatna polazna tačka za sagledavanje onoga što je svojevrsno kod Lenjina. Nedostaje teorijski duboka i široka zasnovanost, a i slika Lenjina kao tipa čoveka. Ovde se sve to može samo nagovestiti. U lancu demokratskih preobražaja novog doba stalno se polarizuje tip revolucionarnog vođe: likovi kao što su Danton i Robespjer ovaploćuju u stvarnosti i u velikoj poeziji (recimo kod Georga Bihnera) oba pola; čak i veliki narodni govornici radničke revolucije, kao što su Lasal i Trocki, nose izvesne dantonske crte.

Tek se s Lenjinom javlja nešto sasvim novo, tertium datur u odnosu na oba ekstrema. Lenjin poseduje — a to se oseća i u njegovim spontanim nervnim reakcijama — odanost principima nekadašnjih velikih asketa revolucije, ali u njegovom karakteru nema ni senke nekog asketizma. On voli život, duhovit je, uživa u svemu što život može da mu ponudi, od lova, ribolova i igranja

šaha, do čitanja Puškina i Tolstoja, do predavanja pravim ljudima. Ta odanost principima može se u građanskom ratu pretvoriti u oporu neumoljivost, ali tu nema mržnje. Lenjin se bori protiv institucija — i, naravno, i ljudi koji njih predstavljaju — ako treba, do potpunog uništenja. Ali on to smatra neizbežnom objektivnom nužnošću, koja kod njega kao čoveka izaziva žaljenje, ali koju on — u datoј konkretnoј situaciji — ne može da izbegne. Gorki je zabeležio vrlo karakteristične reči koje je on izgovorio kad je slušao Betovenovu *Apasionatu*: »Ne znam ništa lepše od Apionate i mogao bih da je slušam svakog dana. Čudesna muzika koja više nije ljudska! Uvek pomislim s možda naivnim detinjastim ponosom: ljudi mogu da stvore takva čuda!« Zatim je zažmirio, nasmešio se i nesvesno dodao: „Ali isuviše često ne mogu da slušam muziku. Ona utiče na nerve, čovek bi hteo da priča gluposti i da miluje po glavi ljude koji žive u prljavom paklu, a uprkos tome mogu da stvaraju takvu lepotu. Ali danas čovek nikoga ne sme da pomiluje po glavi — inače će mu odgristi ruku. Mora se udarati po glavama, nemilosrdno udarati — mada je naš ideal suprotan svakom nasilju nad ljudima. Hm, hm — đavolski nam je teška služba.“

I u slučaju ovakvog Lenjinovog spontanog ispoljavanja emocija jasno se vidi da to nije reakcija instinkata, uperena protiv njegovog »načina

života«, nego da on i tu striktno sledi imperativne koje mu postavlja pogled na svet. Nekoliko decenija pre ove epizode mladi Lenjin je pisao polemičke članke protiv narodnjaka i njihovih legalnih marksističkih kriticara. Analizirajući ove poslednje, on pokazuje njihov objektivizam pri dokazivanju »nužnosti datog niza činjenica« i opasnost koja odatle lako može proizaći, naime opasnost »da se dođe do stanovišta apologeta ovih činjenica«. Njemu se čini da je jedini izlaz veća doslednost marksizma u shvatanju objektivne stvarnosti, otkrivanje stvarnih socijalnih osnova u samim činjenicama. Nadmoć marksiste nad čistim objektivistom počiva na ovoj doslednosti: on »sprovodi objektivizam dublje i potpunije«. Tek iz ove pojačane objektivnosti proizlazi ono što Lenjin zove pristrasnost: »pri svakoj proceni jednog događaja direktno i otvoreno stati na stanovište jedne određene društvene grupe«. Tako subjektivan stav uvek proizlazi iz objektivne stvarnosti i vraća se u nju.

Ako protivrečnosti stvarnosti narastu u suprotnosti koje se uzajamno isključuju, mogu nastati konflikti, i takve konflikte svaki čovek mora rešiti u samom sebi. Ali postoji principijelna razlika u tome da li dolaze u konflikt dva ubedjenja i osećanja, utemeljena u stvarnosti, u odnosima među individuama, ili čovek nužno oseća da mu je u konfliktu ugroženo njegovo unutrašnje ljudsko biće. Ovo poslednje se nikad ne događa kod

Lenjina. Hamlet pred Horacijem slavi kao najveću vrlinu ovu osobinu:

»Blagosloven taj
(Kod koga razum i strast tako stoje)
Da nije samo frula na kojoj bi
Sudbina mogla svirati što hoće.«

Strast i razum: njihova suprotnost kao i njihovo jedinstvo potiču samo kao neposredno-opšta osnova ljudske egzistencije iz biološke sfere. Razvijeni do konkretnosti, i jedno i drugo izražavaju svoje društveno biće: svoj harmoničan ili disonantan stav prema istorijskom trenutku, i to teorijski i praktično. Razum i strast su dobro izmešani kod Lenjina, zato što je njegovo poznavanje društva u svakom trenutku orijentisano na upravo društveno-potrebno delanje, zato što je njegova praksa uvek bila nužna posledica zbira i sistema dotle akumulisanih istinskih saznanja.

Zato Lenjin ne poznaje ništa što bi makar i samo ličilo na posmatračko utapanje u samog sebe; uspeh ga ne čini sujetnim, neuspeh ga ne poražava. On osporava da postoje situacije na koje čovek ne bi mogao praktično da reaguje. On spada u one velike ljude koji su — upravo u životnoj praksi — postigli vrlo mnogo, ono najbitnije. Uprkos tome, ili upravo zbog toga, teško da je iko drugi tako trezveno-nepatetično govorio o mogućim i stvarnim pogreškama: »Pametan nije onaj ko ne pravi greške. Takvih ljudi nema i ne može ih biti. Pametan je onaj ko ne

pravi sasvim bitne greške i ko ume da te greške ispravlja brzo, s lakoćom.« Ovo sasvim prozaično shvatanje o veštini delanja adekvatnije izražava njegovu bitnu orientaciju nego što bi je izrazila ikakva patetična ispovest. Njegov život je stalno delanje, neprekidna borba u svetu u kome, po njegovom najdubljem uбеђenju, nema bezizlaznih situacija ni za njega ni za protivnika. Zato za njega kao nit vodilja u životu važi ovo: biti uvek spremam na delanje, na pravilno delanje.

Zato je Lenjinova trezvena jednostavnost mogla da ponese mase. Opet nasuprot dotadašnjim tipovima velikih revolucionara, on je narodni tribun kakvom nema ravna i bez trunke retorike. (Setimo se i ovde Lasala i Trockog.) U privatnom kao i u javnom životu Lenjin je duboko odbacivao svako fraziranje, naduvanost, preterivanje. Ali karakteristično je i to da i ovo političko-ljudsko odbacivanje svega »egzorbitantnog« kod njega ima objektivno-filozofska utemeljenje: »Jer svaka istina može... kad se s njom pretera, kad se pređu granice njenog stvarnog važenja, postati apsurdnost, štaviše, pod takvim okolnostima ona mora neizbežno postati apsurdnost.«

To znači da ni najopštije filozofske kategorije za njega nisu imale karakter kontemplativno apstraktne opštosti, nego su svakog trenutka stajale u pripravnosti kao sredstvo za praksu, za njenu teorijsku pripremu. Kad se u sindikalnim

debatama borio protiv Buharinovog eklektičkog posredničkog stanovišta, oslanjao se na kategoriju totaliteta. Veoma je karakterističan način na koji Lenjin upotrebljava ovu filozofsku kategoriju: »Da bi se neki predmet stvarno pozna vao, nužno je obuhvatiti i istraživati sve njegove strane, sve povezanosti i ,posredovanja‘. Mi to nikad nećemo potpuno postići, ali će nas zahtev za svestranošću sačuvati od grešaka i učmalosti.« Poučno je videti kako ovde apstraktna filozofska kategorija, dopunjena saznajnoteorijskom rezervisanošću u smislu mogućnosti njene primene, služi čisto kao imperativ za valjanu praksu.

Ovo Lenjinovo držanje još više dolazi do izražaja u diskusijama o brest-litovskom miru. Danas je sušta istorijska istina da je on sa stanovišta »realne politike« bio u pravu u odnosu na leve komuniste, koji su na internacionalističkoj osnovi zahtevali podršku predstojećeg nemackog prevrata, tj. zahtevali revolucionaran rat i bili spremni da za to stave na kocku egzistenciju ruske sovjetske republike. Ali ova se valjana praksa kod Lenjina zasnivala na teorijski dubokoj analizi činjeničkog stanja u celokupnom razvojnem procesu revolucije. On kaže da je prioritet svetske revolucije u poređenju sa svim pojedinačnim događajima prava (i zato praktična) istina, »ako se ne izgubi iz vida dug i težak put ka potpunoj pobedi socijalizma«. Ali razmatrajući teorijsko činjeničko stanje u tadašnjoj

konkretnoj situaciji, on dodaje: »Svaka apstraktna istina postaje fraza ako se primeni na *bilo koju konkretnu* situaciju.« Dakle, istina kao osnova prakse i revolucionarna fraza razlikuju se po tome da li teorijski pogadaju činjeničko stanje u nužnoj i mogućoj revolucionarnoj situaciji ili ga ne pogadaju. Najuzvišenije osećanje, najne-sebičnija odanost postaje fraza ako teorijska suština situacije (njeno činjeničko stanje) ne dopušta pravu revolucionarnu praksu. Ona ne mora biti bezuslovno uspešna. U prvoj revoluciji posle poraza moskovskog oružanog ustanka Lenjin se revnosno bori protiv Plehanovljevog stanovišta, naime da »se nije trebalo latiti oružja«, zato što, po Lenjinu, i ovaj poraz ubrzava celokupni proces. Svaka analogizacija, svako brkanje apstraktног sa konkretnim, svetskoistorijskog sa aktuelnim, vodi ka frazi; tako i poređenje Francuske 1792/93. sa Rusijom 1918, koje je često vršeno u brestskoj debati. Isto tako je, kažu, Lenjin pitao nemačke komuniste koji su posle puča pod rukovodstvom Kapa (1920) doneli vrlo mudre, samokritičke teze kao smernice za slučaj da se on ponovi: Otkud znate da će ga nemačka reakcija uopšte ponoviti?

Da bi mogao tako da postupa, Lenjin je pretvorio život u proces neprekidnog učenja. Posle izbijanja rata 1914. prispeo je u Švajcarsku, doživevši razne avanture s policijom; smatrao je da mu je prvi zadatak da pravilno iskoristi ovaj

»odmor« i da prouči Hegelovu *Logiku*. Ili, kad je posle julskih događaja 1917. ilegalno stanovao kod jednog radnika, čuo je kako taj radnik jednom pred ručak hvali hleb: »Oni se sad valjda neće usuditi da daju loš hleb.« Lenjin je iznenaden i oduševljen ovom »klasnom procenom julskih dana«. On razmišlja o vlastitoj složenoj analizi ovih događaja i o zadacima koji odatile slede. »Ja, čovek koji nikad nije znao za nemaština, nisam pomislio na hleb... Do onoga što leži u osnovi svega, do klasne borbe za hleb mišljenje dolazi pomoću političke analize neobično složenim i zamršenim putem.« Tako Lenjin uči celog svog života uvek i svuda; bilo o Hegelovoj logici ili o суду jednog radnika o hlebu.

Permanentno učenje, stalno primanje pouka stvarnosti, bitna je crta apsolutnog prioriteta prakse u Lenjinovom načinu života. Već i to, a naročito način na koji on uči, stvara nepremostiv jaz između njega i svih empirista i realnih političara. Jer Lenjin ne upozorava samo polemičko-pedagoški na totalitet kao osnovu i merilo. On sebi samom postavlja mnogo strožije zahteve nego svojim najcenjenijim saradnicima. Univerzalnost, totalitet i konkretna neponovljivost su odlučujuće odredbe stvarnosti u kojoj treba i mora da se dela; zato stepen približavanja njenom saznanju utemeljuje pravo dejstvo svake prakse.

Naravno, istorija može da stvori situacije koje su protivrečne dotadašnjim teorijama. Šta-

više, mogu nastati situacije koje onemogućavaju da se dela prema istinskim i, kao takvim, osveđenim principima. Još pre oktobra 1917. Lenjin je, na primer, tačno predvideo da će u ekonomski zaostaloj Rusiji biti neophodan prelazni oblik tipa onog kasnijeg NEP-a. Ali građanski rat i intervencije nametnuli su sovjetima tako-zvani ratni komunizam. Lenjin se priklonio nužnosti onog što je činjenica — ne napuštajući svoje teorijsko ubeđenje. On na najbolji mogući način sprovodi sav »ratni komunizam« koji nameće situacija, a nijednog trenutka ne prihvata — kao većina njegovih savremenika — ratni komunizam kao pravi prelazni oblik ka socijalizmu, čvrsto odlučivši da se po završetku građanskog rata i intervencije vрати na teorijski pravilnu liniju NEP-a. U oba slučaja nije bio ni empirista ni dogmatičar, nego teoretičar prakse, praktičar istorije.

Kao što je »*Šta da se radi?*« simboličan naslov za Lenjinovu celu spisateljsku delatnost, tako je i teorijska osnovna ideja ovog dela antcipirana sinteza celog njegovog pogleda na svet. On konstatiše da spontana klasna borba u obliku štrajkova, čak i precizno i dobro organizovanih, stvara samo začetke klasne svesti u proletarijatu. Nedostaje još »saznanje nepomirljivih suprotnosti njihovih (radničkih, Đ. L.) interesa prema celom savremenom političkom i socijalnom režimu«. Opet totalitet ukazuje na

ispravan pravac razvoja klasne svesti, usmerene na revolucionarnu praksu: bez usmerenosti na totalitet nema istorijske prave prakse. Ali saznanje totaliteta nikad nije spontano. Ono se mora uvek »spolja«, tj. teorijski uneti u onoga ko dela.

Dakle, dominantna svemoć prakse je ostvariva samo na bazi teorije, usmerene na obuhvatanje svega. Ali objektivno razvijen totalitet bića je, kako Lenjin tačno kaže, beskonačan, zato se nikad ne može adekvatno obuhvatiti. Čini se da zato ovde iz beskonačnosti saznanja i iz uvek aktuelne obaveze da se odmah pravilno dela nastaje circulus vitiosus. Ali ono što je apstraktno-teorijski nerešivo, može se praktično preseći — kao Gordijev čvor. Jedini mač koji to može jeste ljudsko ponašanje koje opet možemo adekvatno izraziti Šekspirovim rečima: »Biti spremam, to je sve.« U Lenjinove karakteristične crte spada to što on nikad nije prestao da teorijski uči iz stvarnosti i da u isti mah uvek bude spremam da dela. To određuje neobičan, prividno paradoksalan način njegovog teorijskog ponašanja: on nikad nije smatrao da je završeno njegovo učenje iz prakse, ali do čega je tako dospeo bilo je u njemu stalno tako sređeno i usmereno da je mogao delati u bilo kom trenutku.

Imao sam sreću da budem svedok u jednom od takvih bezbrojnih trenutaka u Lenjinovom životu. To je bilo 1921. Zasedala je češka komisija III kongresa Kominterne. Pitanja su bila

veoma komplikovana, mišljenja neusaglašena. Iznenada je ušao Lenjin. Svi su ga zamolili da se izjasni o češkim problemima. Odbio je; rekao je da je pokušao da valjano prouči materijal, ali da su ga omeli hitni državni poslovi, pa je površno prelistao samo dva lista koja je nosio u džepu na kaputu. Tek posle mnogih molbi izjavio je da je spremjan da bar iznese svoje utiske o oba ova lista. Izvukao ih je iz džepa i započeo da ih sasvim nesistematično, improvizovano analizira, počevši od uvodnika, a završivši sa novostima dana. I ova na brzinu data skica bila je najdublja analiza tadašnje situacije u Čehoslovačkoj i zadataka Komunističke partije.

Razume se, Lenjin se — kao čovek opređen za spremnost i permanentnost — u ovom uzajamnom odnosu između teorije i prakse stalno odlučivao za prioritet prakse. To je učinio na eklatantan način na završetku svog teorijski glavnog dela iz prvog perioda revolucije, *Država i revolucija*. Pisao ga je u ilegalnosti posle julskih dana i nije mogao da završi poslednju glavu o iskustvima revolucije od 1905. i 1917; to nije dozvolio razvitak revolucije. U pogовору је Lenjin napisao: »Prijatnije је и корисније учествовати у стicanju „iskustava revolucije“ него писати о њима.« То је ређено duboko iskreno. Знамо да је он стално тежио да надокнади пропуšтено. За то што у томе није успео крив је тек догађаја, а не он.

Važna promena u ljudskom ponašanju u toku poslednjih stoljeća je to što je ideal »stoičko-epikurejskih« mudraca vrlo snažno uticao na naše etičko-političko-socijalne poglede, daleko prelazeći okvire školske filozofije. Taj uticaj je bio u isti mah unutrašnja transformacija: aktivno-praktična komponenta u ovom idealnom tipu znatno se pojačala u poređenju sa antikom. Lenjinova permanentna spremnost je poslednja, dotle najviša i najvažnija etapa ovog razvijanja. Merena vremenom svetske istorije, okolnost da danas, kad manipulacija uništava praksu, a de-ideologizacija teoriju, ovaj ideal kod većine »stručnjaka« ne ceni se naročito — predstavlja samo epizodu. Ako se apstrahuje značaj njegovih dela u praksi i pisanih dela — kao ovapločenje stalne spremnosti, Lenjinova ličnost predstavlja neuništivu vrednost: nov tip uzornog ponašanja prema stvarnosti.

Budimpešta, januara 1967.

Sadržaj

Predgovor	5
I. Aktuelnost revolucije	7
II. Proletarijat kao vodeća klasa	15
III. Vodeća partija proletarijata	29
IV. Imperijalizam: svetski rat i građanski rat	49
V. Država kao oružje	79
VI. Revolucionarno realna politika	96
Pogovor	121

**Đerđ Lukač: LENJIN. STUDIJA O POVEZANOSTI NJEGOVIH
IDEJA.**

**Lektor: Mirjana Pribojević. Tehnički urednik: Ružica Vukašinović-
Stanisavljev.**

Izdanje i štampa BIGZ, Bulevar vojvode Mišića 17. Tiraž: 20.000. Za
izdavača: Dušan Popović, generalni direktor. Telefoni: 650-627
(uredništvo) i 653-058 (prodaja). Tekući račun za sve uplate:
60802-601-4195/M-03

**Beograd 1977.
Red. br. 126**

Đerd Lukač (1885—1971) je bez sumnje jedan od najznačajnijih savremenih marksista. Napisao je, pored ostalog, i veliki broj monografija o značajnim piscima i misliocima, među kojima se posebno ističe i njegovo delo **Lenjin. Studija o povezanosti njegovih ideja**. Mada je ova knjiga napisana neposredno posle Lenjinove smrti (1924) i umnogome nosi pečat istorijskih zbivanja sredine dvadesetih godina, ona ni danas u onom najbitnijem nije ništa izgubila od svoje aktuelnosti. Lukač prikazuje Lenjina kao veliku istorijsku ličnost koja je istinski ostvarivala ideal jedinstva teorije i prakse, naglašavajući da njegova genijalnost u proceni totaliteta društveno-istorijskih zbivanja — koja mu je omogućila da bude veliki strateg prve socijalističke revolucije u svetu — nema ničeg zajedničkog „sa birokratskim idealom nekakve staljinističke statue nepogrešivosti“.

Uveren da Lenjin na najbolji način ostvaruje smisao Marksove jedanaeste teze o Fojerbahu, Lukač skicira njegov duhovni portret: „Lenjin ne poznaje ništa što bi makar i samo ličilo na posmatračko utapanje u samoga sebe; uspeh ga ne čini sujetnim, neuspeh ga ne poražava. On osporava da postoje situacije na koje čovek ne bi mogao praktično da reaguje. On spada u one velike ljude koji su — upravo u životnoj praksi — postigli vrlo mnogo, ono najbitnije. Uprkos tome, ili upravo zbog toga, teško da je iko drugi tako trezveno-nepatetično govorio o mogućim i stvarnim pogreškama: 'Pametan nije onaj ko ne pravi greške. Takvih ljudi nema i ne može ih biti. Pametan je onaj ko ne pravi sasvim bitne greške i ko ume da te greške ispravlja brzo, s lakoćom'.

Njegov život je stalno delanje, neprekidna borba u svetu u kome, po njegovom najdubljem uverenju, nema bezizlaznih situacija ni za njega ni za protivnika. Zato za njega kao nit vodilja u životu važi ovo: biti uvek spremjan na delanje, na ispravno delanje“.

Cena: 30 din.